

B

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1994. 1. szám
MÁRCIUS

Z

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja az Igazságügyi Minisztérium

Büntetés-végrehajtás

Országos Parancsnokság Sajtóirodája

Megjelenik negyedévenként * Tizenharmadik évfolyam 1. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

DR. TARI FERENC

Tagjai:

DR. ESTÖK JÓZSEF,
DR. FEKETE MIHÁLY,
GARAMI LAJOS,
MEZŐ LÁSZLÓ,
DR. NAGY FERENC,
PADOS JÓZSEF,
SCHNEIDER GYULA,
VESZELKA VENDEL,
DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

DR. FARKAS TIBOR

Szerkesztő:

TURBÓK ATTILA

Rovatvezetők:

Csere László, dr. Csordás Sándor,
Fejes Imre, dr. Lőrincz József, Németh
Gyula, Vincze Tamás, Turbók Attila

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,
Nagysándor József u. 4.

Telefon és telefax:

112-0090

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Bencze Imre, ny. tudományos főmunkatárs; *Blasovszky István*, pszichológus, a Tököli Fiatalokorúak Börtöne és Fogháza nevelője; *Kövéer Ágnes*, tudományos kutató, az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet munkatársa; *Lajtár István*, legfőbb ügyészségi ügyész; *Lőrincz József*, a Rendőrtiszti Főiskola bv. tanszékének vezetője; *Mezey Barna*, tanszékvezető egyetemi tanár az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán; *Pardi Anna*, újságíró; *Ruzsonyi Péter*, főelőadó a büntetés-végrehajtási főosztályon; *Sárdi Miklós*, a Bv. Központi Nyilvántartó vezetője; *Szabó Sándorné*, az Egri Esterházy Károly Tanárképző Főiskola közművelődési tanszékének tanára; *Szöllősi Gábor*, főiskolai hallgató; *Tari Ferenc*, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka; *Takács Jolán*, büntetés-végrehajtási bíró a Fővárosi Bíróságon; *Takács Péter*, az ORFK Budapesti Rendőr Szakközépiskola tanára; *Ullibarri José Ignacio*, a Baszk Kriminológiai Társaság alelnöke; *Vókó György*, osztályvezető ügyész a Legfőbb Ügyészségen.

*

A fotókat *Csatorday Zoltán* készítette.

A folyóirat előfizethető az MNB 235-90-164-5010 számú csekkszámán
vagy a szerkesztőségben.

Előfizetési díj egy évre 200 forint.

Előkészítés és tördelés az IM BV Sajtóirodán

Nyomdai munkák a BV KEI nyomdában

Felelős vezető: Machács István

TÁV LATOK

Fejlesztési vázlat a fiatalok hazai büntetés-végrehajtásához

Hazánkban az ötvenes évek első felének büntetőpolitikai torzulásai hosszú ideig érzékelhető következményeket idéztek elő a büntetés-végrehajtásban. Ezek sorában említendő az egyoldalúan biztonság- és termeléscentrikus szemlélet, az elítélteket politikai ellenfélként kezelő bánásmód, a törvényi szintű szabályozás mellőzésével a napi politikai érdekeknek megfelelő szabályozás bevezetése.

Nehéz örökség

Az 1957 derekától kialakuló kétarcú büntetőpolitika egyfelől represszív küldetést teljesített a politikai ellenséggel, az osztályidegenekkel szemben, másfelől azonban igyekezett megteremteni a korábbi évek rosszemlékű törvénytelenségeinek és embertelen bánásmódjának kritikájaként a fogva tartás jogi és humán feltételeit. A fiatalok büntetőjoga nevelő jellegét hangsúlyozó elvek az 1951. és 1954. évi büntető anyagi és -eljárásjogi szabályokban deklaratív módon megjelentek ugyan, azonban a büntetőjogi felelőségi rendszer általános szigorítása a fi-

atalkorúakra is vonatkozott, ezenkívül a végrehajtás tárgyi és személyi-szakmai feltételeiben bekövetkező jelentős visszaesés pedig még a korábbi évtizedeknél is kedvezőtlenebb helyzet kialakulását, a represszív elemek erősödését, a pedagógiai tartalom csökkenését eredményezte. A 60-as évek elején meginduló kriminológiai, szociológiai és pszichológiai kutatásoknak egyik kiemelt területe volt a fiatalkori bűnözés okainak, feltételeinek és az ellene kiépítendő eszközöknek a vizsgálata. Az ekkor felpeszszült polémiában megerősítést nyert a büntettért való büntetőjogi felelősségre vonásnak és a fiatalok különleges büntetőjogi elbírálásának elve (1961. évi Btk.). Ez utóbbit az igazságszolgáltatás egész folyamatán végigvonuló nevelő jellegű befolyásolás intézményeinek megteremtési szándéka vezette.

A kriminológiai kutatások – hazai szakirodalmunkban azóta is egyedülálló módon – megkísérelték a fiatalok büntetés-végrehajtási folyamatainak, a büntetőintézet valóságos viszonyainak feltárását, ennek alapján a re-

kritériumait kriminálpedagógiai programba foglalni. E programnak, mint elméleti hipotézisnek lényege, hogy a fiatalok büntetőintézetei elvileg alkalmassá tehetők az egészséges nevelési helyzet megteremtésére, a fiatalok erkölcsi személyiségének átnevelésére, tehát az átnevelésükre. A program célkitűzése volt, hogy a kriminálpedagógiai eljárás rendezze át az elítéltek egész indítékrendszerét, számolja fel bűnözést igazoló nézetrendszerüket és a fiatalok erkölcsi személyiségének átalakítása útján formálja ki társadalmi követelményeket támogató indítékrendszerüket. A program kiemelte a fiatalok perspektívát nyújtó szakképzését, az érzelmi- és a közösségi nevelésnek az életkori sajátosságokra tekintő különös fontosságát. Követelményként fogalmazta meg, hogy a büntetőintézetek életrendjét a szabad élet modelljéhez kell közelíteni, valamint azt is, hogy az intézet nevelési rendszerét hatékony szociálpolitikai intézkedésrendszerrel kell egészíteni. A program jelentős hatást gyakorolt az 1966. évi büntetés-végrehajtási szabályozásra (21. sz. tvr.). Az elítéltek átnevelését céltelelező jogszabály a létező szocializmusnak abban a derűs szakaszában született, amikor a pedagógia lehetőségeinek misztifikálása párosult a büntető hatalmát szélesítő állam onnipotens törekvéseivel. Az átnevelési ideológia meghirdetésétől kezdve a gyakorlati megvalósítás nehézségeibe ütközött.

A szabadságvesztés végrehajtásá-

nak az a módja, ahogy a fiatalokra vonatkozó rendelkezéseket a felnőtt korokra vonatkozó szabályozásból levezették, megnehezítette a fiatalok intézeti profilja sajátosságának, másának kidolgozását. Az 1966-os szabályozás így, az alapos elvi előkészítés ellenére sem volt alkalmas a fiatal- és felnőttkorú büntetés-végrehajtás megfelelő, a gyakorlat számára is irányadó különválasztására. Ez a hiányosság azután oda vezetett, hogy a fiatalok intézetének formai jegyekben kifejeződő különállásával megelégedve, nem indultak meg a fiatalok sajátos kezelésével kapcsolatos módszertani próbálkozások, kísérletek.

Fekete doboz

A fiatalok tipizálásában, csoportképzésükben a nevelési szempontok helyett egyre inkább a termelési és biztonsági érdekek léptek előtérbe. Míg az iskolai oktatás a fiatalok büntetőintézete egyik legeredményesebb szektoraként volt jellemezhető, a szakmai képzés feltételeinek kialakítása már jelentős nehézségekbe ütközött: a vállalati rendszerű munkáltatás általánossá válásával az intézet érdekeltége a kooperáló vállalatokkal való zavartalan együttműködést helyezte előtérbe, így a szak-, illetve betanított-munkás-képzés profilját és kereteit csaknem teljesen e vállalatok szűkös igényei és szükségletei diktálták.

A közösségi és az egyéni nevelési

módszerek kidolgozatlansága, a sajátos feltételek melletti alkalmazás hiányosságai alapjaiban kérdőjelezték meg a fiatalkorúak reedukálásának megvalósíthatóságát. A közösségi nevelésnek, a fogvatartottak tervezett öntevékenysége kibontakozásának kudarca a neveltek együttműködési készségének hiányával és ezzel szoros összefüggésben a közöttük spontán kialakult érde-, szimpátia- és rangcsoportok dominanciájával magyarázható. A spontán, informális csoportok léte igényelte volna a zártintézeti viszonyok gondos elemzését, feltárását. Ennek elmaradása következtében a fiatalkorúak intim belvilága „fekete dobozként” működött, amelynek történéseivel az intézet személyzete már csak közvetkezményként ismerkedett meg.

Csupán a 70-es évek közepén vált elismerhetővé, hogy az intézeti hatások nem mechanikusan érvényesülnek, hanem ez attól is függ, hogy a neveltek mennyire érdekeltek e hatások befogadásában. A 60-as évek végétől a növekvő létszám (bonyolult szervezési feladataival) óhatatlanul háttérbe szorította a végrehajtás elsődleges céljaként megjelölt pedagógiai hatások érvényesítését. Előtérbe kerültek viszont az intézetek működését veszélyeztető hatások csökkentését szolgáló problémamegelőző és problémakezelő másodlagos célok. Az átnevelés korlátainak elismerésére, a tényleges hatásrendszer feltárására a szakirodalom csak a 70-es évektől vállalkozott. A kényszernevelés ellentmondásait bemutató, a reszo-

cilizációt megkérdőjelező tanulmányok főképpen az intézeti tartózkodás átnevelésre alkalmatlan rövid tartamát, a kriminálpedagógiai módszerek kidolgozatlanságát, a szakszemélyzet professzionális felkészültségének hiányosságait, a szabadságelvonással járó személyiségkárosodásokat emelték ki.

Reform nélkül

A 70-es évek közepétől megindult kodifikációs munkálatokból nyilvánvalóvá vált, hogy a büntetőpolitika irányítói átütő reformokra nem, csupán az állami intézmények működőképességének fenntartására, a nélkülözhetetlen kiigazításokra vállalkoznak. A közelmúltig hatályos büntetés-végrehajtási jogszabály, az 1979. II. számú tvr. (Bv. Kódex) előkészítésében hiányolható volt a 66-os szabályozás tapasztalatainak elméleti általánosítása, a szakterület tudományos művelésének elmaradása. Ennek ellenére a rendezés pozitívumaként emelhető ki az átnevelési cél elhagyása, a végrehajtás feladatának realisabb meghatározása, a büntetőintézet integrált hatásrendszerére törekvés, jogtechnikailag az átfogó szabályozás. A rendezésnek a gyakorlatban kiütköző általános negatívuma a végrehajtás bonyolult, háromszintű, inkoherens szabályanyaga. Az előkészítés során a fiatalkorúak büntetés- végrehajtásának szeparáltabb szabályozása fel sem vetődött, *hiányoztak a különleges kezelés sajátosságait feltáró hiteles ku-*

tatások, kísérletek. A 80-as évek első felében a szabadságvesztésre ítélt fiatalok létszáma váratlanul, tartósan és dinamikus módon emelkedett, az ezzel arányos költségvetési támogatás és fejlesztés viszont elmaradt, mindez a fogva tartás humán feltételeinek romlását eredményezte. Egyidejűleg a növekvő gazdasági krízis az elítéltmunkáltatás fokozódó nehézségeit, a fiatalok szabadulási utáni beilleszkedési feltételeinek rosszabbodását indukálta. A foglalkoztatási kényszer és a gazdasági szempontok prioritása tovább szűkítette a nevelő jellegű, a fiatalok elhelyezkedési perspektíváit javító munkavégzést. A létszámnövekedés a személyes tér beszűkülésével, az elítéltek agresszivitásának fokozódásával járt és a nevelő-nevelt személyes kontaktusának gyengüléséhez, megszakadásához vezetett.

A *javítóintézeti nevelés* a 80-as években a fiatalok büntetési rendszerének legvitatottabb intézményévé vált, amelyet egyfelől erőteljes történeti-pedagógiai hagyomány és az átnevelési ideológia naiv pedagógiai optimizmusa támogatott, másfelől azonban a szabályozás akut hiányosságaiból, valamint a zártintézeti kényszernevelés súlyos, megoldatlan ellentmondásából torlódó funkcionális problémák jellemeztek. A hatályos szabályozás nem oldotta fel a javítóintézeti nevelés és az előzetes letartóztatás, valamint a szabadságvesztés-büntetés közötti kollíziót, az intézkedés határozatlan tartá-

mából fakadó elvi és gyakorlati problémákat. Mindezek következményeként tapasztalható a bíróságok elfordulása, a jogi és pedagógiai irodalom élesedő, kritikai szembefordulása.

A 80-as évek végén, a 90-es évek elején elmélyül a „gondoskodó államszocializmus” modelljének válsága, egyidejűleg az európai jogállamiság erősödő hatása érvényesül. A felpesz-dülő hazai szakirodalom a valóságos viszonyokból kiindulva uralkodóan a tetterányos büntetés elvének alárendelt *individualizációt* vallja. Általánosan elfogadottá válik az a nézet is, amely szerint az önkorlátozó büntetőhatalom nem tűzheti ki reális céljául az antiszociális személyiség átrendezését a személyi szabadságtól való megosztottság körülményei között. A 90-es évek elején kibontakozó büntetés-végrehajtási reformhangerő korábban nem tapasztalt mozgásba lendítette a büntetés-végrehajtási jog művelését. Az elemzések kimutatták, hogy a fogvatartottak jogi helyzetének, a fogva tartás reáliáinak korszerű, európai léptékű modellezése hazánkban még hosszú távú programot kínál.

Élénkülő viták

A fiatalok szabadságvesztésének végrehajtásában az ítélkezési gyakorlat enyhülésével bekövetkező jelentős létszámcsökkenést a szervezői hibákkal küszködő fiatalok intézete már nem képes előnyös feltételek kialakítá-

TANULMÁNY

sára fordítani. Az intézetben évtizedek alatt feltorlódtott, megoldatlan problémákat növelte a haszonelvű munkáltatásra épített foglalkoztatási rendszer összeomlása. A kialakult helyzet megváltoztatása jelentős, átfogó reformot tesz szükségessé. A javítóintézeti nevelés körül felélénkült vita jelzi, hogy a jogkövetkezmenyt nem csupán pedagógiai-tartalmi, de akuttá váló jogi-igazságossági problémák egyaránt terhelik. Ezek különösen a személyi szabadságot korlátozó intézkedéseknek a nemzetközi normákhoz igazítása időszakában válnak nyilvánvalóvá. A javítóintézeti nevelésre beutalt fiatalok indokolatlanul hátrányos jogi helyzetbe kerülése ma már megkérdőjelezi

szankció relatíve határozatlan tartamú kényszerintézkedésként való fenntarthatóságát.

A fiatalok büntetés-végrehajtásának fenti, fejlődéstörténelmi elemzéséből számunkra levonható következtetés az, hogy a fiatalok személyi szükségleteire épített átalakító nevelés (vagy átnevelés) sem elméletileg nem volt megfelelően megalapozott, sem a jogalkalmazói gyakorlati számára nem elfogadható. Ezért a társadalom és az elkövető számára is az az igazságos, ha a jogállami követelményeknek megfelelő büntetési koncepció, a bűnösen megvalósított, társadalomra veszélyes tethöz igazodó büntetés érvényesül. A fiatalokkal szemben alkalmazandó

Tököli pillanatkép a 80-as évekből

dó tett-büntetőjog azonban a különleges büntetőjogi elbírálás mentén kiemelten szükségessé teszi a *formális jogi egyenlőséggel teremtett tényleges egyenlőtlenség* korrigálását. Ennek módja a büntetések individualizálása, amelynek előfeltétele a jogkövetkezmények széles skáláját kínáló büntetési rendszer kiépítése lenne.

A nemzetközi és a hazai tapasztalatok egyaránt arra indítanak, hogy a fiatalok büntetési rendszere elsősorban a nem szabadságvesztéssel járó jogkövetkezmények megfelelő választékát nyújtsa. Vonzónak és – megítélésünk szerint – hazai körülményeink között is kialakíthatónak tartjuk az alternatív büntetések kiszabásának egy, a fiatalok elkövető és a büntető igazságszolgáltatási rendszer közötti intézményesített, formalizált megegyezésen alapuló gyakorlatát. Az ilyen módon alkalmazott szankció egyfelől tartalmazná a fiatalok választási lehetőségét, így megteremtődhetnének az *önkéntességnek és az együttműködésnek* a végrehajtás során nehezen nélkülözhető alapjai. Másfelől lehetővé válna, hogy a bűnelkövetéshez vezető környezeti, életviteli okok, személyiségi hibák, oktatási, szakképzési hiányosságok csökkenjenek, netán gyógyításra, kezelésre, az áldozat és a közösség kártalanítására kerüljön sor. A megegyezéssel elkerülhetővé váló szabadságelvonás azonban fenyegető, végső eszközként örökönd az ítéletben meghatározott előírások megtartása felett, ezek

megszegésével vagy újabb bűncselekmény elkövetésével pedig alkalmazhatóvá válna.

Csak végső eszközként

A 90-es évek elején a fiatalok igazságszolgáltatásáról a magyar büntetőpolitika látókörébe került nemzetközi dokumentumok, így különösen a *Pekingi Szabályok és a Gyermek Joga* iról szóló Egyezmény szükségessé tette az ezek jogrendszerünkbe való beillesztésére irányuló jogharmonizációs munka megkezdését. Legújabb irodalmunkban *Lévai Miklós* foglalta össze azokat a legszembetűnőbb eltéréseket, amelyek a fiatalok honi igazságszolgáltatási rendszerében és a fenti dokumentumok szellemiségében mutatkoznak. A szerző kiemeli azt a témánk szempontjából különösen jelentős – eddigi fejtegetéseinkkel összhangban álló – eltérést, miszerint sem jogalkotásunkban sem jogalkalmazásunkban nem érvényesült eddig az az elv, hogy a szabadságelvonással járó jogkövetkezményeket fiatalokkal szemben csak *végső eszközként* alkalmazzuk. Büntetőjogunkban hiányoznak a szabadságelvonás alkalmazásának csökkentését lehetővé tevő alternatív büntetések, a reszocializációt segítő intézményi háttér. Nehezen vitatható a szerzőnek az a megállapítása, hogy büntetőeljárás jogunkban nincsenek meg azok az intézmények, amelyek lehető-

séget teremtenének a széles körű differenciálásra, a fiatalok személyi következményeikhez igazodó büntetés-kiszabásra.

A szabadságelvonással járó jogkövetkezmények ultima ratioként alkalmazása a nemzetközihez hasonló hazai tapasztalatok felhalmozódása nyomán bűnügyi irodalmunkban elvi felfogásra talált. Ma már aligha indokolható, hogy a fiatalok zártintézeti nevelése büntetési rendszerünknek hatékony, a bűnözés alakulását kedvezően befolyásoló láncszeme lenne, vagy hogy akár a hosszabb, akár a határozatlan tartamú szabadságelvonás jobban segítené a fiatalok társadalomba történő visszailleszkedését. Nehezen védhető az a naiv kezelési-nevelési optimizmus, amely a zártintézet kényszerkörülményeit az antiszociális fiatalok személyiségformálása kedvező terepének tekinti. (Ugyanakkor – meggyőződésünk szerint – a szabadságelvonás elengedhetetlen alkalmazása esetén nem nélkülözhető a pedagógiai optimizmusal párosuló tudatos törekvés a zártintézet kedvezőtlen hatásainak csökkentésére, humán feltételeinek javítására.)

A szabadságelvonás végső eszközkénti alkalmazását hangsúlyozó *Pekingi Szabályok* hazai kriminálpolitikánkat is arra készítetik, hogy a fiatalok személyes szabadságát csak gondos mérlegelés alapján lehessen korlátozni, elsősorban a súlyos, a személy elleni bűncselekményt elkövetőkkel szem-

ben. A szabadságelvonás végső eszközként alkalmazását az a honi felismerés is erősíti, amely a törvénysértő fiatalok jelentős hányadát mentesítené a szabadságelvonással járó szankcióknak az egész életútra kiszámítható súlyos következményeitől, a beavatkozás ma még nehezen kiszámítható, esetlegesen kriminogén, vagy más, személyiségtorzító hatásától.

Feloldandó kettősség

Hazai szakirodalmunkban a fiatalok számára alkalmazható szabadságelvonás kettősségének ellentmondásaira különböző megoldási javaslatok születtek. *Molnár József* 1973-ban megjelent tanulmányában az ellentmondás feloldására *megfelelőnek vélte a szabadságvesztés-büntetés és a javítóintézeti nevelés együttes, egymás utáni alkalmazását*. Nézete szerint a szabadságvesztés-büntetésből – a bíróság avagy a büntetést végrehajtó intézet döntése szerint – javítóintézetbe kerülne az a fiatalok, akinek további kényszernevelése kívánatos. A javaslat tehát szükséges esetekben a két szankció végrehajtásának progresszív összekapcsolását, egyben szervezeti-intézményi közeledését, összehangolását tartalmazza, anélkül, hogy összeolvasztásukra vállalkozna.

Vigh József arra tesz javaslatot, hogy az ellentmondást a két, azonos feladatú – a fiatalok reszocializálá-

sát szolgáló – szankció megkülönböztetésének megszüntetésével a közös, a „büntető intézkedések” fogalma alá vonható jogkövetkezmény létesítésével lehetne feloldani. A javaslat e szankción belül a többszörösen visszaeső fiatalokúakra fenntartaná a határozatlan tartamú szabadságelvonást.

Újabbán *Pálfi Péter* jutott a két szankció kritikus összevetése alapján arra a következtetésre, hogy a javítóintézetű neveléshez fűződő indokolatlan hátrányok úgy szüntethetők meg, ha megszűnne annak határozatlan tartama és ha a szabadságvesztéssel való nagyfokú hasonlósága és specialitásai révén a törvényhozás a fiatalokúak börtöne és fogháza után a harmadik, legenyhébb szabadságvesztési fokozatként iktatná be.

Álláspontunk szerint a két szabadságelvonással járó szankció között feszülő ellentmondások feloldásának, egyben a fiatalokúak büntetőjogi szankciórendszerének a hazai jogfejlődéssel és a nemzetközi tendenciákkal egybeeső korszerűsítését jelentené a szabadságelvonással járó szankciók ultima ratio elve szerinti alkalmazását lehetővé tevő alternatív jogkövetkezmények széles skálájának kimunkálása, valamint az egységes, differenciáltan alkalmazott, korszerű végrehajtási elveken alapuló, határozott tartamú szabadságelvonással járó szankció bevezetése.

Javaslatunkban a fiatalokúak sajátos személyiségvonásaira, az alkalma-

zandó jogkövetkezmény döntően speciálpreventív jellegére tekintettel *csak intézkedések lennének kiszabhatók*. Az intézkedéseknek szabadságelvonással nem járó, elsődlegesen és rendszerint alkalmazandó formája a nevelő (alternatív) intézkedés, míg a kivételesen és végső eszközként alkalmazott formája a szabadságelvonással járó büntető intézkedés lenne.

Egységes rendszer

elkövető fiatalokúak társadalomba beill. visszailleszkedésének nagyobb esélyére, ennek fokozott kriminálpolitikai és szociálpolitikai jelentőségére *javasoljuk a fiatalokúak büntetőeljárásának, büntetés-végrehajtásának és utógondozásának egységes törvényi szabályozásban összehangolt, komplex rendszerét, az igazságügyi ifjúságvédelmi rendszert*. E rendszert az általános gyermek- és ifjúságvédelemhez, mint elsődleges megelőzési rendszerhez kapcsolódó, de attól szervezetileg elkülönülő intézményhálózat képviselné, amelynek keretében a bűncselekményt elkövetett fiatalokúak különleges büntetőjogi kezelését látnák el. E különleges kezelés biztosítaná, hogy a fiatalokúat a büntető igazságszolgáltatás folyamatában minél kevesebb stigmatizációs hatás érje, hogy *velük speciálisan felkészült rendőrök, szociális munkások, ügyészek, bírák és büntetés-végrehajtási szakemberek foglalkozza-*

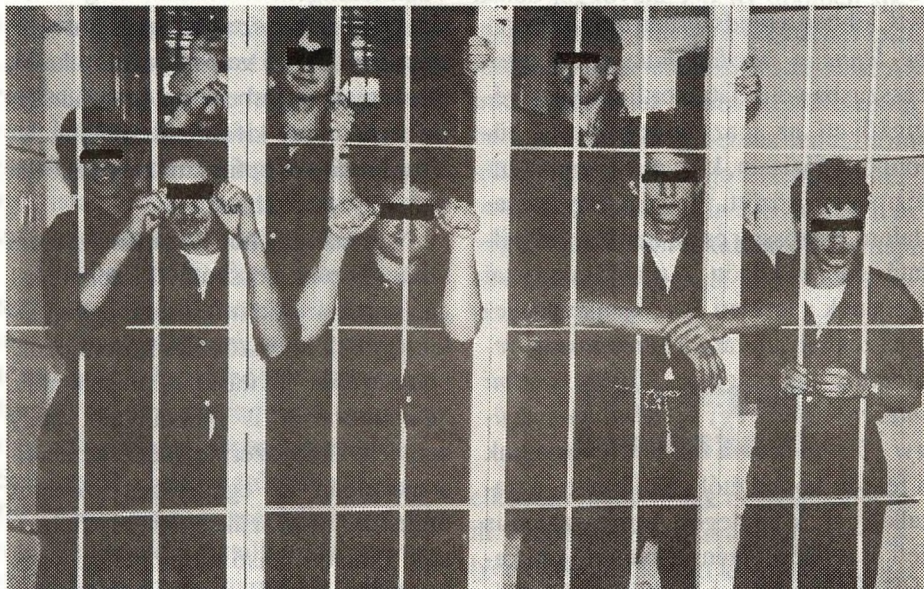
nak. Ebben a rendszerben átfogó szerepe lenne a pártfogónak, aki a processzusba vont fiatalkorút mintegy végigköveti az igazságszolgáltatás különböző fázisain, közvetítve annak intézményei között, illetve a helyi társadalom, közösség és az igazságszolgáltatás szervei között. A rendszer bázisai lennének a területi egységenként (megyeszékhely, főváros) létrehozandó regionális igazságügyi ifjúságvédelmi intézetek illetve egy központi igazságügyi ifjúságvédelmi intézet. Javaslatunk a felnőtt korúakétól elkülönített, a fiatalok különleges, professzionális felkészültséget igénylő büntetőjogi kezelésére orientált, a bűnelkövető fiatalok lakóterületi régiójában tartó rendszert céltételez. Az igazságügyi ifjúságvédelem felügyeletét az igazságügyi kormányzat látná el.

A fiatalok különleges kezelésének elve a büntetés-végrehajtás területén eddig csupán deklarációkban és főképpen formai jegyekben fejeződött ki. Sem a társadalom, sem az igazságszolgáltatás nem bizonyult kellően érzékenynek arra, hogy akár etikai, akár szakmai okokból, a fiatalok bűnelkövetők pozitív diszkriminálásával nagyobb hangsúlyt helyezzen sorsuk rendezésére. Az igazságügyi ifjúságvédelem intézményei a fiatalok törvénysértők számára további esélyt kívánnak nyújtani bűnözői életútjuk megszakítására, a társadalom peremére sodródásuk megállítására. A fiatalok büntetés-végrehajtásának hazai és

nemzetközi tapasztalatai egyaránt azt igazolják, hogy a valóságtól elszakadó, ideológiai köntösbe bűjtatott, az ideális embereszmény kifejezését céltelező tudományos optimizmus a gyakorlat számára elfogadhatatlan.

Nyilvánvaló, hogy a zártintézet sem a fiatalok hosszútávú létbiztonságát, sem a társadalmi elosztás egyenlőtlenségének kiküszöbölését, sem pedig környezetük javítását nem szolgálja. Számunkra az is nyilvánvaló, hogy nem lehet kényszerintézkedésként a fiatalok között az egészséges szociális funkciók iránti szükségleteket kialakítani a nevelt belső motiváltsága vagy legalábbis részleges nyitottsága nélkül. A kényszerkondicionálás hatása – mint Volentics Anna írja – csak addig tart, amíg a ráerőltetett külső kontroll működik. Mindebből következik, hogy a fiatalok honi büntetés-végrehajtásának hatásrendszerét úgy kell átalkotnunk, hogy az a fiatalok számára a visszaesés kilátásait növelő készségek, jártasságok, erőforrások önkéntes fejlesztését kínálja.

A végrehajtásnak a fiatalok képességeit fejlesztő hatásrendszerét véleményünk szerint két objektív illetve szubjektív – feltétel befolyásolja: – rendelkezik-e a gazdaságfüggő végrehajtási szféra megfelelően preferált, működőképes intézményekkel (intézetek nagyságrendje, elhelyezési feltételek, az életkori sajátosságokhoz és a munkaerőpiaci szükségletekhez igazodó foglalkoztatási struktú-

Gyökeres változásra van szükség

ra, közművelődési feltételek stb.); kialakítható-e a zártintézetekben az a személyzet professzionális felkészültségén alapuló humán légkör, amelyben megteremtődik a fiatalokkal való együttműködés lehetősége.

Alapelvek

Figyelemmel a nemzetközi dokumentumokban foglalt követelményekre és ajánlásokra, a honi büntetés-végrehajtás fejlődésének kívánatos irányára, ugyanakkor sajátosságaira és lehetőségeire, a fiatalok büntetés-végrehajtásának korszerűsítése az alábbi alapelvek mentén javasolható:

- a fiatalok humánus fogva tartásának elve;
- a szabadság elvonásának, mint

kizárólagos hátrányhatás alkalmazásának elve;

- a társadalomtól a szükséges mértékű elkülönítés elve;

- a fiatalok fogvatartottakkal való együttműködés elve.

A fiatalok humánus fogva tartásának elve a *Gyermek Jogairól szóló Egyezmény* egyik központi jelentőségű kriminálpolitikai útmutatása. Jelenti általánosan az igazságszolgáltatásban részt vevő fiatalokért viselt fokozott állami felelősséget, társadalmi tartamú pozitív diszkriminációt, ugyanakkor tartalmazza azt a felismerést is, hogy a fiatalok egész gondolkodására, az állam által védett normához való jövőbeni viszonyára döntő hatást gyakorolhat a végrehajtó szervek

szakszerű, humánus tevékenysége. Az alapelv tartalmazza a *humánus cél* (megelőzés) *humánus eszközökkel* és *módszerekkel* való megvalósíthatóságának megkerülhetetlen szabályát, a fiatalok bűnelkövető emberi mivoltának megbecsüléséből, önértetének erősítéséből kialakítható együttműködési kapcsolatot, amely a rehabilitáció fontos feltétele.

A szabadság elvonásának, mint *kizárólagos hátrányhatásnak* alkalmazása annak célbavételét jelenti, hogy a szabadság elvonásán, mint a szankció uralkodó joghátrányán túlmenően más hátrány ne érje a fiatalok fogvatartottat. Az alapelv következetes végigvitele feltételezi egyfelől a *fiatalok jogi helyzetének gondos vizsgálatát* abból a szempontból, hogy cselekvőképességük korlátozottsága miatt nem kerülnek-e hátrányos helyzetbe, másfelől szükségessé válik a szabadságelvonás káros, latens mellékhatásainak feltárása, tudatosítása és csökkentése.

A *társadalomtól a szükséges mértékű elkülönítés* elvének tartama kétféle társadalmi érdek figyelembevételén és szakmai összehangolásán nyugszik. Az egyik érdek a *társadalom biztonságához való joga*, a közbiztonság védelme és erősítése, a másik pedig a *fiatalok társadalomba visszavezetésének igénye*, a beilleszkedés elősegítése. Ezen érdekek egyidejű képviselője jelenti a fiatalok társadalomtól való elkülönítésének individuális alapú differenciált megvalósítását a büntetőin-

tézet szükséges és elégséges biztonsági feltételeinek szem előtt tartásával. Jelenti egyúttal az intézeten kívül, a fiatalok szocializálását segítő (oktatás, szakképzés, közművelődés, sport stb.) intézményekkel való interakció bővítését, kedvező familiáris, lelki gondozó, karitációs hatások érvényesülésének elősegítését.

A fiatalok fogvatartottakkal való *együttműködés elvének alkalmazása* szakítást feltételez a klasszikus büntetés-végrehajtás objektivista, az elítéltet a végrehajtásnak mélyen alárendelt tárgyaként való szemléletével és azt a felismerést tükrözi, hogy a büntetőintézet a társadalomba visszailleszkedést mindössze *elősegítheti*, de e cél megvalósításának hordozója elsősorban *mag a fiatalok*. A fiatalokkal való együttműködés megvalósításának egyik feltétele a nevelt individuális szükségletéig elmenő – lehetőleg beleegyezésével kialakított – szocializációs program. Másik fontos feltétele olyan végrehajtási mechanizmus (szisztéma) és módszerek alkalmazása, amely a fiatalok érdekeltté teszi a program megvalósításában. Az érdekeltég kialakításának a nemzetközi gyakorlatban sikeresen alkalmazott intézményei a büntetés-végrehajtás alternatívása és progresszivitása. Az alternativitás ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy a különböző végrehajtási módok (programok) kínálata közül a választás a fiatalokkal való megegyezés alapján történik. A továbbiak-

ban a fiatalok előmenetele, aktivitása a meghatározója annak, hogy számára kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb rezsimekörülmények között tölti büntetését. A végrehajtási módok (programok) közötti átjárhatóságot mindenestre rugalmasan alkalmazható jogszabályi előírásoknak kell garantálnia.

Az alternativitás pozitív, a fiatalok be/visszailleszkedését közvetlenül szolgáló módja a végrehajtás *progresszivitása*, amely a zártintézet életkörülményeit a fiatalok előmenetelével fokozatosan közelíti a szabad élet viszonyaihoz. A zártintézet fokozatos nyitása, az ezzel járó rezsimekönnyítéssel, a feltételes szabadságra bocsátás a fiatalok büntetés-végrehajtásának olyan, nemzetközileg bevált intézményei, melyek vonzó, a fiatalokat aktív együttműködésre motiváló tényezők, de egyúttal a beilleszkedés próbatételéhez is terepet kínálnak.

Az együttműködés szükségletének megteremtése sajátos, hazai kriminálpedagógiánkban nem, vagy nem megfelelően alkalmazott módszerek bevezetésével, megújításával érhető el. Ezek kiművelése a szakpedagógia feladata, itt csupán az életkori sajátosságokhoz igazodó érzelmi befolyásolás és az erős társas kapcsolatok iránti igényt felhasználó csoportos, közösségi nevelés módszereit emeljük ki. A fiatalok együttműködési készségének megnyerése a szakszemélyzet speciális felkészültségét, ezenkívül motiváltságát és személyes rátermettségét feltételezi.

Intézettípusok

A fenti elvek alapján a fiatalok büntetés-végrehajtási intézettípusait, ezek feladatát és tevékenységük tartalmát az alábbiak szerint javasoljuk kialakítani.

1. *A területi egységenként (megyei székhely, főváros) létrehozandó igazságügyi ifjúságvédelmi intézetek* legjobb hazai történelmi és nemzetközi tapasztalataink szerint többes feladatot látnának el:

- a fiatalok előzetes fogva tartását, elősegítenék a helyi szakosított rendőri szerv, a fiatalok ügyészenek és bírójának gyors és hatékony tevékenységét. Elvégeznék a fiatalok szociális háttérének, személyiségének vizsgálatát, szakvéleményt nyújtanának a bíró számára az alkalmazandó intézkedés formájával és tartalmi követelményével kapcsolatosan;

- a rövid tartamú szabadságelvonással járó büntetőintézkedések végrehajtását, továbbá az intézet egyben regionális központja, székhelye lenne a területi pártfogói hálózatnak.

E regionális, többes feladatot ellátó intézetek létrehozásában mutatkozó előnyök közül *kiemelkedő a fiataloknak az egész igazságszolgáltatási processzus alatti szakosított, a felnőttéltől elkülönített kezelése*. E megoldás előnyei közé sorolható, hogy a szűkebb-tágabb lakókörnyezetében tartott fiatalok „sorsrendezését” a pártfogó az eljárás megkezdésétől a familiáris,

szociális környezet ismeretében és kedvező esetben segítségével intézheti, ebben az intézetben kezdene hozzá és az utógondozás befejezéséig innen kísérmé figyelemmel.

A regionális igazságügyi ifjúságvédelmi intézetek egyben a rövid tartamú büntetőintézkedés végrehajtását is el látnák. E tevékenységi körben hajtának végre azon fiatalkorúak szabadságelvonását, akiknek *nevelő* intézkedését *büntető* intézkedéssé változtatták át, illetve azokét, akik előmenetelük folytán büntetésük utolsó szakaszában a központi igazságügyi ifjúságvédelmi intézetből kerültek áthelyezésre. E javaslatunk a szabadságelvonásra ítélt fiatalkorúak – az elmúlt évtized adataiból kiindulva – kb. 40-60%-ának e lakóhelyközeli, kis befogadóképességű intézetekben való elhelyezését és büntetés-végrehajtását tenné lehetővé. Javaslatunkban az intézet *félíg nyitott* lenne, amely a fiatalkorút egyéni elbírálás alapján helyezné zárt részlegbe, illetve engedélyezné externátusi foglalkoztatását. A zárt részleg kötelező foglalkoztatási programját a beilleszkedéshez szükséges gyakorlati ismeretek elsajátíttatása (szociális tréning), rövid tartamú, pályára irányító, az iskolai tanulmányok folytatását elősegítő ismeretfenntartó, - bővítő tanfolyamok képeznék. Az externátusi foglalkoztatás – lehetőség szerint – az intézeten kívüli képzés vagy munkavégzés megkezdése vagy folytatása lenne. Az intézet a fiatalkorú önkéntességé alapján, szol-

gáltatásként végezne terápiás jellegű gyógyító, kezelő, nevelő célú tevékenységet. Megítélésünk szerint az adott város szellemi-kulturális és gazdasági környezete megfelelő infrastruktúrát kínálna e sokoldalú humán tevékenység ellátásához.

2. *A fiatalkorúak központi igazságügyi ifjúságvédelmi intézetének* feladata a hosszabb tartamú büntető intézkedés végrehajtása lenne. Az intézet jellege zárt, progresszív rendszerű, amely azt jelenti, hogy a fiatalkorú aktív közreműködése esetén a szabadulás közeledtével intézeten belüli rezsimmegkönnyítéssel (nyitott részleg), vagy a regionális igazságügyi ifjúságvédelmi intézetbe áthelyezéssel segítené a szabadulás utáni beilleszkedést. Az intézet foglalkoztatási, nevelési, kezelési hatásrendszere kötelező és a fiatalkorú önkéntes részvételén alapuló szolgáltatási elemekből állna. A kötelező foglalkoztatás a hagyományosan bevált alap- és középfokú oktatás, szakiskolai képzés és a nonprofit munkavégzés lenne.

Javaslatunk szerint az intézeti foglalkoztatási rendszer középpontjába a beilleszkedéshez perspektívát nyújtó *szakképzés* kerülne. Ennek differenciált rendszere (hosszabb tartamú szakmunkásképzés, rövidebb időtartamú tanfolyami jellegű készségfejlesztés) a fiatalkorúak szükségletei, előképzettségük, a büntetésük tartama alapján kerülne kimunkálásra. Az általános műveltséget fejlesztő (alap- és középfokú) iskolarendszerű képzés a 16. életév

alatti, iskolakötelezettségüknek még eleget nem tett fiatalok, valamint az analfabéták számára teljes foglalkoztatást nyújtana míg másoknak részleges szakképzést kiegészítő foglalkoztatást. Az iskolarendszerű képzésben részt nem vevő fiatalok a szakképzés keretein belül vagy azzal párhuzamos munkatevékenységet végezhetnek, amelynek vonzó és hasznos tevékenységnek kell lennie, alkalmasnak a munkakészség elsajátításához, de egyúttal a fiatalok személyiségének fejlesztéséhez is.

A kötelező foglalkoztatási forma kiválasztása a végrehajtás individuális tervének összeállításakor a fiatalok, pártfogója és lehetőség szerint a fiatalok hozzátartozója bevonásával történne az előzetes megfigyelési, illetve az intézeti személyiségvizsgálati eljárás adatai alapján. E terv tartalmazná azt a megegyezésen alapuló kezelési-nevelési szolgáltatást is, amelyet az intézet nyújt. Ez a szolgáltatás a nemzetközi tapasztalatok alapján terápiás (pszichológiai, pszichopedagógiai, gyógyító) illetve rövid tartamú, a beilleszkedés praktikus ismereteire felkészítő tréningyszerű foglalkozás lenne.

A fiatalok zártintézeti tevékenységi struktúrájában jelentőségét tekintve aligha másodlagos a *szabadidőtevékenység* szerepe. A különböző, változatos, az intézeten kívüli közreműködőkkel színesített közművelődési, kulturális programokon kívül fontos élettani és jellemalakító hatása van a

sportfoglalkozásoknak. Az intézeti környezettel való kulturális- és sportinterakciók jelentősen hozzájárulnának a korszerű végrehajtási rendszer hazai kidolgozásához. A nemzetközi és hazai tapasztalatok azt mutatják, hogy a személyiségközpontú büntetés-végrehajtás szempontjából nem előnyösek a merev életkori előírások. Az anyagi büntetőjognak a fiatalok életkori előírásai fenntartása mellett javasoljuk a büntetés-végrehajtási fiatalok 21. és a 24. életév közötti egyéniesített, rugalmas alkalmazását. Ugyanakkor több évtizedes gyakorlati igény, hogy a közbiztonságra veszélyes, az intézet rendjét, fegyelmét súlyosan és rendszeresen sértő, 18. életévüket betöltött fiatalok áthelyezése más, biztonságosabb őrzési és felügyeleti rendszerű intézetbe történjék.

A javaslatunk szerint kialakítandó központi intézet 200-300 befogadottra korlátozott létszámot, 10-15 fő fiatalok gondozásával megbízott, speciálisan felkészült szakembert feltételez. Az intézetben a gazdasági erőforrások nyújtotta lehetőségeken belül fokozatosan megvalósítandó a fiatalok éjszakai elkülönítése, a kedvezőtlen szubkultúra nehezen kontrollálható hatásának visszaszorítása.

A fiatalok hazai büntetés-végrehajtásának fentiekben ismertetett, részletezéstől mentes fejlesztési vázlata érzékeltetni kívánja az e téren való elmaradásunk nagyságrendjét. A regionális igazságügyi intézethálózat kié-

Segíteni humanizmus parancsolta kötelesség

pítése, az új, korszerű felfogású központi intézet kialakítása feltehetően hosszabb távú, jelentős gazdasági erőforrásokat igénylő elképzelésnek bizonyul. Megítélésünk szerint a fiatalok bűnelkövetők mentésének, társadalomba visszavezetésének programja az általunk áttekintett időszakban soha nem kapta meg a jelentőségének megfelelő szellemi és anyagi támogatást. Ezért változatlanul aktuálisnak tekintjük Balogh Jenőnek a századfordulón írt sorait: „Míg a felnőtt elítéltek megjavítása terén még a legjobb lelkűeket is elhagyja a remény, addig az elbukott fiatalok felemelésének munkáját, legyen az bár megvalósíthatatlan eszmény, csüggedés nélkül végeznünk kell,

mint a humanizmus parancsolta kötelességet. Ha azonban a dolgot mélyebben megvizsgáljuk, szemünkbe ötlik, hogy ez az emberbaráti tevékenység fiatalok ezreit menti meg a tisztességes munkának, közülük is százakat megóv attól, hogy ellenünk bünteteket kövessenek el, egyúttal az államot az óriási költségektől, amelyeket a büntető eljárás lefolytatása, a börtönök fenntartása ma hazánkban okoz. Eszerint a fiatalok megmentése olyan gazdasági cél is, melyet a társadalom értelmes részének szem előtt kell tartania.”

Dr. Lőrincz József

Fokozatos rendszer

Fiatalkorúak Japánban

Japánban az elítéltek kivizsgálásának és minősítésének rendkívül nagy jelentősége van. A bíróság „csak” a szabadságvesztés időtartamát határozza meg, a mi fogalmaink szerint büntetés-végrehajtási fokozatról nem rendelkezik. A fogvatartottak kivizsgálását követő minősítés határozza meg, hogy egy adott elítélt milyen típusú intézetbe kerül. A kivizsgálás során felhasználják az orvostudomány, a pszichológia, a szociológia és egyéb más tudományágak ismereteit és vizsgálati eljárásait. A minősítésnek két típusát használják. Az első az alapminősítés, amelyet a jogerős ítélet megszületését követő kivizsgálás eredményeként fogalmaznak meg. A másik típus az időszakonkénti, illetve krízishelyzet esetén egy azonnali újraminősítés. Ez tartalmazza az elmúlt időszakban kialakult személyiségbeli és egyéb lényeges változásokat. Minden büntetés-végrehajtási régióban van egy-egy kivizsgálási központ. Ezekben az intézetekben sok a jó szakember és a tárgyi felszereltség is kifogástalan.

A kivizsgálást követően kategóriákba, kategóriánként pedig egy vagy több alcsoportba sorolják be a fogvatartottakat. Nem, nemzetiség, a büntetési típus, életkor és az ítélet időtartama szerint külön csoportba sorolják a nő-

ket, azokat a külföldieket, akiknek a japán elítéltektől eltérő kezelése szükséges. Gyakorlatilag ez a nem ázsiaiakat jelenti. Azokat a fogvatartottakat, akiknek az ítélete nem tartalmaz munkakényszert.

Külön kategória a fiatalkorúak csoportja, ezen belül a 8 évnél hosszabb ítélettel rendelkezők és a fiatal felnőttek. (26 év alattiak.)

A fiatalkorúak számára négy különböző típusú intézetet alakítottak ki.

Alapfokú Képzési Iskola (Primary Juvenile Training School). Ide kerülnek a 14 évesnél idősebb, de általában 16 évesnél fiatalabb gyerekek, akiknek nincs különösebb szellemi vagy testi fogyatékoságuk.

Középfokú Képzési Iskola (Middle Juvenile Training School). Szintén a jelentős testi és szellemi fogyatékoság nélküli, de 16 és 20 év közötti fiatalok töltik a büntetésüket ezekben az intézetekben.

Speciális Képzési Iskola (Special Juvenile Training School). Olyan 16 és 23 év közötti visszaeső fiatalok elhelyezését oldják meg ebben a kategóriában, akiknek még nincs meghatározó mértékű szellemi vagy testi fogyatékoságuk.

A Fiatalkorúak Egészségügyi Intézete (Medical Juvenile Training Scho-

ol) a 14 és 26 év közötti szellemi és/vagy testi fogyatékos fiatalkorúakat fogadja be, ezenkívül fiatal felnőttek elhelyezésére szolgáló intézettípus.

Japánban napjainkban 54 fiatalkorúak intézete van. Többségükben egyszerű kettő vagy több iskolatípus is megtalálható. (Alapfokú 44 helyen, középfokú 54, speciális 22, míg egészségügyi típus 14 intézetben található.) A fiúkat és a lányokat külön intézetben helyezik el (9 leányintézet van). Külön kategóriát jelent a hosszú időtartamú kezelési programot és a rövid időtartamú kezelési programot végrehajtó intézettípus (ez utóbbihoz 13 intézet tartozik).

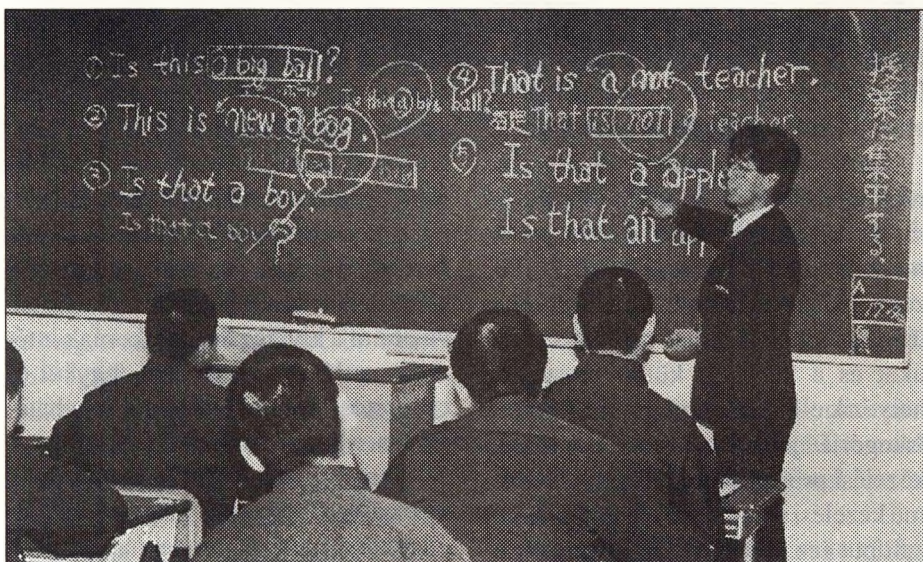
A fiatalkorúak esetében is igaz, hogy az intézetbe kerülést megelőzi egy rendkívül alapos kivizsgálás. Ennek helyszíne a *Fiatalkorúak Kivizsgáló Otthona*. Japánban jelenleg 53 ilyen intézet működik, közülük a legnagyobb a tokiói fiatalkorúak kivizsgáló intézete (Tokyo Juvenile Classification Home), amelynek befogadóképessége: 187 fiú és 25 lány. A kivizsgálás időtartama megszokott esetben két hét, de többször előfordul, hogy négy hétre van szükség a zárójelentés készítéséhez. Ez idő alatt vizsgálják a személyiséget, az intelligenciát, a szociális hátteret, az előélet fontosabb eseményeit, beleértve az elkövetett bűncselekmény(ek)e)t is. A 14 és 20 év közötti fiatalok részletekbe menő kivizsgálása és a további kezelési program megtervezése rendkívül időigényes és bonyolult feladat. Ezt azért fontos hangsú-

lyozni, mert tudatosan nem is vállalnak mást. Hivatalosan is megfogalmazták, hogy a „*kivizsgáló intézet nem szolgál sem a fiatal bűnelkövetők büntetésére, sem azok oktatására, képzésére.*” Kizárólagos feladata a beutaltak minél alaposabb megismerése, a Fiatalkorúak Bíróságának ellátása a döntéshez nélkülözhetetlen háttérinformációkkal, valamint a kivizsgált fiatalkorúak intézetbe utalásakor a további (egyéni és csoportos) kezelési program meghatározása, a konkrét intézet kijelölése.

Nemcsak tesztek és interjúkat használnak, hanem megfigyelik és elemzik a fiatalok mindennapos viselkedését, a társakhoz való viszonyát. Az intézetben az orvosok és az egészségügyi személyzet mellett húsz pszichológus dolgozik. Látogatásomkor 54 fő kivizsgálása zajlott.

A fiatalok formaruhát hordanak. Elhelyezésük rendkívül egyszerűen berendezett egyszemélyes szobákban történik. A környezet csendes, békés és világos, megnyugtató légkört áraszt. A fiúkat és a lányokat külön szárnyon helyezik el.

A fiatalok nem nézhetnek tévét, de este, takarodó előtt hallgathatják a központi rádiót. A kivizsgáló központ több területen is együttműködik a külvilággal. A környék középiskoláiba rendszeresen ellátogatnak a szakemberek, hogy találkozhassanak a diákokkal és különböző pszichológiai tesztek végessenek el. Ennek az a célja, hogy hozzásegítsék a tanárokat és a szülőket a fiatalok problémáinak könnyebb

Angol nyelvóra valamelyik japán intézetben

megértéséhez és az iskolai élet problémáinak feldolgozásához. A lakókörzettel kialakult együttműködés keretén belül kivizsgálják azokat a gyerekeket is, akik ugyan nem követtek el törvénybe ütköző cselekedeteket, de viselkedésüket valamilyen magatartási zavar jellemzi, illetve a személyiségük torzult.

Rövid program

Valamennyi alapfokú és középfokú képzési iskolában megtalálható ez a program. A résztvevők körét az olyan elsőbűntényes fiatalok közül választják ki, akiknél valószínűsíthető, hogy egy intenzív, rövid ideig tartó kezelési program is elegendő az eredményes rehabilitációhoz. Az általános rövid időtartamú kezelési program megvalósításához 4-5 hónap szükséges. A büntetés

tehát határozatlan időtartamú, de ebben az esetben nem haladhatja meg a 6 hónapot.

Ez idő alatt komolyan beszabályzott keretek között, nagy fegyelemben élnek a fiatalok, részt vesznek a különböző terápiás és egyéb nevelési programokban.

Speciális, rövid időtartamú programot is összeállítottak kifejezetten közlekedési bűncselekményt elkövetettek számára. Olyan fiatalok kerülnek ebbe a csoportba, akik gondatlanságból követtek el halálos kimenetelű vagy súlyos sérülést okozó közlekedési balesetet és azokat, akik cselekménye kapcsolatban van a közlekedési szabályok megsértésével.

Ez a program általában 2-3 hónap időtartamú, de nem haladhatja meg a 4 hónapot.

Hosszú program

A hosszú időtartamú kezelési programban azok a fiatalok vesznek részt, akiknél kimutatható egy relatív értelemben vett bűnözői életvezetés és akiknél az előzetes vizsgálatok során megállapították, hogy a reszocializálásuk nem oldható meg rövid idő alatt. Ez a típusú kezelési program is határozatlan időtartamú, de a hossza nem haladhatja meg a 2 évet.

A kezelési/nevelési program lényege, hogy felderítsék az adott fiatalok társadalomhoz való rossz viszonyulásának az okát, megváltoztassák ezt a fajta hozzáállásukat, valamint olyan képességeket alakítsanak ki, illetve erősítsenek fel, amellyel képesek törvénytisztelő módon és eredményesen élni. A konkrét program kialakításánál figyelembe veszik a fiatalok eltérő jellemét és fejlettségi szintjét. Mindvégig szem előtt tartják az egyéni problémákat és szükségleteket is.

A programok között találunk egyéni, csoportos, terápiás foglalkozásokat.

Külön kezelést kapnak a jelentős mértékben deviáns viselkedésűek, az antiszociális beállítottságúak és az alacsony intelligenciájúak. Szakmai képzést kapnak mindazok, akiknél a tanulást tartják a reszocializálás legcélravezetőbb módjának. A szakmai képzéshez viszonyítva elsőbbséget élvez – az egyébként kötelező érvényű – általános iskolai oktatás mindazok körében, akik nem fejezték még be az elemi iskolát. Két, erre a célra kijelölt intézetben az érdeklődők számára biztosítják a középiskolai oktatást is. Az értelmi fogyatékosokat – a fogyatékoság mértéke szerint – két csoportba osztják és így lehetőség nyílik a sajátosságoknak leginkább megfelelő oktatásra és képzésre. A fizikálisan sérült, illetve érzékszervi problémákkal küzdő fiatalok a felnőttekkel megegyező csoportosítás szerint kapják a kezelésüket.

A sportnak kitüntetett szerepet tulajdonítanak a fiatalok nevelésében. Nemcsak a fizikai állapot javítását szolgálják a gyakorlatok, de a szellemi kondíció növekedését is várják a rend-

A sportolás formái változatosak

szeres és irányított(!) testneveléstől és mozgástól. Feltétlenül meg kell jegyezni, hogy Japánban a sport és a testnevelés rendkívül fegyelmezett keretek között folyik. A civil, polgári iskolákban is mindennaposak a rendgyakorlatok, a zárt alakzatban végzett mozgássorok. A fegyelem mindenütt katonás, a formaruha a középiskolákiig bezárólag teljesen általános. A fiatalokúak intézeteiben a szociális létezés, az emberi kapcsolatrendszer, az alá- és fölrendeltség szerepeinek elsajátítása már régóta gyakorlat. Az öntevékenység és önrányítás keretei biztosítottak, azonban az e fogalmakkal kapcsolatos gyakorlat alapvetően eltér a hazaitól. Minden esetben felfedezhető a határozott és sokszor merev irányítás, a szinte állandó kontroll.

Fokozatosság

A fiatalokúak kezelése a progresszív fokozatos rendszerre épül. Három alapvető fokozatot állítottak fel. Az első és a második fokozat további két osztályra oszlik, egy alacsonyabbra és egy magasabbra. Minden újonnan befogadott fiatalokú elöször a második fokozat alacsonyabb osztályába helyeznek el. Ez tehát a kiinduló, az alapszint. A fiatalok a viselkedésük függvényében innen léphetnek fokozatosan előre a magasabb osztályba. Arra is van lehetőség, hogy a rendkívüli fejlődést tanúsítók egyszerre két lépcsőfokot lépjenek előre.

Ez a rendszer az ellenkező irányba

is nyitott. Ha valaki rendszeresen megsérti a szabályokat, illetve képtelen az adott szint kívánalmainak eleget tenni, az alsóbb osztályba illetve szintre helyezik vissza. Szélsőséges esetben akár két vagy több osztállyal is visszaminősíthetik a különösen renitens fiatalokúkat.

A fogvatartottak mindennapi intézeten belüli magatartása határozza meg, hogy milyen ütemben és milyen irányba mozdul(hat)nak el a különböző szintek között. Havonta legalább egyszer minősítik az intézeti szakemberek a fiatalok elmúlt időszak alatt nyújtott magatartását és viselkedését, illetve döntenek az esetleges szint változtatásról. Természetesen a harmadik szinten részesülnek a fiatalok a legtöbb kedvezményben a szabadidős tevékenységben és az iskolai programokban egyaránt.

Szabadítás

Az általános gyakorlat az, hogy szabadulni a legfelsőbb osztályból lehet. Az intézet igazgatója a nevelési tanáccsal folytatott értékelés után teszi meg javaslatát a területi fiatalokúak bíróságának és előterjeszti mindazokat, akik szerinte alkalmasak a szabadon bocsátásra. Elsődleges indokként az szerepel, hogy a fiatalokú viselkedése a tervezettnél megfelelően alakult, a fiatal felkészült a törvénytisztelő életvezetésre.

A bíróság megfelelő részlegének egyik szakembere aztán a helyszínen

A küzdősportok a jellemet is erősítik

dönt a szabadításról, illetve arról, hogy a szabadon bocsátást kötik-e valamilyen feltételhez. Ha egy fiatal betölti a 20. életévét, akkor általában automatikusan sor kerül a szabadítására. Ha azonban magatartása szélsőségesen antiszociális, úgy a bíróság több alkalommal is kitolhatja az intézetben tartás időtartamát, legfeljebb a 23. életév eléréséig. Az értelmi fogyatékosok esetében – lefolytatva az előbb leírt vizsgálatokat – a szabadítás legkésőbbi időpontja a 26. életév elérésének napja.

Feltétel nélküli szabadulásra akkor kerül sor, amikor a fogvatartott betöltötte a 20. életévét vagy letöltötte a bíróság által meghatározott büntetési időt, illetve ha valamilyen más ok miatt nem rendelték el a pártfogó felügyele-

tet. Az általános rövid tartamú kezelés átlagos ideje a feltételesen szabadulókánál körülbelül öt hónap, míg a „közlekedési” feltételesen szabadulók esetében három hónap körül mozog. Érdekes, hogy a hosszú időtartamú kezelésre ítélték esetében nincs meghatározó különbség a feltételessel és az anélkül szabadulók átlagos intézeti tartózkodása között. Mind a két kategória esetében ez az időmennyiség megközelíti az egy évet. Az általános és közlekedési rövid tartamú kezelés esetén 99-95%-ban alkalmazzák a feltételes szabadítást. Ez az érték 1988-ban az összes beutalt fiatalra számolva 82,8% volt.

Ruzsonyi Péter

Menedékjog

Kötelesség a jogfosztottal szemben • *Újabb nyugat-európai nézetek*

Menedékjog a hazájukból elmenekült személyeket megillető jog, amelynél fogva idegen állam területén tartózkodhatnak anélkül, hogy saját államuknak kiadnák vagy távozásra kényszerítenék őket. A köztudatban ez a fogalom úgy szerepel, mint politikai menekültnek nyújtott állami védelem a kiadatást kérő állammal szemben. Az ó- és középkorban a templomba menekülő bűnös is így menekült meg a halálbüntetéstől. A történelemben üldözött személynek bántatlanságot biztosító iratként is szerepelt.

A rendszerváltozást megelőzően, de követően is a kelet-európai államokból tömegesen kezdtek az emberek a fejlettebb, jobb életkörülményeket biztosító nyugati államokba költözni. Ez mind több nehézséget okoz, feszültséget vált ki a befogadó államokban. Különösen Németországban vannak ennek drámai és megdöbbentően tragikus következményei.

A tudományos irodalomban már az elmúlt évben megjelent az a vélemény, hogy felbomlóban van a menedékhez való jog intézménye, csak pusztán lelkiismereti okokból tartózkodnak még a „kegyelemdőfést” megadni. Az ezzel kapcsolatos alaptörvényi rendelkezéssel szemben is egyesek fenntartásaikat kezdik hangsúlyozni. Álláspontjuk szerint az ember a menedékben egy szociológiai intézményre talál rá, amely nem alkalmas szubjektív jog megalapozásához. A menedék szerkezetében úgy élhet tovább, mint ami megszünteti a jogtalant, kivonja az üldözés alól az üldözött embert (megszünteti a jogfosztott üldözését), s ha ezt a jogfosztottat még a védelemre való joggal is ellátják, már az egész intézmény mást jelent.

Fel kell ismernünk, hogy a menedék szociológiai jellegében kötelesség a jogfosztottakkal szemben. Ezek a megfontolások abban a reményben jutnak kifejezésre, hogy a menedéket igazságosabbnak és nagyvonalúbbnak őrizzük meg akkor, ha a jogi helyzetet megint hozzáillesztjük a szociológiai kiindulópontjához.

A menedékjognak a nemzetközi jogi irodalomban az *emberi jogi jellegét* többen kétségbe vonják, illetve vitatják. Ez különösen azok számára keserű, akik becsülik. A tényekkel azonban szembe kell néznünk, tisztázni kell, hogy ez bizonyos szempontból több, más, mint emberi jog. Valójában a menedékjog nem tartozik a hagyományos emberi jogok közé. Csak a XX. század közepe óta beszél-

nek egyáltalán a menedékjogról mint emberi jogról. A menedékjog mint jog általában csak az üldözött állammal szemben a menedékjogot biztosító oldalán jelentkezett. Ha az emberi jogok történelmi előzményeihez nem is sorolják, nem jelenti azt, hogy a menedék kevésbé régi és méltó, mint ezek. Ellenkezőleg: az emberi jogok viszonylag modern jelenségek, a racionalizmus korszakához tartoznak. A menedék ellenben olyan régi, mint az emberiség, kezdettől fogva a bűntény és a szerencsétlenség, az gesztelés és a szájalom kísérője.

Mint vendégjog

A közösségből elmenekült ember mindaddig elszenvetde a biztos halált, amíg egy másik közösség a kulturális nívót elérte és felismerte; szükséges az idegent felvenni a közösségbe. Ezt a gyakorlatot mint az idegen jogát megjelölni nyilvánvalóan félrevezető, mivel a menedékkereső ezt magától értetődően nem tudja kikényszeríteni. Ez a *vendégjoggal terjedt el*, amely, bár jó és régi szokás, mégsem nyilvánvaló jog. A menedékjog a vendégjoggal általában a legszorosabb összefüggésben áll, és csak belőle lehet megérteni. Az erkölcsi kötelesség, hogy a vendégeket minden jóval el kell látni, amit egy háztartás csak adni tud; régi szent kötelesség, amelyet az olyan hagyományokban gazdag kultúrákban, mint a mieink, még a legszegényebbek is teljesítenek. Például a Koránban a hívő ember öt legfontosabb kötelessége közé tartozik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lett volna elég pusztán egy szó a vendég kiutasításához, s máris nincs joga ahhoz, hogy maradjon. Éppen ellenkezőleg: annak a kötelességnek a szigora, hogy a vendégjogot meg kell tartani, egyáltalán azzal függ össze, hogy a saját közösségét nélkülöző vendég védtelen. Éppen azért, mert nem tudja kikényszeríteni a vendégszeretetet, hanem arra védtelenül rászorul, így jelent örömet és tisztességet az őt befogadó háznak, hogy a befogadottat elláthatja.

Ugyanez a helyzet a menedékkal. A menedéket kereső kiváltságos vendég, mert ő különösen védtelen. Nem ő hagyta el közösségét – ő lett elhagyva! Ezért érthető, hogy nemzetközi jogilag a menedéket nem mint az üldözött szubjektív jogát tekintik. Csak az NSZK haladt ezen az úton, talán lelkiismeretéből fakadóan a náciizmus üldözöttei és sok országgyűlési képviselő keserű száműzetési tapasztalatából kiindulva. A jó szándék ellenére mégsem cselekedtek mindig helyeslehetően, amint ezt az irodalomban kifejezésre juttatják.

Szociológiai monstrum

A menedék, mint szubjektív jog, tulajdonképpen *társadalomtudományi monstrummá vált*. Gyakori használata is ezt mutatja. A felelős szervek nyomás a-

latt vannak és a vezérgondolat mellett alkalmazzák a jogot. Tömegesen lépnek fel a menedéket keresők, akiket nem politikailag üldöznek, csak a jogállamiság lát-szata mellett folytatnak ellenük eljárásokat. Azok az államok is, amelyek nem ismerik a menedékre vonatkozó szubjektív jogot, megadják minden egyes személy-nek a menedéket, aki a *Genfi Menekültügyi Konvenció* értelmében menekültnek tekintendő. Ők az ENSZ elve alapján állnak, amely számukra irányvonalat jelent a menekültügyi eljáráshoz.

Az összes érdemet és szépséget, amely a menedékgondolatban benne rejlik, a Német Szövetségi Köztársaságban alakították ki. Ezért haladnak téves úton azok, akik a menedék elismerését, mint a Szövetségi Köztársaságban létező szubjektív jogot nemzetközijogilag akarják rögzíteni. Örvendetes persze, hogy létezik a menedék könnyítésére nemzetközi politikai törekvés. Az eme irányban induló szer-zőket meghatotta a menedékjognak az őstörténetből való eredeztetése, az a kul-turális teljesítmény, amely egy mély, féktelen erőszakkal jellemezhető korszak-ban a menedék megadásában állt, az emberiség, szánalom és gondoskodás té-nye. Éppen ezért fel kellene ismerniük, hogy a *joggal felfegyverzett menedéket ke-reső rosszabbul jár*. Ő egy bürokráciával áll szemben, amelynek már sikerül kiüt-nie a jogot a kezéből, ha ezt túlhangsúlyozzák. A jogilag kierőszakolt menedék ta-gadja karakterét, a kvalifikált vendégjogot. Ez a vendégszituációtól éppen úgy kü-lönbözik, mint egy beszállásolás, amely már kedvetlenül elviselt dolog. Hiszen a menedék rögzítése egy pozitív rendben nem azt jelenti, hogy emberi jogról van szó, hanem ennek a jognak az összes állami törvény felett álló kötelesség mivoltát.

Jogilag tehát csak olyan kötelesség fogadható el intézményi garanciaként, mint ígéretként (hozzájárulásként), hogy *sociológiai „menedék”*-ként elismerik. A menedékengedélyezés a szuverén államokban magától értetődő dolog: különös pátosz, amelyet a menedéknek például Németországban alapos okokból adtak. *„Történelmi vétkének” tudatában* a Szövetségi Köztársaság a volt „üldözőállam” után mintegy magára nézve kötelezőnek látja különösen nagyvonalú módon a po-litikai menekülteknek a menedéket megadni. Úgy fogják fel a menedékengedé-lyezést – ahogy minden más nép is – mint nemzetközi udvariassági kötelességet, amelyet az ember különösen példaszerűen teljesít. Újabb lépéseikkel sem akar-nak a menekültügyi problémáktól elzárkózni, hanem csak az eddigi gyakorlaton változtatni, mint amelyhez nem megfelelően álltak hozzá. Nem találják helyes megoldásnak annak elismerését, hogy a harmadik világ elnyomorodása össz-hangban áll a nyugati államok gazdaságával. Ez a nyugati országok ellen haragít-hatja a harmadik világ népeit.

A kriminológus

Baszk gondok • Elveszett hadállások

ULLIBARRI MARTINEZ DE AGUIRRE, JOSÉ IGNACIO a Baszk Kriminológiai Társaság alelnöke, az autonóm baszk kormányzat belügyminiszteri tanácsosa. A Nemzetközi Kriminológiai Társaság Budapesten tartott 11. kongresszusa alkalmából járt hazánkban. Írásában (amit a Börtönügyi Szemlének küldött) az tükröződik, hogy a spanyol börtönrendszer, akárcsak a magyar, átalakulóban van. Mindennapos harc folyik azért, hogy a múlt örökségét egyeztessék a fejlettebb európai normákkal. Időnként még a francoizmus fel-feltámadó szellemével is számolniuk kell. A kriminológusok, illetve a modern kriminológiai eszmék előbb tért hódítottak a spanyol büntetés-végrehajtásban, aztán szép lassan kikoptak a gyakorlatból. A szerző, talán szakmai elfogultságból, talán joggal, fájjalja az elvesztett hadállásokat. Tárgyszerű, szikár dolgozatát a szakembereknek ajánlja. A „kriminológus börtöntisztviselő” fogalmát olvasás közben kell megértenünk.

A kriminológus-börtöntisztviselő helyzete Spanyolországban néhány éve mind tisztázatlanabbá és meghatározhatatlanabbá válik. Nem valósulnak meg a büntetés-végrehajtási törvény és a börtön szabályzat reá vonatkozó előírásai. Úgy tűnik, mintha a börtön gyakorlat ellentétes lenne a modern kriminológiai elgondolásokkal. Mély változtatásokra van szükség a törvényekben és a felfogásban ahhoz, hogy az ún. kezelőcsoportok és a rájuk szoruló büntetés-végrehajtási bíró elegendet tehessenek feladataiknak.

A bv. tisztviselői kara

A spanyol állam Büntetés-végrehajtási Igazgatóságához három fontos tisztviselői testület tartozik: egy *segédtestület*, valamint egy *szakmai* és egy *technikai* testület. (Két kihalóban lévő, fakultatív testületet - a börtönlelkészit és az alapképzést segítő tudósítót - nem számítjuk ide.)

A segédtestület jelenti az alapot. Ez a legkiterjedtebb és legáltalánosabb. A fogvatartottak őrzését és felügyeletét látja el. Tulajdonképpen kezelési megbízatással is rendelkezik, de ez ritkán teljesül. Több kíváló szakember felkészültségé sajnos nincs kihasználva.

A szakmai testület tölti be a felelős parancsnoki és ügyintézői posztokat. Az igazgató, a rezsimekért és biztonságért felelős igazgatóhelyettes, az adminisztrátor és mások tartoznak ide. Ők háromévi felkészülés után foglalhatták el helyüket, és ennek során a kriminológia kiemelkedő jelentőséggel bírt. Mára a helyek beteltek, így a kriminológia elvesztette ebbéli szerepét.

A technikai testülethez különböző szakterületek hivatásos, felsőfokú képzettséggel rendelkező képviselői: jogászok, pszichológusok, pedagógusok, szociológusok és mások tartoznak. A törvénynek megfelelően ők alkotják a letöltőházakban a „kezelőcsoport”-ot, illetve az előzetesházakban a „megfigyelő csoport”-ot, bár ki kell jelentenünk, hogy az intézetek és a csoportok között gyakorlatilag nincs különbség.

A kriminológus szerepe

A Börtön szabályzat szerint a „kezelőcsoport” állományába egy jogász-kriminológus, egy pszichológus és egy szociális munkás tartozik. Az ifjúsági és alaprezsimű központokban pedagógust is szerződtetnek, valamint annyi nevelőt, ahány szükséges.

Nagyon fontosak e csoport feladatai: tanulmányozza a fogvatartottak iratait; ismereteket és adatokat gyűjt annak érdekében, hogy módosítsa a róluk kialakult képet; kijelöli a csoportot, amibe tartoznak vagy módosítja a csoport összetételét; de legfőképp dönt – a beszerzett adatok birtokában, a büntetés időtartama arányában – az ún. általános kezelési program kérdésében, amit fogvatartottként egyéniesít. Külön-külön szabja meg az alkalmazandó módszereket és különleges eljárásokat. Meghatározza azokat a szakembereket, akik foglalkoznak vele, értékeli a fogvatartott fejlődését vagy visszafejlődését az általános kezelésen belül. Információkkal szolgál az eltávózások engedélyezése vagy a feltételes szabaddalra helyezés vonatkozásában is, ami azoknak a benti és kinti ismereteknek az értelmezését jelenti, amelyek a fogvatartott családjára, egészségügyi és szociális helyzetére, személyiségének alakulására, alkalmazkodóképességére és egyebekre vonatkoznak.

Ahhoz, hogy korrekt lehessen a komplex értékelések összessége, sokirányú elméleti kitekintés szükséges, ami több tudományos terület egybevonását és integrálását feltételezi, vagyis azt, amire egyedül a kriminológia képes. Ha nincs is mód arra, hogy a kezelőcsoport minden egyes tagja egyben kriminológus is legyen, elengedhetetlenül szükséges egy-egy kriminológus jelenléte.

A jogász-kriminológus poszt betöltőjének kettős képzettsége mint feltétel a jogszabályokban többször is szerepel. A Börtönsszabályzat 281. cikkelye is tartalmazza. Ennek ellenére az alkalmazási feltételekből a kettősséget kihagyták (egyedül Katalóniában maradt érvényben). Jelenleg kizárólag jogászi minősítést követelnek meg, holott a szabályzat szerint a kriminológusi szerepkört betöltő személy fogja egybe a csoport különböző specialistáit. Szó szerint: „... meghallgatja őket, és miután minden egyes esetről nyilatkoztak, meg kell tennie az általános kriminológiai diagnózison nyugvó javaslatot” a megfelelő kezeléstről. Ennek fényében teljesen nyilvánvaló, hogy ha eltűnik a jogász-kriminológus kriminológusi fele, nem lesz, aki a kriminológiai mérlegelést elvégezze, tehát nem lehet szó „*általános kriminológiai diagnózison nyugvó javaslat*”-ról sem. Ez a logikát lábbal tipró gyakorlat meghamisítja az 1979. szeptember 26-i bv-törvény szellemét és gyakorlatát, illetve törvényellenesen megcsönkítja a Börtönsszabályzatra vonatkozó 1981. május 8-i Királyi Rendeletet.

A büntetés-végrehajtási bíró

A fentiek szellemében a bv-bírótól sem követel senki kriminológiai ismereteket, pedig nem áll rendelkezésére kiegészítő csoport, referense sincs a börtönben, aki adatokkal szolgálna számára abban a hatalmas és sokrétű munkában, amit a felülvizsgálat és mérlegelés során el kell végeznie. Most azok az információk is sokkal hiányosabbak, amelyek normális körülmények között a kezelőcsoporttól érkeznek, mert mint megállapíthattuk, a csoport kulcsfigurája, a kriminológus, hovatovább hiányzik. Ugyanez a helyzet a különböző bizottságokban is, épp ezért lenne szüksége a bv-bírónak arra, hogy a bentről érkező központi adatokat kiegészítse olyanokkal, amelyek komplexebbek, a valóság átfogó, kriminológusi értékelését hordozzák. Neki előre kell vetítenie a feltételeken szabaduló kinti viselkedését is.

Törvénybeli és fogalmi revízió

1993 júliusában, a IV. baszk-navarrai büntetés-végrehajtási napokon többször is szóba került a spanyol politikai átmenet alatt született hatályos normatívák és szabályozók kiigazításának, sőt teljes megváltoztatásának a szükségessége, mert ezek még ma is magukon hordozzák a francoizmus szellemét. Újravizsgálták a „rezsím” és a „kezelés” fogalmát is. Megállapították, hogy a kettő nagyon eltávolodott egymástól. És szinte nyilvánvaló, hogy csak az utóbbi veszíthetett jelentőségéből! Az is nyilvánvaló, hogy sürgősen élettel kell újra megtölteni! Sokkal dinamikusabb és határozottabb munkára kell ösztökélni a szakembereket, azaz a kezelőcsoportot.

De még ez se elég: tovább kell lépni a fogalmak és az általános felfogás megváltoztatásában. Nyitottá kell válnunk a jövő számára, azaz emberközpontúbban, kevésbé büntetéspontúan kell közelednünk a bűncselekmények elkövetőihöz. Hiszen sokszor maga a társadalom „teremti meg” a bűnözés legfőbb okait. A szabadságvesztés-büntetés helyett hozzá kell kezdenünk az alternatív büntetések alkalmazásához és legalább kísérletileg be kellene vezetni a nyitott rezsim gyakorlatát. Túl kellene jutnunk a megtorlás szellemén, ami alig több, mint csalétek a tömegek megnyugtatására vagy olcsó illúzió a társadalom önvédelméhez.

A Baszk Kriminológiai Társaság azt javasolta a baszk/navarrai napokon, hogy teremtsék meg a hivatásos kriminológus szerepkörét éppen az elmondottak jegyében.

Végezetül: mindennél fontosabb, hogy a büntetéspontúság és a tradicionalista szellem váljék kezelésközpontúvá a reszocializáció érdekében. Vagy még inkább megbékélés- és kölcsönös megbocsátás-központúvá - mert a társadalomnak is van miért bocsánatot kérnie.

Franciából fordította: Orbán Károly

Mérleg

Gondok és eredmények 1993-ban*

Az 1993-as év értékelésénél először – a szakterületek részletes bemutatása előtt – a munkánkat hosszú évekre meghatározó változásokról célszerű szólni. Ezek egyike volt a Btk. módosítása és az 1993. évi XXXII. tv. (Bv. törvény) hatálybalépése. A másik tényező: 42 éves működés után megkezdődött a bv. vállalatok szervezeti átalakulása. Mielőtt ezekről szólnék, úgy gondolom, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy 1994 elején nem egyszerűen egy munkaévet zártunk, hanem egy négyéves kormányzati ciklust is. Fontosnak tartom annak rögzítését – tehát állományunk elismerését –, hogy a büntetés-végrehajtás, annak személyzete, egész tevékenységével hozzájárult az ország demokratikus átalakulásához.

Ebben a folyamatban egyetlen disszonáns hang sem volt, még azok a jogos igények is kulturált formában kerültek megfogalmazásra, amelyek a személyi állomány megélhetésére vonatkoztak.

A büntetés-végrehajtás pozitív szerepe közismert a rendszerváltozásban, ezt a szellemiséget folytatva soron kívül több ezer igazolást adtunk ki – minden hivatalos határidőt félretéve –, ezzel is segítve a kárpótlásra jogosultak ügyintézését. Hozzájárultunk eközben az ország jó nemzetközi megítéléséhez is, hiszen a világ bármely részéről érkező szakemberek mind úgy távoztak – nem elfedve végrehajtásunk gyenge pontjait –, hogy a magyar büntetés-vég-

rehajtás a jogállamiság keretei között hatalmas utat tett meg az intézetek humanizálásában.

Visszatérve a Btk. módosításához, illetve a Bv. tv. hatálybalépéséhez, számunkra a Btk. számos módosítása közül a büntetett előlélethez fűződő joghátrány megváltozása volt a legjelentősebb. E szerint a többszörös visszaesők is feltételes szabadságra bocsáthatók. Intézeteink a nagy létszámot érintő szabadítást pontosan végezték. Érzékeltetésül: azonnal szabadult 950 fő, néhány napon belül további 280 fő. A legjelentősebb azonban az új Bv. tv. megjelenése volt. (Meg kell mondani, egy kicsit váratlanul jött, hiszen olyan régen vártuk.) Rendkívül rövid idő alatt, szinte a

* A Pilisszentkeresztben elhangzott előadás némileg rövidített változata.

teljes állománnyal megismertettük az új tv. előírásait, hogy a gyakorlatban minél zökkenőmentesebben történjen az alkalmazása.

Melyek voltak azok a változások, amelyek kiemelt figyelmet érdemeltek? Felsorolásszerűen: a lehető legteljesebben tartalmazza a törvény az elítéltek jogait és kötelezettségeit; számos esetben lehetősége nyílt az elítéltnak a bírói út igénybevételére (fenyítés, feltételes szabadság); jó néhány előírás segíti a családi kapcsolatok fenntartását, erősítését; az enyhébb rezsim szabályainak alkalmazásánál az intézményrendszer széles körű differenciálására van lehetőség.

E jogszabályban az Európa Tanács ajánlásai a lehető legteljesebb mértékben érvényesülnek. Ne feledjük: nemcsak egyszerű végrehajtói vagyunk a törvénynek, hanem megalkotásában is aktívan közreműködtünk. Nem egy esetben például a már bevált gyakorlat törvényi szentesítésére került sor. 1993-ban – a korábbi kormányhatározatoknak megfelelően – folyamatosan előkészítettük a büntetés-végrehajtási vállalatok átalakítását. Sajátos módon ez egybeesett más állami vállalatok kötelező átalakításával, így valószínű, hogy az elítéltek gazdasági társaságokban történő foglalkoztatásának modellje nálunk alakult ki. (Legalábbis én nem tudok róla, hogy más országban létezne ilyen megoldás.)

Az átalakítástól három dolgot várunk: *több elítélt foglalkoztatását, haté-*

konyabb, eredményesebb munkavégzést, a belső ellátás szervezettebbé tételét. Megtörtént a vagyonmegosztás, a vezetői funkciók szétválasztása és az önálló kft-k létrejötte. A cégbírószági bejegyzéshez mindent megtettünk, ami a büntetés-végrehajtás dolga.

Nem változott, hogy a foglalkoztatás állami feladatként a gazdasági társaságok alapvető és egyetlen feladata, hogy a gazdasági társaságok vagyona kizárólagos állami tulajdonban maradjon, és hogy a működés biztonságáért az intézet parancsnoka felelős, ennek megfelelő jogkörrel és hatáskörrel, ami a társaságokra is kötelező.

Feltételek, körülmények

Mennyiben felelnek meg feltételeink az új tv. végrehajtásának? Ha a törvényi előírások végrehajtását tekintjük, alapvetően megfelelünk. Nem tudjuk azonban teljesíteni – még hosszú ideig – az egyszemélyes elhelyezést, de a lakóhelyhez legközelebbi intézetbeli elhelyezést sem.

Ha a személyzet vagy az anyagi lehetőségek oldaláról vizsgáljuk a feltételeket, akkor azt mondhatjuk, még nagyon sok a tennivalónk. Mindenesetre az 1992-ben jóváhagyott létszámfejlesztés eredményeként elkerültük, hogy a bíróságokon megálljon az élet. 1992 végén már ott tartottunk, hogy ilyen terhelés mellett nem lesz kit rendelni az előállításokra. Állomá-

Hiányzott a kellő létszámú és felkészültségű személyzet

nyunkat dicséri, hogy miattunk a bíróság munkájában sehol nem volt fennakadás.

1993-ban végrehajtottuk a jóváhagyott létszámfejlesztést és soron kívül megkezdtuk az új dolgozók kiképzését, felkészítését, eközben oktattuk az új jogszabályt is. Az új rendszerű és tartalmú végrehajtáshoz azonban a szükséges létszámú és felkészültségű személyzet így sem állt rendelkezésre. Ugyanakkor nem volt módunk a személyzet élet- és munkakörülményei romlásának fékezésére. Igen nagy nehézségekbe ütközik a tiszthelyettesi létszám, a pszichológusi állások feltöltése, valamint a gazdasági szakemberek és jogászok felvétele és megtartása.

Közismert, hogy a büntetés-végre-

hajtás működésének anyagi, pénzügyi feltételei igen szigorú takarékosagot tettek szükségessé. A jóváhagyott és az év közben biztosított pótköltségvetés felhasználásával ugyan biztosítani tudtuk a törvényes működés alapjait és rendezhettük tartozásainkat, de az intézetek működésének égető problémái 1993-ban is megmaradtak, intézeteink állaga tovább romlott. Hiányosak a fogvatartottak jogszabályi előírás szerinti elhelyezéséhez, ellátásához, őrzéséhez és neveléséhez szükséges tárgyi feltételek. A jelenlegi elhelyezési körülmények *kedvezőtlenebbek*, mint az Európa Tanács ajánlásából következő igények. Különös gondot jelentett az *előzetes letartóztatás* végrehajtása, több intézetünkben igen nagy volt a

ÖSSZETÉTEL SZERINTI MEGOSZLÁS	
Előzetesen letartóztatott	3557 fő
Elítélt	9390 fő
Kényszergyógykezelt	130 fő
Elzárásra beutalt	119 fő

AZ ELÍTÉLTEK VÉGREHAJTÁSI FOKOZATONKÉNTI BONTÁSA		
Felnőttkorúak	Fegyház	3283 fő
	Börtön	5242 fő
	Fogház	437 fő
Fiatalkorúak	Fogház	166 fő
	Börtön	262 fő

AZ ELÍTÉLTEK ELŐÉLET SZERINTI MEGOSZLÁSA			
	Fő	%	Változás
Első büntényes	3560	(38%)	+9%
Visszaeső, különös visszaeső	2530	(27%)	
Többszörös visszaeső	3300	(35%)	-8%

zsúfoltság. Fokozza gondjainkat az is, hogy az előzetesen letartóztatott a nem jogerős ítélet után sem szállítható fokozatának megfelelő bv. intézetbe.

Évek óta csak rendkívüli intézkedésekkel tudtuk megoldani a fővárosi elhelyezést. (Ismert, hogy az előzetesek nagy részét a Budapesti Fegyház és Börtönben tartjuk.) Semmi remény az előzetesek számának csökkentésére, így égetően szükséges Budapest területén előzetes letartóztatás céljaira szolgáló új intézet létesítése.

1993. december 31-én a létszám 13196 volt, 2717 fővel (17%-kal) kevesebb, mint egy évvel korábban. Az 1992. évi mérsékelt növekedés után tehát érzékelhető csökkenés következett be. Ezen belül az elítéltek száma 2034 fős, 18%-os csökkenést mutat, mintegy 16%-kal, 715-tel csökkent az előzetesen letartóztatottak száma. Ennek oka a már említett feltételesre bocsátás lehetőségének kiterjesztése a többszörös visszaesőkre, a bűncselekményt elkövetők számának csökkenése és valószínűleg a szabadságvesztés-büntetés

mérsékeltőbb alkalmazása. Lényegében változatlan a kényszergyógykezeltek és magasabb az elzárást töltők létszáma.

A létszámcsökkenés az elhelyezés zsúfoltságát mérsékelte ugyan, de több (főként megyei) intézet továbbra is komoly elhelyezési problémákkal küzd (Fővárosi Bv. Intézet, Debrecen, Nyíregyháza, Szolnok, Veszprém).

A létszám csökkenése mellett a fogalom továbbra is magas: intézeteink befogadtak 17530 főt és szabadítottak 20 247 főt.

Elv és gyakorlat

Az európai normákkal történő azonosulás eredménye, hogy a szabadságvesztés célját és feladatát a jogalkotó a bv. törvényben újrafogalmazta. Eszerint a joghátrány érvényesítése mellett változatlanul cél a reszocializáció. A szabadságvesztés feladata az elítélt önbecsülésének fenntartása, felelősségérzetének fejlesztése, ezzel segítve elő a szabadulásra felkészítést. E feladatsor módosítja a *nevelői szerepet* és az egész nevelői tevékenységet. E folyamat évek óta tart, de az új jogszabályi feltételek felgyorsították ezt. A magyar börtönügy hagyományos értékei között mindig ott szerepelt valamiféle pozitív személyiségváltozás elérésére való törekvés, ennek tartalma azonban folyamatosan változott. Az 1993. évi XXXII. törvényből fakadóan és az európai gyakorlattal megegyezően a szabadságvesztést töltő személy mint ál-

lampolgár vehet részt a különböző oktatási, képzési, közművelődési, gyógyító foglalkozásokon. Nem kényszerrel, hanem ösztönzéssel segítjük elő, hogy személyisége fejlődése szempontjából hasznos tevékenységet végezzen. Ehhez egy sor területen változásra van szükség. Elsősorban a különböző programok számát kell növelnünk. (Ide értem a különböző képzési lehetőségeket is.)

Az elítéltek nevelése terén a nemzetközi tendenciákkal összhangban változatlanul törekszünk a beilleszkedésüket előkészítő, elősegítő programok, foglalkozások szervezésére. Rohamosan romlanak azonban a fogvatartottak szabadidejének eltöltését segítő tárgyi feltételek. Nincs fedezet a kulturális- és sportcélú programok szervezésére, az eszközök pótlására, javítására, illetve új eszközök beszerzésére.

Megváltozott az elítéltek iskolai oktatásának feltételrendszere. A közoktatási törvény az eddigiektől eltérően a büntetés-végrehajtás feladatává teszi az elítéltek általános iskolai oktatásának teljes szervezését és finanszírozását. A jogszabály az elítélt jogává teszi az oktatásban való részvétel eldöntését, ennek következtében mintegy egyharmadra csökkent az általános iskolai oktatásra jelentkezők száma.

Kísérletképpen, pályázat útján, két intézet kapott lehetőséget arra, hogy a Fővárosi Közgyűlés kisebbségi, emberi jogi és vallásügyi bizottsága által biztosított 1 750 000 Ft összegű támoga-

tást az általános iskolában tanuló elítéltek részére ösztöndíjként kifizesse. Általános vélemény, hogy célszerű volna mindenütt hasonló módon motiválni a tanuló elítélteket. Bekapcsolódtunk ezenkívül a Nemzeti Szakképzési Intézet által szervezett képzésbe.

A büntetés-végrehajtás és az egyházi-karitatív szervezetek közötti viszony (immár hagyományosan) kiegyensúlyozott és rendszeres volt az elmúlt évben is. A fogvatartottak lelki gondozása, hitoktatása, istentiszteleteken való részvétele jól kiegészíti az intézetekben folyó nevelési tevékenységet. Egyre nagyobb szükség van a szabadulók és a kapcsolat nélküliek segélyezésére, ebben az egyházak anyagi lehetőségeik függvényében szerepet vállalnak. Régi hagyományokra tekint vissza a Vöröskereszt és az intézetek közötti kapcsolat.

Általában a szabaduló elítélteket és a családi kapcsolattal nem rendelkezőket részesítik ruha- és egyéb segélycsomagban. Egészségügyi előadásokat és vetélkedőket szerveznek a fogvatartottak számára. Helyenként a szabadulók családjával felveszik a kapcsolatot, illetve próbálnak munkahelyeket és szállást biztosítani. Jelentős, hogy az elítéltek is hozzájárulnak a Vöröskereszt életmentő tevékenységéhez rendszeres véradással.

Általánosságban elmondható, hogy a fogvatartottak hangulata évek óta kiegyensúlyozott. E megállapítás a büntetés-végrehajtás egészére érvényes, de

ezen belül komoly különbségek vannak bizonyos fogvatartotti kategóriák között. *A jogerős ítélettel rendelkezők* esetében a helyzet kedvezőbb, mint az előzetesen letartóztatottnál, ami érthető, ha figyelembe vesszük, hogy az előzetesek elhelyezése a legrosszabb és meglehetősen hosszú időt vesz igénybe az ügyek jogerős elbírálása. A letartóztatottak közel fele 6 hónapnál többet tölt előzetesben, közülük 513 személy 1-2 éve, 161 pedig több mint két éve van előzetesben. Tapasztaljuk, hogy az előzetesen letartóztatottak körében az összlétszámon belüli arányukhoz képest magasabb a fegyelmi vétséget elkövetők száma.

A fegyelmi ügyek abszolút száma az előző évéhez képest mintegy 20%-kal csökkent (8453). Tényleges csökkenést nem jelent, mivel a fogvatartotti létszám is csökkent. Alapvetően nincs változás a fegyelmi cselekményekben, de fel kell figyelni, hogy változatlanul magas az egymás sérelmére elkövetett agresszív cselekmények száma (12% a verekedés, bántalmazás). Sajnálatos, hogy a személyzettel való aktív szembe fordulás is megjelenik.

Nem igazolódott be az a várakozásunk, hogy a magánelzárás elleni felbontások nagy száma akadályozni fogja ennek a fenyegetésnek az alkalmazását. (1833 határozat, 386 felbontás, 294 esetben helybenhagyták.) A törvény változását követően hat intézetben kísérleti jelleggel kipróbálták az új fegyelmi szabályzatot. A ta-

pasztalatok pozitívak, általános bevezetése 1994 második felétől várható.

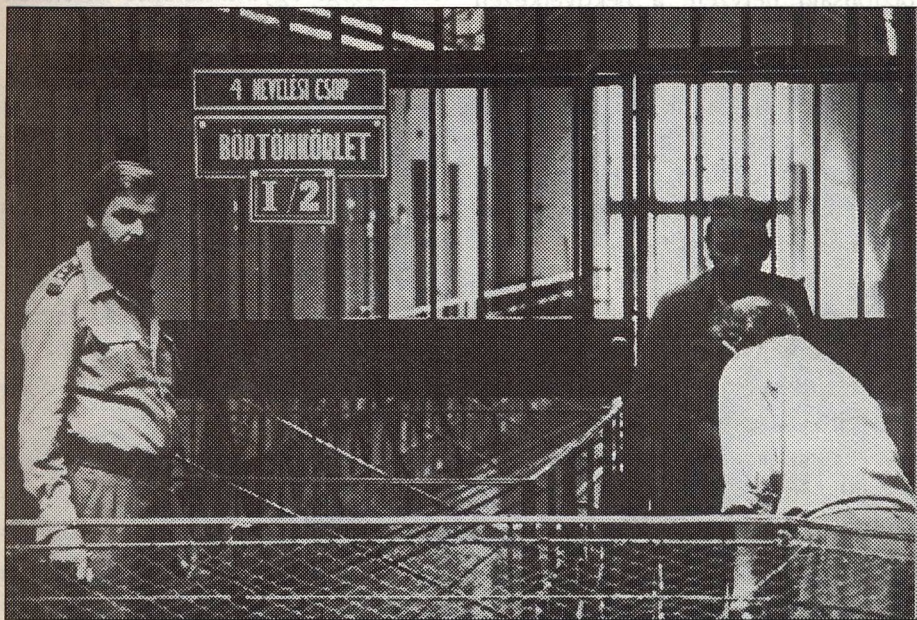
Nőtt a jutalmazások száma. Egyértelműen megállapítható, hogy a kimaradás, a rövid tartamú eltávozás lehetősége jelentős ösztönző. Az alapvetően jó jutalmazási gyakorlat mellett fel kell azonban figyelni arra a tendenciára, hogy a jutalmazásnál a fokozatosság és a teljesítmény-arányosság háttérbe szorul, vagyis fennáll a jutalmak devalválódásának veszélye.

A törvénymódosítás megjelenését követően az egyes adható kedvezményeket alanyi jogként próbálta kikövetelni a fogvatartottak hangadó része. Mára tisztázódtak a különbségek a jogok és a lehetőségek között. Különös jelentőséggel bír, hogy az elítélt milyen

címen, mennyi időre hagyhatja el az intézetet legálisan. E törvényi változást érzékelik leginkább az elítéltek. A büntetés-félbeszakítás feltételei alapvetően nem változtak, kivéve a beteg hozzátartozó látogatásának szabályait. A kérelmek száma az elmúlt évben 3914 volt, ebből 1319 esetben engedélyezte a döntésre jogosult a megszakítást. Közülük 131 fő nem jelentkezett az előírt időre.

Jól élnek az intézetek a végrehajtási fokozat megváltoztatására irányuló javaslatokkal. 862 fő esetében kaptak előterjesztést a bv. bírók, 13 alkalommal súlyosabb, 849 esetben enyhébb fokozatba javasolta átminősíteni az elítéltet a bv. intézet.

A bíróság 808 esetben engedélyez-

Tisztázódtak a különbségek jogok és a lehetőségek között

te, 54 esetben pedig elutasította a végrehajtási fokozat megváltoztatását. Rövid tartamú eltávozás jutalomban 2 856 elítélt részesült. Kimaradást 873 személy, 1895 esetben kapott. A kimaradásra bocsátottak közül 29 nem jelentkezett az intézetekben. Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását 259 esetben engedélyezték. Eltávozásra 1798 esetben mehettek, közülük 25-en nem tértek vissza az előírt határidőre. Egybehangzó tapasztalat, hogy az ún. jutalom jellegű eltávozásokról lényegesen kevesebb a visszatérés elmulasztása vagy a késés, mint a büntetés-félbeszakításoknál.

Biztonság

A büntetés-végrehajtási intézetek biztonsági helyzete a bekövetkezett rendkívüli események és a működésre negatívan ható folyamatok ellenére kielégítő. E folyamatok között feltétlenül említést érdemel, hogy egyre több a nagy erőket lekötő veszélyes bűnöző, bérgyilkos stb. Nőtt az idegen állampolgárok száma (384 fő).

A fogvatartottak őrzése, felügyelete és az egyéb biztonsági feladatok végrehajtása törvényes keretek között folyt. Intézeteink külső őrzésének biztonsága kielégítő. A technikai őrzés területén főként a meglévő eszközök és rendszerek állagának szinten tartására törekszünk. Ugyanakkor több intézetünknel e téren jelentős fejlesztést is megvalósítottunk. A bekövetkezett rendkívüli események között továbbra is előfor-

dultak olyanok, amelyek nagyobb sajtónyilvánosságot kaptak és a közvéleményt is foglalkoztatták. Ezek közül is kiemelkednek a személyi állomány tagjainak sérelmére megvalósított terrorcselekmények (2 eset).

Sajnos nincs érdemi változás a fogolyszökések számában: 1993-ban 20 esetben 26 fő szökött meg. Ezek közül a legsúlyosabb a fővárosi, a pécsi és a váci szökések voltak.

Az elmúlt évben bekövetkezett rendkívüli eseményeket gondosan elemeztük, a szükséges következtetéseket levontuk. Új alapokra helyeztük a megelőzést és a kialakult rendkívüli események „válságkezelését”. Ennek érdekében a kijelölt személyek túsztárgyaló tanfolyamon vettek részt. A rendőrségi együttműködés keretében az intézetek egészét érintő gyakorlatokat hajtottunk végre. Ennek is köszönhető, hogy a rendkívüli eseményeket a rendőrség közreműködésével viszonylag gyorsan és hatékonyan felszámoltuk. Sajnos a szökéseknél sok mulasztást észleltünk.

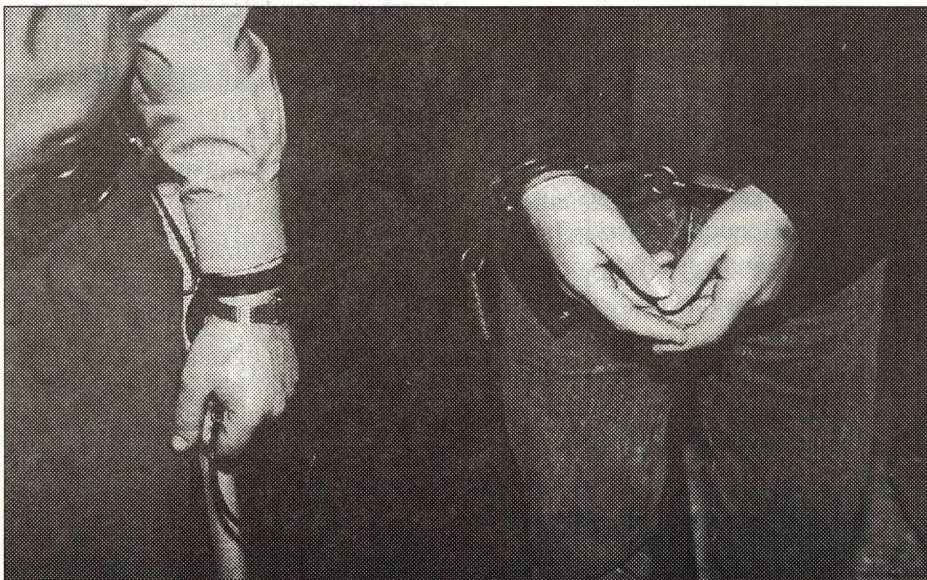
Az intézetek harckészültségi helyzete megfelelő színvonalú. Az intézetek vezetői a törzsfoglalkozások és gyakorló riadók megtartására általában gondot fordítottak.

1993-ban 225 esetben 193 fővel szemben alkalmaztak kényszerítő eszközöket. Ez 21%-os csökkenés, de erre ugyanaz vonatkozik, mint a fegyelmi helyzetre, így a fogvatartotti összlétszámhoz képest lényeges eltérés nincs.

Az alkalmazást kiváltó okok zömét az utasítás megtagadása, az ön- és közveszélyes magatartás, valamint a dühönzés szolgáltatta. Leggyakrabban bilincselésre került sor (155 eset). Jogszerűtlen alkalmazás nem volt. Kiépítettük és üzembe helyeztük a győri, a zalaezerszegi és a kaposvári intézetben a komplex biztonságtechnikai rendszert. A személyi és technikai őrzés mellett az őrzési rendszerek kialakítása során egyre több intézetünkben kedvező tapasztalatokkal alkalmazzák a szolgálati kutyákat. Felhasználásuk a hagyományos feladatok mellett az előállítások biztonságos végrehajtásánál is jó eredményt hozott, bár több bíróságon idegenkedtek e biztonságot szolgáló megoldással szemben. Az intézetek belső biztonsága alapvetően kielégítő annak

ellenére, hogy az elmúlt évi legsúlyosabb rendkívüli események főként e területen történtek.

Az előállítások és szállítások végrehajtása az elmúlt évben is kiemelt feladatot jelentett. Az előállítási helyek egy részénél továbbra sem áll rendelkezésre biztonságos várakozóhelyiség, néhány helyszínről nincs megbízható hírösszeköttetés sem. Az előállítások tárgyi feltételeire kedvezően hatott az elavult járműpark részleges cseréje, korszerűbb, a céloknak jobban megfelelő járművekre. Az előállítások biztonságos végrehajtását továbbra is veszélyezteti a veszélyes bűnözők számának növekedése és a nagyszámú, agresszív hozzátartozói kör kiszámíthatatlan magatartása. 1993-ban 40 947 főt állítottunk elő 32 844 esetben, további 43 831 főt szállítottunk különböző céllal.

1993-ban 40 947 főt állítottunk elő

Az egyéb őrzési és felügyeleti feladatok közül a látogatók fogadásának alkalmazott gyakorlata intézeteink zömében megfelelő. Még mindig nem mindenütt eléggé hatékony a hozzátartozók tájékoztatása, az intézetekbe érkezők és csomagjaik előírás szerű átvizsgálása. Jók viszont a tapasztalatok a már három intézetben alkalmazott, korszerű technikával, biztonságosan osztott beszélőhelyiség alkalmazásáról. Ennek alapján döntés született ezen rendszer módszertanának kidolgozására és általánossá tételére.

A már ismertetett létszámfejlesztés következtében a biztonsági szakterület állományának szolgálati leterheltségében kedvező változás tapasztalható, de az országos átlagleterhelés így is 185 óra/hó/fő volt. A többlétszolgálati idő megváltására az év elején tervezett és szétszított 60 millió Ft-os keretösszeg elegendőnek bizonyult.

Ugyanakkor a többlétszolgálat pénzbéli megváltása hosszú távon nem jelenthet állandó megoldást, mivel továbbra is érzékelhetőek fáradtság, fátsultság jelei. Gondot jelent az is, hogy a legtöbb intézetünknel felgyorsult a fluktuáció. E körülmény kedvezőtlen hatása érzékelhető a nagyszámú kezdő beosztott nem kellő felkészültségén, a rutin hiányán, helyenként nem kielégítő színvonalú szolgálatellátásán.

Vállalataink

A büntetés-végrehajtási vállalatok életében 1993 igen mozgalmas és je-

lentős változásokat hozó év volt. A napi folyamatos és egyre nehezedő gazdasági tevékenység folytatása mellett fel kellett készülni a vállalatok gazdasági társasággá történő átalakítására, minek a folyamata és eddigi eredménye ismert. Valószínű, hogy ebben a formában utoljára értékeljük a foglalkoztatás gazdasági és egyéb mutatóit. A kft.-vé történő átalakulás szükségessé teszi a belső szabályok módosítását, illetve az intézetek és kft.-k közötti együttműködés szabályozását, melyek folyamatosan készülnek. A büntetés-végrehajtási vállalatok átalakítása természetesen érinti a vállalatok szervezeti- és irányítási rendszerét is.

A vállalatok együttesen 1993-ban 3141 MFt nettó árbevételre realizáltak, mely 393 MFt-tal kevesebb az előző évinél. A nettó árbevétel csökkenése elsősorban a rendelésállomány visszaesésére vezethető vissza. Az árbevétel csökkenése mellett az alaptevékenység gazdaságosságát kifejező üzemi eredmény jelentős javulást mutat. Míg 1992-ben ez a mutató 322 MFt veszteség volt, addig most várhatóan 87 MFt-os nyereséget realizálnak a vállalatok.

Ehhez természetesen kellett az is, hogy a vállalatok 1993-ban a pótköltségvetésből támogatásban részesüljenek. E támogatás összege 358 MFt, amely a tartozások rendezését szolgálta. Ennek következtében az új társaságnak csak a Központi Finanszírozási Alappal szembeni 98,6 MFt-os tartozási maradványt adják át, amelyre a költségvetési támogatás nem nyújtott fedezetet.

A gazdálkodás zavartalanságának biztosítása érdekében e tartozások visszafizetési határideje 1995 eleje. A vállalati rendszerben foglalkoztatott fogvatartottak átlagos állományi létszáma 4407 fő volt, mely a báziséhez viszonyítva 196 fővel (4,3%) kevesebb. A szabad munkavállalók átlagos állományi létszáma 1870 volt; a bázisévhez viszonyított létszám 136 fővel (6,8%) csökkent.

A vállalati rendszerben foglalkoztatott fogvatartottak átlagkeresete dolgozói létszámra vetítve 5241 Ft/fő/hó volt. Nettó munkadíjuk 1993-ban a bázisévhez viszonyítva 12%-kal nőtt. A büntetés-végrehajtási vállalatok szabad munkavállalóinak átlagkeresete 27 475 Ft/fő/hó-ra alakult, az iparvállalatoknál az előző évhez viszonyított növekedés 30,8% (29 379 Ft/fő/hó), a célgazdaságoknál 23,2% (24 008 Ft/fő/hó).

Költségvetési gazdálkodás

A büntetés-végrehajtás az 1992-es évet jelentős pénzhiánnyal zárta. Adósságunk akkor meghaladta az 1 milliárd forintot. Az 1993-ra benyújtott költségvetési tervjavaslatunkat a pénzügyi kormányzat teljes körűen nem fogadta el. A parlament 6723,8 MFt-ban határozta meg a kiadási előirányzat összegét, amelyet korrigálni kellett a 313,9 MFt-os tb-támogatás összegével, a 200,0 MFt-os előírt bevétellel, továbbá a 150,0 MFt-os kormányzati beruházási kerettel. A korrekció után az 1993.

évi állami támogatás mértéke 6059,9 MFt-ra módosult.

Már az év elején pontosan látszott, hogy a rendelkezésre álló pénzeszköz sem a reális igények kielégítéséhez, sem a normális üzemeléshez nem elegendő (az igény 1525 MFt-tal haladta meg a szétosztható összeget). A jelentős mértékű infláció is fokozta nehézségeinket. Elsősorban az élelmiszerek, közüzemi díjak, a ruházat, gyógyszer és energiahordozók árainak emelése érintett bennünket érzékenyen.

Gazdasági helyzetünkkel összhangban minden korábbinál szigorúbb takarékosági intézkedést léptettünk életbe és minden szervezeti egységünk komoly küzdelmet folytatott azért, hogy alapvető gazdálkodási kötelezettségeit teljesíthesse. A beszerzési tilalom széles körre kiterjedt. Új típusú takarékoságot is indítottunk, ennek keretében korszerűsítettük a központi gazdálkodásunkat. A bér gazdálkodás, a fegyverzettel, hír- és őrzésbiztonsággal kapcsolatos gazdálkodás például olyan főosztályok hatáskörébe került, ahol a hatékonyság jobban biztosítható.

A büntetés-végrehajtás gazdasági helyzetén a következő tényezők javítottak: *csökkent a fogvatartottak létszáma; a tervezettnél kedvezőbben alakult az intézetek bevétele; a kormány elismerte igényeink jogosságát, ezért a büntetés-végrehajtás pótvadalmához jutott; a korábban felújításra, beruházásra tervezett keretet a működés-re csoportosítottuk át.*

A pótköltségvetés szétosztása során a büntetés-végrehajtás részére 1000 MFt-ot hagytak jóvá. Ebből az összegből rendezni tudtuk a tb, illetve az APEH- alaptartozásainkat. Sikerült az YBL Banknál lekötött és befagyott pénz egy részét az év során felszabadíttatni. A banktól visszakapott pénz 25, illetve 23,6 millió forint volt.

A munkahelyi körülmények lényegesen nem változtak. Sok helyen az irodák zsúfoltak, a szociális helyiségek hiányoznak, a berendezési tárgyak elhasználódtak. Jelentős segítséget jelentett a már sokat emlegetett 500 fős létszámfejlesztés, más összefüggésben azonban komoly gondot is okozott, hiszen nem lett több az iroda, öltöző, stb. Sajnálatos az is, hogy a büntetés-végrehajtás a létszámemeléskor a béren túl másra nem kapott pénzügyi fedezetet, így a felszereléshez, kiképzéshez, elhelyezési feltételek kialakításához sem. Az adójogszabályok változásával összhangban a közétkeztetéseket is át kellett szervezni üzemi konyhákká. Megoldottuk a fogvatartottak ételmezését, a 90 Ft-os norma emelésére csak október 1- jével kerülhetett sor, az emelés azonban nem érte el a szükséges mértéket. Megoldottuk – mondom –, de mindannyian tudjuk, hogy bizony egy-egy intézetben igen eltérőek a lehetőségek a normális ételmezés fenntartásához. A fogvatartottak ruházati ellátása lényegében biztosítva volt. Az intézetek a szerény pénzügyi lehetőségek mellett a körletek tisztaságát fen-

tartották. Ugyanakkor a karbantartási feladatokra már nem maradt elég pénz.

A költségvetés területén foglalkoztatott fogvatartottak bérét nem tudtuk fejleszteni. Mintegy 3100 fő havi bruttó munkadíja nem éri el átlagosan a 4 ezer Ft-ot. (Ez egyfajta feszültségforrás az elítéltek között.)

Szólni kell az építés jellegű fejlesztési és fenntartási feladatokról is. Csak arra volt lehetőségünk, hogy a legégetőbb, több éve halasztott és biztonsági szempontból elengedhetetlen feladatokra koncentráljunk.

A többszörös igényekkel szemben beruházásokra 150 millió Ft, felújításokra 200 millió Ft állt rendelkezésünkre. Elmaradtak olyan fontos felújítási és beruházási munkák, amelyek a büntetés-végrehajtás épületállományának megóvását, épületgépészeti berendezéseinek működőképességét, illetve az elítéltek és a személyi állomány elhelyezésének és munkafeltételeinek javítását szolgálták volna. Ennek ellenére több olyan épületet adtunk át, amelyek az adott intézetben jelentős előrelépést biztosítottak. Így például a sopronkőhidai konyhát, de nagyságrendben hasonló az állampusztai egészségügyi blokk.

Folytattuk a Fővárosi Bv. Intézet felújítását, a tököli kerítés építését, a Kórházban a tbc-s betegek elhelyezésére korszerű épületrészt alakítottunk ki, megkezdtük (elsőként Sátoraljaújhelyen) a fokozott biztonsági körletrészek kialakítását. Ugyancsak beszerez-

tünk számos biztonságtechnikai eszköz, mint pl. fémkeresőket stb. A kis rabszállító autóbuszokat korszerű kocsik váltották fel. Sajnos egyre gyakrabban kell számolni - a már sokat emlegetett váratlan feladattal, mint pl. a Fővárosi II. épületében egy leszakadt konyhatetővel, vagy a garázsban életveszélyessé váló épületrésszel, ami mind soron kívüli kiadás, amit csak valahonnan elvett pénzből lehetett megoldani, mert tartalékunk nem maradt.

Egészségügy

Gyakran elmondjuk, hogy az elítéltek legérzékenyebben az egészségügyi ellátásra reagálnak. Az objektív nehézségek ellenére alapvetően egy jól működő, prevencióra épülő és a progresszív betegellátás minden szintjét biztosító egészségügyi ellátórendszer működik a fogvatartottak számára. Jelenlétük eredményeként könyvelhető el a társadalombiztosításról szóló törvény azon kiegészítése, amely szerint a fogvatartottak térítésmentesen jogosultak a meghatározott egészségügyi szolgáltatásokra, továbbá baleseti ellátásra és baleseti egészségügyi szakszolgáltatásra. Az Országos Egészségbiztosítási Pénztár pedig a büntetés-végrehajtás két alapvető fekvőbeteg intézménye működési költségeihez járult hozzá jelentős összeggel, közel 300 millió forinttal.

A terveknek megfelelően alakult az új rendelők létesítése, viszont nem tudtuk megvásárolni a nélkülözhetetlen

orvosi készülékeket és berendezéseket. A fogvatartottak egészségi állapotában a korábbi években már tapasztalt rosszabbodó tendencia figyelhető meg. Az előzetesen letartóztatottak különböző neurotikus panaszokkal fordultak az intézetek egészségügyi osztályaihoz. Az elítéltek elsősorban a keringési, valamint emésztőszervi megbetegedések miatt vették igénybe az egészségügyi ellátást. A büntetés-végrehajtás őrizetében lévő fogvatartottak közül 1993-ban 38 haláleset történt, ebből 6 volt öngyilkosság. A halálesetek vizsgálata során nem merült fel orvosi mulasztás vagy gondatlanság. A közegészségügyi- járványügyi helyzet értékelésekor, ismerve néhány konyhánk állapotát, figyelemre méltó, hogy a bv. intézetekben ételmérgezés, ételfertőzés, tömeges fertőző megbetegedés nem fordult elő.

A HIV-szűrést a korábbi évek gyakorlata szerint végeztük. A tárgyévben közel 15 ezer szűrés történt, ezekből 2 HIV-pozitív személyt fedeztek fel. (Felvetődik az eltávozások utáni szűrés gondolata, 3-4 hónap múlva ugyanis újra kellene szűrni az érintetteket a lapangási idő miatt.)

A bv. dolgozók (hivatásosok és közalkalmazottak egyaránt) jogosultak a háziorvosi szolgáltatások igénybevételére. Ugyanakkor továbbra is biztosítottuk az alapellátást a bv. intézetek főállású orvosai, a megyei rendőr-főkapitányságok egészségügyi osztályainak orvosai, illetve a BM Központi Kórház és Rendelőintézet kijelölt körzeteinek orvosai révén.

Az elmúlt évben 260 mozgásszervi betegségben szenvedőt kezeltek a BM hévízi szanatóriumában, a BM balatonfüredi gyógyintézetében pedig 30 fő kapott elhelyezést. A gyulai rehabilitációs programban 97-en vettek részt. Talán egyetlen területe a büntetés-végrehajtásnak az egészségügyi szolgálat, ahol a magyar egészségügyben is általánosan tapasztalható helyzettel szemben nem volt jellemző a krónikus szakemberhiány.

A személyi állomány

A továbbiakban néhány általában lényegesnek tartott kérdésről szólok: elsősorban *intézményrendszerünket és személyi állományunkat* érintően. A korábban korszerűsített szervezetek működés közben újabb tapasztalatok birtokába jutottak. Ezeket felhasználva 1993-ban további szervezeti változásokat hajtottunk végre, amelyek elsősorban az Országos Parancsnokságot érintették. (1992-ben már jeleztük, hogy nem lezárt szervezetről van szó!) Lényegesen átalakult, módosult a szervezeti felépítése és feladatköre *a közgazdasági, az ellenőrzési, a személyügyi és szociális, valamint a biztonsági főosztálynak*. Az intézeteket érintően a legjelentősebb változást a martonvásári és baracskai intézet összevonása és az ismert vállalati átalakulások jelentették. Az eddigi tapasztalataink szerint az intézeti büntetés-végrehajtási osztályok egyre inkább funkcionális egységet al-

kotnak, de a nyilvántartási csoportok integrálódása még mindig csak a kezdeti lépéseknél tart. (1993. április 1-jétől 500 fős létszámfejlesztésre kaptunk lehetőséget. Ez elsősorban a megnövekedett előállítási, szállítási feladatok megoldását szolgálta. A biztosított létszám túlnyomó többségét a megyei büntetés-végrehajtási intézeteknél osztottuk szét. A kiadott létszámhelyek megoszlása: 75% őr, felügyelő, 10% egészségügyi dolgozó (ápoló), 7% gazdasági (gépjárművezető), 7% informatikai főelőadó, 1% egyéb.)

A büntetés-végrehajtás rendszersített létszáma 1993. december 31-én 1304 tiszt, 4511 tiszthelyettes és 975 közalkalmazott, összesen 6790 fő. A létszám bővítés eredményeként az elmúlt évben a bv. intézetekhez 1037 főt vettünk fel, ugyanakkor 632 személy távozott. 1992-höz képest 100 fővel nőtt a pályaelhagyók száma. Változatlanul magas az egészségi okok miatt nyugállományba helyezettek száma. Az elmúlt évben 153 főt rendeltek FÜV-bizottság elé, ebből 135 fő nyugállományba helyezésére, 7 fő elbocsátására történt intézkedés büntetés-végrehajtási szolgálatra alkalmatlanságuk miatt, 11 fő esetében az állományviszony rendezésére nem került sor. Az egyéb okok miatt távozók többsége a kedvezőbb anyagi feltételek ígéretéért vált meg a testülettől. A személyi állomány a fokozott terhelés ellenére összességében eredményesen látja el szolgálati feladatait.

Az elmúlt évben további előrelépés

Javítanunk kellene a szakma presztízsén

történt a személyi állomány anyagi-erőkölsi elismerése tekintetében. A „Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett”-ek és a „Szolgálati jel”-ek átadására először 1993-ban került sor. A tárgyévben alapított „Tauffer Emil Díj” jelenleg a legmagasabb miniszteri elismerés a személyzet számára.

Az elmúlt év során tovább folytatódott a büntetés-végrehajtás tiszthelyettesi állománya kiképzésének és képzésének korszerűsítése. A létszámfejlesztés miatt megnövekedett képzési igények kielégítésére tíz büntetés-végrehajtási intézetben indult meg a tiszthelyettesek kihelyezett levelező tagozatos képzése, összesen mintegy 400 fővel. Az oktatásban résztvevők mindegyikét dicséret illeti, hiszen munkájuk mellett tanulnak. Oktatási rendszerünk korszerűsítése keretében kezdtük meg - kísérleti jelleggel - a váltott elméleti és gyakorlati oktatásból álló, új rendszerű tiszthelyettesképzést.

Az elmúlt évben folytattuk az oktatási dokumentumok kimunkálását, korszerűsítését. Ennek keretében kiadtuk a Tiszthelyettesképző Iskola tanulmányi rendjét és vizsgaszabályzatát, módosítottuk az alapkiképzés tartamát. Az elmúlt évben alapkiképzésben részesült 668 fő, tiszthelyettesképző iskolát végzett 291 fő. Középfokú bv. szakmai iskolában 71 fő fejezte be tanulmányait. A próbaszolgálatos tisztvi vizsgát és a szakismereti vizsgát az elmúlt évben 124 fő tette le. A Rendőrtiszti Főiskola nappali tagozatán 11, levelező tagoza-

tán 12 fő fejezte be tanulmányait. Szükségünk lenne további magasán kvalifikált szakemberek alkalmazására, ezzel szemben az általunk felajánlott jövedelemért általában nem vállalják az alacsony presztízsű szolgálatot.

Az állomány életszínvonala fokozatosan romlik, jelentős azon családok száma, ahol az egy főre jutó jövedelem nem éri el a létminimumot. A szolgálati és munkakörülmények, a kötöttségek, az állandó készenléti helyzet és ezzel szemben az anyagi elismertség hiánya egyenesen vezet a pályaelhagyáshoz.

Az 1993-ra jóváhagyott költségvetésben a személyi állomány részére bérfejlesztés nem volt előirányozva. A Költségvetési Intézmények Érdekegyeztető Tanácsában történt megállapodás alapján a büntetés-végrehajtás 1992. évi átlagos állományi létszámára vetítetten (május 1-jétől) 25 millió 552 ezer Ft-ot kapott. Ez, valamint a bérmegtakarítás nyújtott lehetőséget a személyi állomány május 1-jei hatállyal történő átlag 1500 Ft összegű béremelésére. A 13. havi illetményt a hivatásos állománynak és a közalkalmazottaknak egyaránt kifizettük. A tisztvi állomány átlag beosztási illetménye 28648 Ft, a tiszthelyetteseké 18 341 Ft, a közalkalmazottak átlagilletménye 22 913 Ft. Rendkívüli és már alig kezelhető feszültséget okoz a büntetés-végrehajtás és más fegyveres szervek hivatásos állománya rendfokozati illetménye közötti különbség. Utóbbiak számára a

kormány biztosította a 2000 Ft-os emelés pénzügyi fedezetét, erre a büntetés-végrehajtás esetében nem került sor.

A szociális gondoskodás egyik fontos területe munkatársaink kulturált pihenési, üdülési lehetőségeinek biztosítása. A beutalók száma évek óta változatlan, 1993-ban előszezonban 456, fő-szezonban 740, utószezonban pedig 295 fő részére biztosított a belügyminisztérium üdülési lehetőséget. A turnusok az előző évek gyakorlatához képest 1 hetesre szűkültek, a térítési díjak viszont 1990 óta 65%-kal emelkedtek. Érvényes megállapodásunk van ezenkívül lengyel és szlovák csereüdültetésre, amelyek dolgozóink körében nagy népszerűségnek örvendenek. 1989 óta folyik Igalon a regeneráló pihentetés.

Ami a személyzet lakásigényeinek kielégítését illeti, sok jó nem mondható el. Lényegében megszűntek az önkormányzatokkal, a társ fegyveres testületekkel közös, valamint a sajtóterős lakásberuházások. Pedig a lakásigénylők száma 1993. december 31-én 412 volt, ebből 141 igénylő budapesti.

Fegyelmi helyzet

Egyetlen szóval jellemezhető: kiegyensúlyozott, vagyis a nagy fluktuáció ellenére sem romlott. 1993-ban 539 hivatásos állománybeli dolgozónk ellen indult eljárás, ebből 43 fővel szemben felelősségre vonás nélkül fejeződött be. Az eljárás 12 főnél büncselekmény, 47-nél szabálysértés, további

480 személynél pedig fegyelmi vétség alapos gyanúja miatt indult.

Az elmúlt évben kiemelkedően súlyos ügy nem volt. A büncselekménnyel gyanúsítottak közül 7 főnél hozott ítéletet a bíróság. A büncselekményekkel összefüggésben kell megemlíteni, hogy a súlyosabb megítélésű esetekben nem vártuk meg a jogerős bírósági ítéletet, hanem fegyelmi úton kezdeményeztük az elbocsátást. A fegyelmi ügyek közül változatlanul gondot okoz az a rendkívül veszélyes jelenség, ami a napi szolgálati feladatok teljesítését veszélyezteti: a késés és a szolgálatatlanságra jelentkezés elmulasztása (összesen: 83 eset). Az italozással összefüggő ügyek száma 1993-ban csökkent (68 eset).

Kapcsolatok, kutatás

A büntetés-végrehajtás nemzetközi kapcsolatai gazdagodtak, újakkal egészültek ki. Széles körű kapcsolataink vannak a kelet-közép-európai országok mellett a nyugat-európai régió országaival és az Egyesült Államokkal. Tovább szélesedett az Európa Tanácshoz kapcsolódó tevékenységünk. Részt veszünk egy szakértői bizottság munkájában, előadásokat tartottunk egyes rendezvényein, segítségükkel és támogatásukkal tanulmányozhatták munkatársaink a spanyol és az olasz büntetés-végrehajtást. A hosszútávú koncepciónak megfelelően sor került

újabb országok meglátogatására. Szakembereink – többek között – tanulmányozták az angol, az izraeli, a német és az ukrán büntetés-végrehajtás munkáját.

Tovább nőtt a külföldi szakemberek érdeklődése a magyar büntetés-végrehajtás munkája iránt. Több alkalommal tettek látogatást Magyarországon izraeli, svéd, osztrák, ukrán, török és német szakemberek. A látottakról minden esetben elismerően nyilatkoztak. Delegáció élén látogatást tett Magyarországon a román, az albán és a cseh országos parancsnok. Folytatódott a finn, a lengyel és a szlovák büntetés-végrehajtással fennálló tapasztalatcsere programunk.

Továbbra is negatívumként kell értékelni azt az általános gyakorlatot, hogy az egyes tárcák által kidolgozott törvénytervezetek sokszor egyáltalán nem jutnak el hozzánk, vagy csak olyan rövid idő áll rendelkezésünkre, hogy elmélyültebb értékelésre és véleményezésre szinte nincs is lehetőség.

A működő számítástechnikai, informatikai rendszereink nagyobb része elsősorban a gazdasági szakterület feldolgozásait segítette. Öt intézetben 10-12 db terminállal működik a parancsnokságon már megismert Q-Office irodaautomatizálási mintarendszer. A Központi Kórházban és két további intézetben számítógéppel támogatott gyógyszerigazgatás folyik. 1993 elejére befejeződött a homogén, megbízható géppark megvalósítása. Erre

40 millió Ft-ot költöttünk. Az egész rendszer kiépítése 180 millió Ft-ot igényelne.

Az elmúlt évben – a korábbi esztendőkhöz viszonyítva – a büntetés-végrehajtás munkája iránt a sajtó érdeklődése tovább növekedett. 1993-ban 330 sajtókérelem érkezett az országos parancsnokhoz, amelyből mindössze 37 kérelmet nem támogattunk. A sajtó az elmúlt esztendőben gyakran foglalkozott a törvénymódosítás kapcsán bevezetett új jogszabályok alkalmazási lehetőségeivel, a vállalatok átalakításával, az előzetesen letartóztatottak helyzetével.

A jóváhagyott 1992-1995-ös kutatási terv témáiban megkezdődött a tudományos kutatómunka. Több közös kutatást kezdtünk külföldi országok kutatóival. 1993-ban a Bv. Szakkönyvtár sorozatban négy kötetet adtunk ki, ezenkívül az új büntetés-végrehajtási törvényt lefordítottuk német és angol nyelvre. 1993-ban intenzív jogi, előkészítő, szerkesztő, kodifikációs munka folyt a büntetés-végrehajtásnál.

Az április közepén hatályba lépett, és az 1979. évi II. sz. tv-t módosító 1993. évi XXXII. törvény közelebb vitte a magyar büntetés-végrehajtást az európai joggyakorlathoz. Az alacsonyabb szintű jogszabályok közül a legfontosabb az új Büntetés-végrehajtási Szabályzat kialakítása, melynek kidolgozása - elsősorban az ezt befolyásoló, más jogterületeken készülő jogszabályok törvényi szintű elfogadásának ké-

sése miatt - nem fejeződött be 1993 végéig. A szabályzat hiányának áthidalására – miniszteri felhatalmazás alapján – a bv. országos parancsnoka átmeneti szabályokat határozott meg.

A folyamatosság jegyében

Milyen fontosabb feladataink lesznek 1994-ben? Mindenekelőtt jelentős mértékben javítanunk kell a büntetés-végrehajtás személyi állományának élet- és munkakörülményein, fenn kell tartanunk a működőképességet, biztosítva a fogvatartottak alapellátását. Vállalataink átalakulásával növelni kell a fogvatartottak mind nagyobb arányú foglalkoztatását, eközben áttörést kell elérni a szakmai képzésben. Fokozni kell erőfeszítéseinket az intézetek biztonságának fenntartására, a biztonságtechnikai fejlesztések megvaló-

sítására, a szállítójárművek további korszerűsítésére. Fegyverzetünk korszerűsítéséből fakadóan differenciálni kell lögyakorlataink rendszerét, az abba bevontak körét és gyakoriságát. El kell készíteni mindazokat a törvénynél alacsonyabb szintű jogszabályokat, amelyek a további munkánkhoz nélkülözhetetlenek. E jogszabályok elsajátíttatása, vele párhuzamosan a büntetés-végrehajtási állomány szemléletének továbbformálása, kiemelt feladat 1994-ben is. Célszerű erősíteni a munkakapcsolatot mindazon szervekkel, amelyek tevékenységükből következően szorosan kapcsolódnak a büntetés-végrehajtáshoz, továbbá mindazokkal, akik – törvényes keretek között – segíteni tudnak és akarnak céljaink, feladataink megvalósításában.

Dr. Tari Ferenc

Törvényesség

Egy ügyési vizsgálat tapasztalatai

A Legfőbb Ügyészség vizsgálatának célja annak megállapítása volt, hogy a vonatkozó rendelkezések szerint és az előírt időben megtörténik-e a jogerősen kiszabott szabadságvesztés-büntetések foganatba vétele, mely okokra vezethető vissza ennek elmulasztása vagy a késedelem; a foganatba vételi feladatokkal megbízott szervek jogszabályokban foglalt kötelezettségeit miként teljesítik. A feladatot aktuálissá tette, hogy a végrehajtás megkezdésének üteme országos átlagban rosszabbodott, egy- két büntetés elmaradása pedig – amit a sajtó is közölt – néhány megyében a közvéleményt is felháborította.

A vizsgálatot a főügyészségek a szűrőpróbaszerű feltárás módszerével a többször módosított Bv. tvr., a Bv. Szabályzat, a Bv. Szakutasítás, a 107/1979/IK. 8./IM. számú utasítás e tárgykörre vonatkozó rendelkezései szerint végezték. A vizsgálat lefolytatására a megyei bíróságok büntetés-végrehajtási csoportjánál történő adatfeltáró tájékozódás után a büntetés-végrehajtási intézetben került sor.

Az *időszerűség* a büntetőeljárás olyan fontos alapelve, amelynek a nyomozás megindításától a büntetés végrehajtásának befejezéséig mindvégig érvényesülnie kell. Ennek keretében a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága szempontjából is meghatározó kérdés, hogy a kiszabott büntetés – e vizsgálat tárgya szerint a szabadságvesztés – végrehajtása milyen időn belül követi az ítélet jogerőre emelkedését.

A szabadságvesztés-büntetés foganatba vételének törvényességi vizsgálata több kifogás megállapítására is alapot szolgáltatott. Így általános érvényű megállapítás, hogy *időszerűsége több esetben szenved részben elkerülhető sérelmet*. A vizsgálat során megállapítható volt, hogy a bv. csoportoktól kapott kimutatások a szabadságvesztés-büntetések megkezdésének ütemére, időszerűségére nézve nem egységesek, ezért nem minden megyében volt kimutatható az azonnali foganatba vétel szám, illetve ezen belül nem voltak elkülöníthetők minden esetben az előzetes letartóztatásban levő terheltek.

Azokban a megyékben, ahol az erre vonatkozó kimutatás rendelkezésre állt, 7325 szabadságvesztés-büntetésből 2322 esetben, mintegy 32%-ban került sor

TAPASZTALATCSERE

azonnali foganatba vételre. Ezekben az esetekben a terheltek túlnyomó többsége előzetes letartóztatásban volt, esetleg más ügyben kiszabott jogerős szabadságvesztés-büntetését töltötte.

A vizsgált időszakban az esetek több mint felénél a foganatba vétel az ítélet jogerőre emelkedését követő *egy hónapon belül megtörtént*, ezt követően az ütem lassult, a 3 hónapot követő foganatba vételek csaknem 20%-ot tettek ki.

A vizsgált ügyek mintegy 20%-ban nem kerültek foganatba vételre. Általánosságban megállapítható, hogy az esetek többségében a késedelem az elítéltek magatartására, valamint a bíróságok által engedélyezett halasztásokra vezethető vissza. A vizsgálatok azt mutatják, hogy az elítéltek számos esetben nem tesznek eleget a felhívásnak, hogy megadott határidőre jelentkezzenek a kiszabott szabadságvesztés megkezdésére. Így például az egyik megyei bíróság bv. csoportja 1992. szeptember 21-én 8 elítéltnek adta ki a felhívást jelentkezésre. A 8 elítélt közül mindössze 1 jelentkezett a megadott határidőre és kezdte meg büntetését. Volt olyan büntetés-végrehajtási intézet, ahol 1992. I-III. negyedévben a behívott 224 elítélt közül csak 43 fő jelent meg önként.

A szabadságvesztés-végrehajtása megkezdésének elhalasztására a bíróságok számára a 107/1979/IK./IM. számú utasítás 116-117. §-a tartalmaz kötelező rendelkezést. (Állampolgári jogokat érintő korlátozásokat tartalmazó formában.)

Törvénysértő halasztást több esetben tárt fel a vizsgálat. Előfordult például, hogy a városi bíróság az elítélt számára családi körülményeire való tekintettel, hogy állatállományát akarja eladni, két ízben is halasztást engedélyezett, majd intézkedett a megyei bv. csoportnál a végrehajtás függőben tartásáról, „*mivel az elítélt kegyelmi kérelmet nyújtott be*”. Az egyik megyei bíróság másodfokú tanácsa 1991. november 6-án a terheltet 2 év 3 hónapi börtönbüntetésre ítélte, majd részére – védőjének szóban előterjesztett kérésére – 1992. január 27-ig halasztást adott. Az elítélt ezt követően a bv. csoport többszöri bevonulási felhívásának sem tett eleget, lakásáról eltávozott, majd a megyei kórház ideggyógyászati osztályán kezelte magát. Büntetését csak 1992. május 25-én, több mint fél évvel a jogerő után kezdte meg.

A hivatkozott IM utasítás 116. § (2) bekezdése értelmében a 2 évet meghaladó szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére *a bíróság halasztást csak abban az esetben engedélyezhet, ha az elítélt fekvőbeteg, ha gyógyintézet, rendelőintézet, gondozóintézet, a körzet vezető orvosa vagy főorvos által kiállított orvosi bizonyítvánnyal, illetve igazságügyi orvosszakértői véleménnyel igazolja, hogy betegsége életét közvetlenül veszélyeztet.* Ennek ellenére előfordult, hogy egy megyei bíróság az elítélttel szemben kiszabott 3 év 6 hónapi börtönbüntetés

TAPASZTALATCSERE

megkezdésére engedélyezett 3 hónapi halasztást. Egy másik ügyben eljáró bíróság szintén 2 év feletti szabadságvesztés-büntetés megkezdésére „méltányosságból” engedélyezett 3 hónapi halasztást a miniszeri utasítással ellentétben.

Az IM utasítás 116. § (1) bekezdése is csak fontos okból teszi lehetővé az eljáró bíróság számára, hogy 2 évet meg nem haladó szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére - legfeljebb 3 hónapi időtartamra - halasztást engedélyezzen az elítéltnak. Több esetben előfordult, hogy a bíróságok a „fontos okból” engedélyezett halasztást kiterjesztően értelmezték. Így kapott például az elítélt halasztást, mert „gyermeke most lett elsős és szeretne az első szülői értekezleten ott lenni”, vagy hogy a munkanélküli segélyét felvehesse.

A tárgyaláson előterjesztett kérelmek esetén visszatérő problémát jelentett, hogy a jegyzőkönyvekből általában nem volt megállapítható: a bíróság mire alapozta a halasztást engedélyező határozatát, megtörtént-e a szükséges igazolások megkérése illetve bemutatása. Előfordult, hogy a bíróság halasztást engedélyező végzésében nem jelölte meg a bevonulás időpontját, illetve elmaradt a felhívás, hogy az elítélt a halasztás elteltével jelentkezzen a bv. intézetnél.

A kérelmek elbírálása az esetek többségében kellő időben történt, késve benyújtott kérelem esetén a bíróságok általában mellőzték az elbírálást. Eseti hiányosság azonban tapasztalható volt ezzel kapcsolatban is. A vizsgálatok alapján megállapítható, hogy a halasztás kedvezményében részesültek a halasztási idő elteltét követően ritkán jelentkeznek önként büntetésük letöltésére, általában elővezetésüket kell elrendelni. A bv. irodák figyelemmel kísérték a halasztások lejártát és a végrehajtás érdekében időben intézkedtek.

Jogértelmezési kérdést vetett fel, hogy a halasztás honnan számít. Álláspon-tunk szerint a határidőt ilyen esetben nem a halasztást engedélyező végzés napjától, hanem a jogerőtől célszerű számítani. Ellenkező esetben a halasztás időtartamának túllépését eredményezheti, mégpedig eltérő mértékben.

A megküldési illetve kézbesítési határidőre vonatkozó rendelkezések általában megfelelően érvényesültek a végrehajtás előkészítésében közreműködő szervek tevékenységében. Hibák és hiányosságok azonban e körben is tapasztalhatók. Többször előfordult, hogy a bíróságok az értesítőt indokolatlanul késedelmesen - nem nyomban a jogerőre emelkedéskor (107/1979.(IK.8.)IM. ut. 3. § (1) bek.) - állították ki illetve küldték meg a bv. csoportnak. (21. § (1) bek.) Számos esetben lehetett késedelmet tapasztalni a bíróságok gyakorlatában a *pénzbüntetés átváltóztatásáról szóló értesítők megküldésénél*. Előfordult, hogy a bíróság az értesítőt össze gyűjtve fél év elteltével küldte meg a bv. csoportnak.

A megyei bíróságok büntetés-végrehajtási csoportjai a határidőket általában megtartották. Eseti hiányosság csak kivételképpen fordult elő. Így például az

egyik megyei bíróság bv. csoportja nem tartotta meg a 8 napos kézbesítési időközt. Tapasztalható volt a rendőrség, a bv. csoport illetve a bv. intézet információs rendszerének *összehangoltsága hiányából* származó hiba is. Így például az alábbi esetben: a megyei bíróság bv. csoportja által kiadott elfogatóparancs alapján a városi rendőrkapitányság 1992. július 23-án elfogta az elítéltet, majd őrizetbe vételét követően a büntetés-végrehajtási intézetbe szállította. Másnap a bv. intézet igazgatási szolgálata megállapította, hogy az elfogatóparancsot 1991. szeptember 24-én visszavonták. Ezt követően az elítéltet szabadlábra helyezték. A foganatba vétel körében az eredménytelen felhívást követően a szükséges intézkedések (lakcímfigyelő kibocsátása, elővezetés elrendelése, elfogatóparancs kiadása) megtétele általában előírászerű volt. Eseti hiányosságok azonban itt is előfordultak.

A vizsgálati tapasztalatok azt mutatták, hogy a szabadságvesztés-büntetés foganatba vétele – a vizsgálatok során feltárt eseti hibáktól és hiányosságoktól, valamint a néhol előforduló helytelen gyakorlattól eltekintve – általában törvényesnek tekinthető. Szükséges azonban az ezzel kapcsolatos munka további javítása, az előkészítésben részt vevő szervek összehangoltabb együttműködése. A halasztás engedélyezésének gyakorlatában jobban érvényt kell szerezni a 107/1979.(IK.8.)IM. számú utasításban írtaknak.

Megállapítható, hogy a jelenlegi behívási rendszer számottevően nem késlelteti a végrehajtás megkezdését. Felmerült azonban a hazai büntetés-végrehajtási szakemberek részéről, hogy *az időszerűség érvényesülését jobban biztosíthatná, ha a megyei bíróságok bv. csoportjai helyett e feladatokat közvetlenül a büntetés-végrehajtási szervezet venné át*. Figyelemmel arra, hogy hasonló megoldás már eredményesen működik Nyugat-Európa számos országában, átvételének megfontolása ajánlható az igazságügyi jogalkotás számára.

A főügyészségek a törvényességi vizsgálatot követően a tapasztalatokról, gondokról igény szerint írásban – ez volt a többség – vagy szóban tájékoztatták a megyei bíróság elnökét vagy helyettesét, bv. előadóját. Az egyes bv. intézetekben tapasztalt helytelen gyakorlatra felhívták az érintett parancsnok figyelmét. Az összefoglaló jelentést a Legfőbb Ügyészség megküldte az Igazságügyi Minisztériumnak, az IM Bv. Országos Parancsnokságának.

Állampolgárok jogát érintő kérdésekről lévén szó, javasoltuk az Igazságügyi Minisztériumnak a 107 és 108/1979.(IK.8.)IM. számú utasítások felülvizsgálatának megfontolását, az azokban szabályozott egyes kérdések esetleg magasabb jogszabályi szinten történő rendezését.

A bv. bíró előtt

Magánelzárás • Fellebbezés • Enyhébb szabályok

A módosított Bv. tvr. kiszélesítette a büntetés-végrehajtási bíró hatáskörét. Működése hatással van a büntetés-végrehajtás belső rendjére, nevezetesen a fegyelmi eljárásra, egyúttal lehetőséget nyújt a bv. bíró számára, hogy a büntetés-végrehajtási fokozat szabályainál enyhébb szabályokat alkalmazzon.

Röviden szemléltetni kívánom, miként érvényesül a gyakorlatban e két jogintézmény. Először a legneurotikusabb témával, a magánelzárás elleni fellebbezéssel kezdem, e körből szeretnék néhány esetet bemutatni. A személyi szabadságától megfosztott elítélttel szemben *a legsúlyosabb fegyelmi fenytés a magánelzárás*, ami olyan további joghátrány, amelyre csak a garanciális követelmények következetes érvényesülésével kerülhet sor. E garancia, hogy lehetővé teszi az elítéltnak a büntetés-végrehajtási bíróhoz való fellebbezést a magánelzárás fenytést kiszabó határozat ellen.

Minden esetben

Bv. bíróként úgy tapasztalom, hogy az elítéltek minden esetben fellebbeznek, még akkor is, ha a fegyelmi vétséget megvalósító magatartás elköveté-

sét elismerték. További tapasztalat, hogy ha a kiszabó határozatot a büntetés-végrehajtási bíró helyben hagyja, az elítélt ismét fellebbez. Jogaikat tehát az elítéltek igyekeznek talán már túlon túl következetesen is érvényesíteni.

A döntés során a büntetés-végrehajtási bíró feladata és egyben dilemmája az, hogy meghatározza, valóban súlyos-e a fegyelemsértés, valóban indokolt-e a magánelzárás kiszabása. Eddig a fegyelmi büntetések és a fegyelmi vétségek megállapítása szigorúan a büntetés-végrehajtási intézet hatáskörébe tartozott, a bv. bíró tehát – képletesen – ismeretlen földrészre lép.

Megalapozott döntéséhez ezért elkerülhetetlen, hogy tanulmányozza az elmúlt évek gyakorlatát. Nevezetesen tehát azt, hogy mely cselekmények minősülnek fegyelmi vétségnek.

A büntetés-végrehajtás fegyelmi szabályzata szerint ide értendő *a fogolyzandulás, fogolyszökés vagy annak kísérlete, előkészülete, hivatalos személy megsértése, rágalmozása, utasítás végrehajtásának megtagadása, felügyelet megtevesztése, félrevezetése, tiszteletlen magatartás, munkavégzés megtagadása, zárka, körlet rendjének*

megsértése, a tiltott szerencsejáték, tiltott tárgy tartása, cseréje, a társadalmi tulajdon rongálása, a kapcsolattartás szabályainak megszegése, fajtalanokadás, arra kényszerítés, verekedés, elítélttárs bántalmazása, elítélttárstól lopás, szándékos egészségrontás, gyógykezelés megtagadása, szeszital, kábítószer fogyasztása, használata, étkezés megtagadása. Tehát jó néhány cselekmény.

A másik tájékozódó lépés, hogy a felsorolt vétségi típusoknál milyen fegyelmi büntetést alkalmazott az elmúlt években a büntetés-végrehajtási intézet. Statisztikusan is kimutathatók azok a vétségi típusok, amelyeknél magánelzárást alkalmaztak. Íme: *utasítás megtagadása 129 esetben, tiszteletlen magatartás 136, zárka- és körletrend megsértése 38, társadalmi tulajdon rongálása 22, elítélttárs bántalmazása 2, végül étkezés megtagadása 35 esetben vont maga után magánelzárást.*

E „fogódzókon” kívül a bv. bírónak döntésekor figyelembe kell vennie az eset összes körülményeit, tekintettel a fegyelemsértés súlyára és az elítélt eddigi magatartására. A továbbiakban szeretném néhány döntéssel, illetve esettel szemléltetni, hogy az életben nincsenek tisztán fekete és fehér helyzetek. A körülmények produkálhatnak olyan esetet, amikor az eddigi gyakorlatban súlyosnak minősített fegyelmi vétség elkövetése láttán a bv. bíró hagyja az intézet határozatát, de ugyanezen cselekménynél – más összefüggések ismeretében – mellőzi a magánelzárás

fenyítést, tehát megváltoztatja az intézet döntését.

Utasítás megtagadása

H.G. fegyház-fokozatú elítélt esetében 30 nap magánelzárást szabott ki az intézet, mert az elítélt 1993. október 24-én megtagadta a B objektumba való átmenetet. A fegyelmi eljárás során is kijelentette, hogy „*nem vagyok hajlandó átmenni*”. A nevelői véleményből kiténik, hogy az elítélt börtöntűró képessége alacsony, személyiségzavara miatt gyógyító-nevelő csoportba került, fenyegetni 15 esetben kellett. 1993. július 27-én elítélttárs bántalmazása miatt váltották le munkahelyéről, pár nap után a „nemdolgozó körletet” megtagadta, azóta fogdán van, nem hajlandó a körletre visszatérni. Tettével zsarolni akar.

A szükséges információk birtokában a bv. bíró a parancsnok határozatát helybenhagyta, hiszen az elítélt súlyosan megsértette a büntetés-végrehajtás rendjét, az elítéltnak ugyanis nincs joga ahhoz, hogy a kapott utasítás célszerűségét felülbírálja, illetve hogy a kapott utasítás teljesítését megtagadja.

Látszatra hasonló eset következik. *J.Gy.* a rendelkezésre álló iratokból megállapíthatóan megtagadta a zárkába való bemenetet, nem volt hajlandó beköltözni a másik zárkába. Az elítélt büntetését eddig a bv. intézet úgynevezett jobb csillagának 358-as zárkájában

töltötte. Aztán áthelyezték a B objektumba, ami ellen az elítélt kifejezetten tiltakozott, a zárkát nem fogadta el, sőt a B objektumban lévő másik zárkát sem. A fegyelmi vizsgálatkor előadta, hogy őt ebben a zárkában megfenyegették, fél, ezt a helyzetet nem bírja idegekkel. „*Inkább fogdára megy, mert nem érzi magát bűnösnek*”, lesz ami lesz, de a B objektumba nem hajlandó átmenni. Írásbeli védekezéséből kitűnik, hogy az ún. jobb csillagban nem volt semmi problémája. A B objektum 329-es zárkájában lévő elítéltek kihasználják az ő félelmét, gúnyt űznek belőle, cipőjét elveszik, és csak cigarettaért hajlandók visszaadni. Nincs aki megvédje, mindenki ellene van, idegei ezt nem bírják, rövidesen szabadul, „*már csak pár napom van, nem akarok úgy szabadulni, hogy bolond legyek, nem tudtam másként elintézni, hogy megszabaduljak a B objektumból az emberektől, ezért tagadtam meg az utasítást...*” A nevelői véleményből kitűnik, hogy elítélt a büntetés-végrehajtási intézetbe 1991. március 21-én került, magatartásával semmi különösebb gond nincs, de fél a nagyobb zárkától, fél azoktól az elítélttársaitól, akik kihasználják gyenge fizikumát és csendes magatartását. A bíró döntésénél figyelembe vette az elítélt kifogástalan magatartását, azokat a körülményeket, amelyek hatására bekövetkezett a fegyelemsértés, ezért a bv. intézet magánelzárását kiszabó határozatát megváltoztatta és a magánelzárás fenyítést mellőzte.

Ha a két ügyet párhuzamba vonjuk, látjuk, hogy az elkövetett magatartás azonos, egyik elítélt sem volt hajlandó az intézet által kijelölt zárkát elfoglalni, az utasítást mind a ketten megtagadták, de a körülmények és az előző magatartásuk erősen különbözött. Ennek kellett kifejeződnie a kétféle döntésben.

Tiszteletlen magatartás

A bv. intézet *H.Cs. fegyház fokozatú elítélttel* szemben 30 nap magánelzárás fenyítést szabott ki, mert a felügyelőt sértegette, vele szemben támadólag lépett fel. Az iratok szerint H.Cs. elítélt 1993. június 1-jén a reggeliosztás közben azt követelte az őrtől, hogy adja oda neki a fegyelmi körlet 19-es zárkájához tartozó szekrényből a fésűt. Amikor kérése nem teljesült, kiabálva közölte az őrrrel, hogy „*Te is csak ebben a ruhában vagy nagylegény, ha az utcán találkozunk, szemeköplek!*”. Hangoskodni kezdett, közben fenyegetően közeledett az őrhöz.

K.S. elítélt aznap már harmadszor állt sorba teaért, ezért a körleten szolgálatot teljesítő felügyelő figyelmeztette. Az elítélt ekkor a következő sértő kifejezést használta: „*Menjen fenébe!*”. A felügyelő az elítéltet ennek hallatán át-kísérte az ügyeletre. Útközben az elítélt két elítélttárs jelenlétében a felügyelőnek a további sértő szavakat mondta: „*Maga tiszta hülye*”.

A harmadik eset szereplője, B.I.

1993. július 19-én az ébresztőt többszöri figyelmeztetésre sem hajtotta végre, az ágyát az eredeti helyéről elrakta, ezzel megbontotta a zárka rendjét. A felügyeletet ellátó Zs.B. őrmesterrel szemben az alábbi sértő kifejezéseket használta: „*Ne legyen gyökér, mint a többi!*” A felügyelő azon utasítására, hogy az ágyát tegye a helyére és ágyazzon be, B.I. további sértő kifejezéseket használt, trágár szavakkal adta tudtára a felügyelőnek, hogy feljelenti, és ha szabadul „megtalálja”.

A három esetből egyértelműen következik, hogy a bíróság a magánelzárást kiszabó fegyelmi határozatot mindháromjuknál helybenhagyta. Az elítéltek súlyosan megsértették az intézet rendjét, magatartásuk az elítéltársak előtt alkalmas volt a felügyeletet ellátó személyek tekintélyének csorbítására, ezen túlmenően (általánosságban) a fegyelmi helyzet rombolására. Van azonban olyan esetek, amikor a tiszteletlen viselkedést megvalósítja ugyan az elítélt, de a cselekmény mégsem olyan súlyos, hogy büntetesként a legsúlyosabb fegyelmi büntetést, a magánelzárás fegyelmi büntetést kapja.

Nézzünk egy példát! Cs.L. 1993. június 22-én, 11 órakor telefonálni akart. A telefon használata a belső szabályok szerint délelőtt 11 óráig lehetséges, 11.30-tól ebédidő miatt a készülék nem használható. A felügyelő felszólította az elítéltet, hogy menjen a helyére, majd délután 15 órától telefonálhat. Az elítélt visszaszólt: „*Ne dumáljon, in-*

kább szereltesse máshová a telefont!” Az iratokból kitűnt, hogy az elítéltnek eddig fegyelmi büntetése nem volt, s most tiszteletlenül viselkedett ugyan, de becsületsértő kifejezést nem használt, nem trágárkodott.

Ezeknél az eseteknél, a tiszteletlenség elkövetésénél talán a legszigorúbban kell figyelembe venni az „összes körülményt”. Sz.J. például 1993. július 19-én teli szájjal dühöngött a zárkájában. Az ülökével csapkodta az ajtót. A fegyelmi vétséget kivizsgáló őrnagy jegyzőkönyvéből megállapítható, hogy Sz.J. meghallgatása során elismerte, hogy valóban verte az ajtót. Az őrmester úrtól megkérdezte, hogy visszakerülhet-e az IMEI-be, ha lehülyéz valakit. A felügyelő úr ismerte a fogvatartottat, kitérő választ adott, „*talán odakerülhet*”, mondta. Erre az elítélt kiüvöltötte: „*Őrmester úr, maga hülye!*”

A fogvatartott a fegyelmi eljárás során alig várta, hogy cselekményét elismerje. A rendelkezésre álló iratokból kitűnt, hogy a fogvatartott évek óta az IMEI-ben részesült gyógykezelésben. A kezelés idején a viselkedésével semmi gond nem volt. Azóta mindent elkövet azért, hogy visszakerüljön az IMEI-be. Előtte azonban engedélyt kér, hogy tiszteletlenül viselkedjen.

Szinte kabaréba illik a jelenet. Világos, hogy az elítélt gyógykezelésre és nem büntetésre szorul.

Szintén mellőzte a bíróság a magánelzárás fenyítést H.P.-nél, aki az orvo-

TAPASZTALATCSERE

si szakrendelésre érkezvén a rendelő előtt hangosan beszélt társaival, sőt kiabált. Védekezéséül előadta, hogy „A fogászati szakrendelésre való átkíséréskor a bal csillag III. emeletéről beköszönt az egyik ismerősöm, beszélgettünk, elismerem, hogy hangosan”. Az elítéltek ez volt az első fegyelmi büntetése 1992. október másodika óta. Vétett ugyan a büntetés-végrehajtás rendje ellen, de cselekménye nem olyan súlyos, hogy azért a legsúlyosabb büntetést, a magánelzárást érdemelné.

A fegyelmi fenytéseket vizsgálva megállapítható, melyek azok a cselekmények, amelyek rendszeresen előfordulnak és fegyelmi büntetést igényelnek. Az utóbbi időben például igen elszaporodott a zárkaablakon történő kikiabálás, főként az utcán arra sétáló hozzátartozóknak.

Nagy számban fordulnak elő esetek, amikor az elítélt nem hajlandó a számára kijelölt zárkát elfoglalni. Ez a körülmény figyelmet érdemel: vajon mi az oka? A nevelőszemélyzetre hárul ennek feltárása, hiszen a büntetés-végrehajtási intézet nem lehet(ne) színtere az elítéltek közötti embertelen bánásmódnak. Az elítéltek a fegyelmi eljárás során nemcsak szóban, hanem írásban is bejelentik fellebbezésüket a magánelzárás ellen. Azt „szörnyű” büntetésnek tartják, a többség úgy érzi, nem bírja ki. „Nem akarok bolond lenni”, írják fellebbezésükben. A többi elítélttől való elkülönítés, az izoláltság, a „csendkamra” iszonyatként jelenik

meg képzeletükben. Kétségtelen, maga a látvány is szorongató.

A Bv. szabályzat 48. §-ában leírtak szerint „A magánelzárással fenytett erre a célra berendezett külön zárkában, szigorú feltételek mellett, egyedül tölti büntetését,... a zárkában nem olvashat, nem dohányozhat, a fenytés időtartama alatt nem válthat levelet, nem küldhet és nem kaphat csomagot, nem fogadhat látogatót (kivéve a lelkeszt és a pártfogót), nem vásárolhat, s közösségi foglalkozáson sem vehet részt”. A környezet sem kényelméről híres: „A magánzárka berendezése rögzített keményfekhely, padlóhoz rögzített ülőke, világítótest, víztároló edény, illetve mosdótál. Az elítéltet el kell látni ivópohárral, törülközővel és szappannal, továbbá nyáron 1, télen 2 takaróval.” Mindezek alapján célszerű különös gondossággal megvizsgálni, valóban olyan súlyos-e a fegyelmi vétés, nem alkalmazható-e helyette másik fegyelmi büntetés. Ezek számát az új módosított Bv. tvr. leszűkítette ugyan, hiszen „csak” a feddés és a személyes szükségletekre fordítható összeg csökkentése maradt.

Végezetül érdemes áttekinteni, mit tartalmaz a bv. bírói végzés rendelkező és indokolási része. A bv. bíró mozgásteret meglehetősen szűk: vagy helyben hagyja a büntetés-végrehajtási intézet határozatát, vagy megváltoztatja azt és ezzel a magánelzárás fenytés kiszabását mellőzi. Csupán e két lehetőség adott, a bírónak ugyanis nem feladata,

hogy más fegyelmi büntetést szabjon ki az elítéltnak. Az a feladata, hogy megvizsgálja, valóban olyan súlyos-e a cselekmény, hogy azért büntetésként, illetve nevelési célként a magánelzárás fenytítés alkalmazható. A végzés indoklásának tartalmaznia kell a fegyelmi véttség leírását, tehát a tényállást. A bizonyítékok felsorolását, rögzítését annak, hogy az elítélt „kétséget kizáróan” elkövette a cselekményt. Ha a bizonyítékok nem elegendők, a büntetés-végrehajtási bíróság az ügyben tárgyalást tart, amelyen az ügyész és a védő jelenléte kötelező. A tárgyalás a bv. intézetben történik, ahol sok váratlan fordulat bekövetkezhet. Mi történik például akkor, ha a bizonyítási eljárás során a fogvatartott és a bv. dolgozó szembesítését kell elrendelni? Ezt ugyanis a bv. szabályzat tiltja. De említek más példát is.

A módosított Bv. tvr. 7/B. §. /1/ bekezdése szerint „*az elítéltnak a büntetés-végrehajtási intézet magánelzárás fenytítést kiszabó határozata elleni fellebbezését a büntetés-végrehajtási bíróság az irat hozzáérkezésétől számított 5 napon belül bírálja el.*” A bv. bíróság határozata elleni fellebbezésnek azonban már nincs halasztó hatálya. Tehát ha az elítélt a bv. bíróság döntését megfellebbezi, akkor is el kell kezdenie a magánelzárás letöltését. A másodfokú eljárásnál az 5 napos határidő szinte alig tartható. Ha az ügyben tárgyalást kell kitűzni, akkor elvileg is lehetetlen a határidő betartása. Tehát olyan helyzet keletkezik, hogy az elítélt már igencsak letöltötte a

magánelzárást, mire az ügy másodfokon elbírálásra kerül.

Kérdés tehát, hogy miféle reparációra van lehetőség, ha a másodfokú bíróság mellőzi azt a magánelzárást, amelyet az elítélt már kitöltött... A bv. intézet fegyelmi rendjének szempontjából végtelenül káros az ilyen helyzet kialakulása, vagyis az, ha az elítéltek olyan fenytítéseket töltenek le, amelyekről utólag a bíróság azt állapítja meg, hogy alaptalanok voltak, és ez sérti az elítélt jogait.

Enyhébb szabályok

A büntető jogszabályok módosításáról szóló törvényjavaslat a szigorított javító-nevelő munkát megszüntette, a félszabad végrehajtási mód egyes elemei azonban a szabadságvesztésnél kerültek alkalmazásra. Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása a büntetés-végrehajtási bíróság hatáskörébe tartozik, ennek kezdeményezésére (előterjesztés formájában) a bv. intézet jogosult, azt az elítélt vagy védője indítványozhatja. A Bv. tvr. 28/A. §-a tartalmazza az enyhébb végrehajtási szabályok törvényi előfeltételeit és a kedvezményeket, amelyek egy ún. félszabad intézményt feltételeznek.

A problémák már az „előterjesztésnél” kezdődnek. Ha például egy nagyobb bűncselekményt elkövető elítélt terjeszti elő kérelmét és a büntetéséből még hátra van legalább 4-5 év, a bünte-

tés-végrehajtási intézet az enyhébb szabályok alkalmazását a bűncselekmény jellege, valamint az ítélet nagysága miatt eleve nem javasolja. Ha másik esetben például a bv. bíró „csak” a törvényi előfeltételeket vizsgálja és engedélyezi az enyhébb szabályok alkalmazását a büntetés hátralévő tartamára, esetleg az ügyész jelent be fellebbezést, amely ugyanazokat az indokokat tartalmazza, mint amelyeket a bv. intézet támaszt alá! Esetleg az ügyész még hozzászól, hogy az enyhébb szabályok alkalmazása az elítélt esetében éppen azokat a hátrányokat szüntetné meg, amelyeket az eljáró bíróság az alapügyben kiszabott rá.

A módosított Bv. tvr. 28/A. §-a persze tartalmazza az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának törvényi előfeltételeit, ezek a következők: „*az elítélt a fogházban végrehajtandó szabadságvesztésből legalább három, a*

börtönben végrehajtandó szabadságvesztésből legalább két hónapot már kitöltött.” A törvény más jogszabályi előfeltételt nem ír elő. Tehát sem indok, sem törvényes lehetőség nincs annak vizsgálatára, hogy az elítéltet milyen jellegű bűncselekmény miatt milyen tartamú szabadságvesztésre ítélték.

A vizsgálódás és a mérlegelés tárgya tehát csak az lehet, hogy a törvényileg meghatározott tartamot az ott megjelölt fokozatban az elítélt már letöltötte-e vagy sem, illetve az, hogy a végrehajtás alatt tanúsított magatartása érdekesíti-e a kedvezmény alkalmazására.

A jogintézmény alkalmazása 1993 végén kezdődött, tehát még számos gyakorlatban visszaigazolandó kérdést tartogat, amelyeket, jól látszik, csak a büntetés-végrehajtási intézetekkel szoros együttműködve lehet megnyugtatóan megoldani.

Dr. Takács Jolán

Szakembergond

A büntetés-végrehajtási intézetekben elhelyezésre kerülő elítéltek irányítása központilag történik a végrehajtási fokozat, tartam, visszaesés szempontjain túlmenően figyelembe véve az intézetek fogvatartotti létszámhelyzetét és munkaerőigényét.

Az utóbbi évekhez képest a fogvatartottak, ezen belül az elítéltek létszáma jelentősen csökkent. A csökkenésből fakadóan részben megoldódtak a korábbi foglalkoztatási problémák. A bv. intézetek a heti létszámjelentésük alkalmával közlik a nemdolgozó elítéltek számát is. Tavaly, az év második felének adatai szerint a nemdolgozó elítéltek száma 1700-1900 között mozgott, ami átlagosan 20%-os arányt jelent a teljes elítéltlétszámon belül. (1993. december 22-i jelentés alapján például 1808 személy nem dolgozott a 9291 elítéltből, ami 19,4%-os arány). A nemdolgozók zöme hat végrehajtó intézetben található: Pálhalma 235 fő, Baracska és Vác egyaránt 250, Sopronkőhida 176, Márianosztra 280, Budapesti Fegyház és Börtön 380. Az átlagosan 80%-os foglalkoztatási arány – ezek szerint – európai mércével mérve is jónak mondható.

A foglalkoztatottak túlnyomó többsége betanítottként, illetve segédmunkásként dolgozik. Rendkívül csekély a szakképzettséggel rendelkező elítéltek száma. (1993 decemberében a 9291 elítéltből 1722 volt mindössze szakképzett). Ugyanakkor a büntetés-végrehajtási intézetekben mind a költségvetési, mind a vállalati munkáltatásban bizonyos munkakörök csak szakképzett elítéltekkel tölthetők be, de az ilyen elítéltek irányítása meglehetősen nagy nehézségekbe ütközik.

Az intézetekbe a szakképzett elítélteket – mint már említettem – javarészt az adott intézet igénye alapján központilag irányítják. A megyei intézetek ugyanis az általuk fogva tartott előzeteseket (akik jogerőssé válnak) vagy az önként bevonuló börtönös elítéltek közül a számukra megfelelő szakembereket az intézetben tartják, tehát az ilyen elítéltek nem kerülnek központi elosztásba. Ez érthető, hiszen a megyei intézetekben is szükséges a karbantartási, intézetfenntartási, illetve egyéb munkakörökben szakképesítéssel rendelkező elítéltek. Nem könnyű tehát a végrehajtó intézeteket ellátni szakmával rendelkező elítéltekkel. További gonddal jár – mivel az irányítás az okmányok alapján történik –, hogy számos elítéltek csak papíron rendelkezik szakképesítéssel, mert a szakmájában egyetlen percig sem dolgozott. Így viszont nem lehet foglalkoztatni és ez legtöbbször csak az intézetbe kerüléskor derül ki. Azokból a szakmákból ráadásul, amelyekből összességében sok kellene (szakács, asztalos, hegesztő, villanyszerelő, fűtő stb.), kevés van, ezért nehéz az intézetek igényeit kielégíteni. Csak rendelkezésre álló állományból lehet kiszolgálni a központi irányítást. A lehetőségek szűkös volta miatt így aztán előfordul, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekből kért szakemberigényt egyszerűen lehetetlen megoldani.

Romák

Ősi hagyományok • Szakmák • Nyelvjárások

A magyarországi elítélteknek jelentős hányada cigány (roma) nemzetiségű (származású) így talán nem érdektelen megismerni, ha csak röviden is, néhány olyan történelmi, életviteli, családi, neveltetési stb. tényrt és körülményt, amelyek olykor szinte törvényszerű természetességgel sodorják őket a bűnelkövetés útjára.*

A cigányság ismeretlen eredetű, mások szerint Észak-Indiából származó vándornép, akik a mai Iránon és Törökországon át eljutottak előbb a Balkánra, majd a 15. század elején Közép-Európába is.

A különböző források szerint ma a világon 3-4 milliónyi a cigány; ebből másfél-két millió él Európában, jobbra annak keleti felében, legtöbben a balkáni országokban (Románia, Bulgária, Szerbia, Görögország). Számuk Magyarországon 300-400 ezer, Szlovákiában 150-200, Csehországban 35-40 ezerre tehető. A lengyelországi cigányokat a második világháború alatt a nácik csaknem teljesen kiirtották (a becslések szerint 35-40 ezer főt); lengyel földön azonban mára ismét 25-30 ezerre becsülhető a cigány kisebbség.

Nyugat-Európában a legtöbb roma Spanyolországban talált otthonra.

A cigányok nyelve, a *roma*, valószínűleg a szanszkrit nyelv származéka. Mivel a cigány szót sokan előítélettel, eleve elmarasztaló felhanggal használják, újabban magukat a *roma* (ember), vagy az ugyancsak embert jelentő, nyugat-indiai *doma* szóval jelölik. A cigányok általában összetartó, egymást segítő csoportokban, sokgyerekes nagycsaládokban éltek és élnek; több, egymással vérségi alapon szerveződő nagycsalád törzset alkot, amelynek élén korábban (néhol még napjainkban is) a nagy tekintélyű cigányvajda állt. Többnyire a települések peremterületén, átvitt értelemben a társadalom peremén éltek; egy részük állandó lakóhely nélkül, örökös vándorlásban tengette életét (ezek az ún. kóborcigányok). Habár a cigányság az évszázadok folyamán sokat átvett a mindenkori környezete kultúrájából, ám társadalmi kiközösítettségük miatt megőrizték ősi szokásaikat, hagyományait, közösségi szervezettségüket, ruházatukat, és részben a nyelvüket is.

Korábban a cigányok többsége kü-

* A magyar büntetés-végrehajtási gyakorlatban etnikai jellegű megkülönböztetés nincs, e dolgozat ténymegállapításai is csupán a napi munkához szükséges nélkülözhetetlen ismeretek bővítését szolgálják.

lönböző foglalkozást űzött. Így családról családra, apáról fiúra öröklődött a házaló, lókupec, kovács (elsősorban az ún. szegkovács), teknővájó, vályogvető stb. „szakma”. Az asszonyok kártyavetéssel, jövendőmondással, kuruzslással keresték kenyerüket. A zenészek (az ún. muzsikus cigányok) egynemelyike jobb anyagi körülmények közé jutván, életvitelében, gondolkodásmódban, gyermekei neveltetésében stb. jobbára elszakadt egykori sorstársaitól. A tehetősebb cigányok közé tartoznak napjainkban a vásárosok is.

Ma Magyarország lakosságának 3-4%-a cigány; néhány megyénkben (Szabolcs-Szatmár, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Heves és Somogy) részarányuk ennél magasabb. Jász-Nagykun-Szolnok és Baranya megye némely községében a lakosság negyede-harmada cigány; sőt van egy olyan baranyai kisközség is, ahol a lakosság kizárólag roma nemzetiségű.

A magyarországi cigányság egyik sajátossága, hogy többségük csak magyarul tud. Tíz cigány közül négy a magyaron kívül azonban cigányul is tud. Ezzel szemben pl. a csehországi cigányoknak csaknem mindegyike beszél csehül, szlovákul, cigányul, sőt érdekes módon magyarul is.

A magyarországi cigányok túlnyomó többsége ún. *oláh cigány*, aki cigányul az oláh cigány valamelyik nyelvjárást beszéli. Nevüket azért kapták, mert hosszú időn keresztül (legalább 200 esztendeig) a románok szomszéd-

ságában éltek. Azt megelőzően jóval hosszabb ideig a görögök voltak a szomszédai, de hazánkba román földön keresztül, Szerbia érintésével érkeztek. Elnevezésükkel ellentétben ők nem románul beszélnek, hanem a cigány nyelv valamelyik nyelvjárási változatán. Ez a cigányul beszélőknek kb. egynegyedét-egyharmadát teszi ki. (Igen nehéz a pontos, százalékos meghatározás, mert népszámláláskor ilyen kérdésekre nem térnek ki).

Van azután Baranya, Somogy és Tolna megyében egy kb. 8-10%-os csoport, az ún. *beások*, akik román nyelven beszélnek, noha nyelvükben jó néhány cigány szó is akad. Ők 140-180 évvel ezelőtt jöttek át (szintén) Romániából a Dunántúlra, Szerbián keresztül.

Rajtuk kívül vannak még a *szintók*, akik a magyaron kívül németül és szlovákul is tudnak. Mutatványosok, kinézésre szőkék és kékszeműek (ők az ún. szőke cigányok). Országról országra vándorolnak (persze, ha engedik őket). Ők a legrégebbi magyarországi cigányok, akik 400-500 éve telepedtek le nálunk.

Az ún. *kárpáti cigányok* mintegy tízezen élnek Nógrád megyében, de ők már alig beszélnek és rosszul értenek cigányul. Túlnyomó többségük az évszázadok alatt magyar anyanyelvűvé vált.

Az oláh cigányok nyelvében vannak nyelvhasználati különbségek, de ezek nem valódi nyelvjárási eltérések, hanem inkább a foglalkozási vagy tör-

zsi munkamegosztásból fakadnak. A különböző nyelvi változatokat beszélők általában, ha némi nehézséggel is, de vidáman megértik egymást. Csupán az ún. *fódozók* (üstfoltozók) nyelve más egy kicsit, de az összes többi érti egymást. Terjed a lókereskedők nyelve, az ún. *lóvári*. Ez egy sajátos presztízsnyelv a cigányok körében; a nyelvi tekintély oka feltehetőleg az, hogy ők a legmozgékonyabbak és anyagilag valószínűleg a legtehetősebbek.

Közismert, hogy a cigányság a magyar társadalomban hátrányos helyzetben, az anyagi megélhetés és a társadalmi ráhatás-befolyásolás legalacsonyabb szintjén él. A magyar cigányság 80%-a falulakó; a csekély lélekszámú településeken jórészt megoldatlan a szakképzettség nélküli felnőttek és a munkaképes sorba lépő 16-18 éves fiatalok foglalkoztatása. A gyatrán fizetett ipari segédmunkásoknak egyharmada cigány, egy részük ingázó vagy a még megmaradt munkásszálláson él. Az egyre nagyobb méretű munkanélküliség tömegesen érinti a cigány családokat, ez növeli az anyagi veszélyeztetettségüket.

A cigányság alapproblémája az, hogy *az analfabétizmus, a csonkán iskolázottság újratermelődik, amíg nem sikerül elérni, hogy a cigányok 90-95%-a elvégezze az általános iskolát*. Az iskolázatlanság ugyanis konzerválja a hátrányos helyzetet, a társadalmi esélyegyenlőtlenséget. A cigány gyermek iskolai életmódra való felkészülé-

sét viszont behatárolja a szülők iskolázatlansága, a környezet ingerszegénysége és a tanulás motivátlansága. Ráadásul a roma gyerekeket oktató pedagógusok nagy többségének nincs elégséges ismerete a cigányság családi nevelési szokásairól, a cigány etnikum hagyományairól és sajátos kultúrájáról.

Cigány jogrendszer

Ehhez tudni kell, hogy *a cigányoknak is van jogrendszerük*. Legalább 600 éve – mások szerint 1300 éve – rögzítve van a *rom-krisban, a roma törvényrendszerben*. Ebben rendelkezések vannak például a tulajdon és a házasság kérdésében is. Ezeket az írott, de sok esetben íratlan szabályokat egy-két nemzedék alatt nem lehet nyomtalanul eltüntetni, ezek hosszú ideig megmaradnak és hatnak. Tudni kell azt is, hogy a romáknak más – a magyartól eltérő – értékeik vannak pl. a tulajdonjog és az anyagi javak megítélésében, az emberek közötti érintkezésben, a szabadidő eltöltésében, a konyhaművészetben stb.

A társadalmilag többszörösen hátrányos helyzetű cigányság reménye és létkérdése: a saját, jól képzett értelmiségének (pedagógusainak!) kinevelése, kiszélesítése. A cigány nebulókat ugyanis ma zömében magyar anyanyelvű tanárok oktatják. Ahhoz, hogy ők jó munkát végezhesenek, szerteá-

Másféle értékeik vannak a tulajdonjog és az anyagi javak megítélésében

gazó és jól rendszerezhető ismereteket kell kapniuk a cigányság kultúrájáról, történelméről, életmódjáról, életvitelének értékrendjéről, erkölcséről stb.

A másik sarkalatos kérdés: az iskoláztatás. Ehhez a roma gyerekekkel foglalkozó pedagógusnak tudnia kell pl., hogy a cigány gyerekek családon belüli helyzete sok tekintetben más, mint a magyar gyerekéké. A roma gyerekek behatóan ismeri családjának mindennapos gondjait, ebbe személy szerint beavatott, cselekvési lehetősége és késztetése annak alárendelt. Általában tevékenyen is hozzájárul a család megélhetéséhez, és a család méltányolja ezt. A nagycsaládokban az egymásra utaltságból fakadóan a családtagokkal

való azonosulás folyamatos élmény a cigány gyermeknek, és nagy büntetésnek érzi, ha a család tevékenységéből kimarad. Számára azonban – és ez a későbbi társadalmi beilleszkedés miatt roppant fontos – családon belül nem tisztázott, elmosódott és megfoghatatlan az enyém (mienk) és a tied (tiétek) közötti egyértelmű különbségtétel. A gyakorlati élet dolgaiban általában járatosabb, érettebb és talpraesettebb, mint hasonló korú magyar társai.

Gyerekek

A cigány gyermeknek az *otthon* a természetes élettere. A roma édesanyák azért is vállalnak szinte minden megfontolás nélkül (úgy is mondhatnánk,

hogyan gondolatlanul) gyermekeket, mert számukra a gyerek a létük igazi értelme és tartalma. Jórészt ennek tudható be, hogy az otthonából kiszakított cigány gyerekekben az iskola félelmet ébreszt, és nap mint nap erősíti benne a kisebbségi érzést és a gátlásosságot. Ha a gyereket csak kudarc éri, akkor csakhamar elfordul a tanulástól. Ez a szemlélet megfordíthatatlan, önmagát gerjesztő gyakorlatot szül, az ép értelmű cigány gyerekek tömeges sodródását a fogyatékosok intézményébe. Ennek tudható be, hogy az ország 19 megyéje közül hat megyében az enyhén értelmi fogyatékosok iskolájában a cigány gyerekek aránya meghaladja az 50%-ot, sőt két megyében (Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves) az arányuk 70% feletti! Tíz megyében az értelmi fogyatékosok általános iskolájában a roma nemzetiségűek részaránya 20% felett van, ezen belül két megyében (Komárom-Esztergom és Vas) a 30%-ot is meghaladja.

A 80-as években a kiegészítő iskola – rossz csengésű megnevezése miatt – új nevet kapott (általános iskola, speciális tantervű osztályok). Közismert, hogy a kiegészítő és a normál iskola különbözőségén eligazodni képtelen cigány szülő jóhiszeműen engedte gyermekét ebbe az intézménybe. Féltő, hogy az új elnevezés miatt még többen lesznek megtevesztettek, tudatlanságuk kárvallottjai, még több ép értelmű cigány gyerek sorsa lesz megbélyegzett. A speciális tantervvel működő általános iskolában ugyanis az ép értelmű, fogékony gyer-

mekeket alulképzik, és azok értelmi fogyatékos szinten fognak teljesíteni. Ráadásul napjainkban az egyre súlyosbodó gazdasági gondok a cigány szülő figyelmét elvonják a gyermekről. A munkanélküliség néhol katasztrofális méreteket ölt. Sokan alkalmi munkából, idénymunkából próbálnak megélni, ilyenkor a kisebb gyerekeket a nagyobbakra vagy a nagyszülőkre hagyják.

A fogyatékosok közé beiskolázott cigány gyerekektől a börtönbüntetésüket töltők magas arányszámaig szinte egyenesvonalú az út. A világ egyre bonyolultabb dolgaiban való eligazodásra alkalmatlan, anyagi helyzetét és lehetőségeit felmérni képtelen, az ezernyi reklámcsábításnak ellentmondani nem tudó, a könnyedébb életmódot áhítozó, pillanatnyi érzelmeit az értelem fölé helyező, rossz lakásviszonyok között, rendszertelenül, rossz idő- és pénzbeosztással élő, gyakran megalázott, de sérelmeit törvényes módon orvosolni nem képes, mindennapos gondjait alkoholba, felelőtlen mulatozásba fojtó, könnyen felingerelhető, ám cselekedeteinek következményeivel nem számoló cigány fiatal előbb-utóbb szembekerül a törvény valamelyik paragrafusával. Mindnyájunk érdeke, hogy ezt az áldatlan helyzetet, ha megszüntetni rövid idő alatt nem is tudjuk, legalább mérsékeljük mértékét és arányát. Ehhez őszintén szembe kell néznünk a ténnyel.

Bencze Imre

Látlelet

*A fogvatartottak foglalkoztatása**

Olyan társadalmi-gazdasági és politikai stádiumban érkeztünk el a foglalkoztatás lényegi tartalmának megvalósításához, amelynek fő vonása: *most mindenben többet és magasabb szinten kell teljesítenünk az eddigiekhez képest – miközben lehetőségeink a végletekig lesűkültek.* Kell, mert a körülöttünk változó világ egyszerűen kikerülhetlenné teszi az igen szigorú mérce felállítását, mert az európaiság igénye ezt diktálja, s ha van is jelentős valóságtartalma az olyan véleménynek, amely ezt még *időszerűtlennek* minősíti, legalább ennyire reális az a veszély is, ami az erről való lemondással járna. Ha nem is éppen a büntetés-végrehajtásban és kevésbé szélsőséges formákban, de érzékelték a paradox helyzetet a hazai *ancien régime*-ben is. Megszületett a szólásmondás: „*A lehetetlent tüstént elintézzük, de a csodákra egy kicsit még várni kell...*”, és ez a félig cinikus, félig bagatellizáló könnyed bölcsesség mára csaknem kilátástalan gondná nőtte ki magát. Ma már nemhogy a csodákban nem reménykedik senki és a lehetetlent sem próbálja meg, de sokszor az sem válik meggondolás tárgyává, ami a realitásba még beleférme.

A fogvatartottak foglalkoztatása lé-

nyegesen többet tartalmaz a „puszta” munkáltatásnál: ez így evidencia. Az idézőjellel viszont jeleznem kellett, hogy ennek a kevesebbnek a fenntartása is óriási erőfeszítésekbe került, milyen anyagi erőt, személyi-szellemi kapacitást kívánhat akkor a többlet? Ki kívánja tagadni, hogy a lehangoló realitások (anyagi, költségvetési, társadalmi-identifikációs, személyi) széles köre mindenkor határt szab a legszerényebb elképzeléseknek is, csakhogy az is lényegbevágó kérdés: behatóbban konkrétizálva a realitások körét, nem teszünk-e túl könnyen vagy egyáltalán egyenlőségjelet e fogalom vagy az ennek határában belül maradó változtatási tendencia tagadása közé. Nagy ez utóbbira a kísértés, hiszen ha csak a rövidebb távú érdekeltségekre gondolunk, a változtatások következetes érvényesítése láthatóan sokak érdekébe ütközik.

Mekkora lehet a mezsgye?

Meg kell tehát – legalábbis hozzávetőlegesen – határozni a minimálisan megvalósítandó megújítás-változtatás mértékét, ahol is könnyebben lemérhető, mekkora mezsgye húzódhat a

* A szerző a Magyar Börtönügyi Társaság pályázatán megosztott második díjat nyert. A másik díjazott pályamunkát, Szondi Miklós dolgozatát, a következő számban közöljük.

még megoldhatótól a már „nem lehet” - nek, „nem kívánatos”-nak tartott változtatások határáig.

Nem tekinthetem feladatomnak, hogy külön stratégiát dolgozzak ki a létezően akadályozó realitáskör visszaéléseinek leküzdésére. Ezek az akadályok emberi tényezőihez tartoznak. Utalásunkat, probléma-expozíciónkat az indokolja, hogy bármely koncepció megvalósítását emberek végzik - adott szemléletmóddal. Mivel a realitással való összhang napjainkban és hazánkban alapvető követelmény, ugyanúgy látnunk kell ennek divatos jelszóvá, hivatkozási alappá válását is. Véleményem szerint hasonló tanulmányok ezek differenciálásának kérdését nem kerülhetik el.

Kísérlet

A cím rögtön kérdésre ingerelhet: miért kísérletről beszélek, hiszen világos, hogy miről van szó, mi legyen tanulmányunk tárgya. Ha azonban igényesebben vesszük szemügyre, pontosan mit értsünk foglalkoztatáson, érezhető lesz a - legalábbi ideiglenes jellegű - pontosítás szükségessége.

Korábban ugyanis a *foglalkoztatást* legfeljebb a *munkáltatás* szinonimájaként értelmeztük, bár börtönviszonylatban jobbra meg is maradtunk a munkáltatás szó használatánál; *foglalkoztatásnak talán csak a bv-n belüli szociális foglalkoztatást* neveztük, mely ilyen értelemben a szabad életben is használatos funkciót nevezte meg.

Ha azonban ma a foglalkoztatás

szón már nem kizárólag a munkáltatást értjük, hanem lényegesen kibővítjük a jelentéstartalmát, meg kell határoznunk azokat a tevékenységeket, illetve tevékenységi köröket, amelyek e fogalom alá tartoznak.

Gyakorlatilag viszont elképzelhetetlen, hogy a foglalkoztatás fogalmába a munkáltatáson felül mindenféle, a fogvatartott által végzetett tevékenység beletartozzék az általános napirendi és hivatalos érintkezési-ügyintézési tennivalókon kívül. Vagyis azt még nem tarthatjuk foglalkoztatásnak, ha a fogvatartott az említett igénybevételeken kívül „nem lógatja a lábát”; igyekszik személyi adottságai, igényei, körművényei és lehetőségei szerint elfoglalni magát. (Hozzá kell tennem, hogy erre alapszinten is csak egészséges személyiségű fogvatartott képes, az ettől eltérők száma viszont – tapasztalatok szerint – jelentős, főként a hosszabb ítéletűek körében. (Ezek az elfoglaltságok gyakoriságuk, igényelt voltak ellenére is meglehetősen esetlegesek tv-nézés, rádió- és zenehallgatás, játékok, levélírás, telefon). Igaz, az utóbbi kettő mint kapcsolattartási elem részben a hivatalos tevékenységhez tartozik, bár egyéni indíttatású.

A *tudatossági elem* a foglalkoztatás fogalmában nem nélkülözhető; ilyen értelemben akár treatmentről is beszélhetünk annak erősen vitatott volta ellenére is, habár ez nem *megváltoztatási szándékot*, inkább tudatos *befolyásolást* jelent. Ezt annak jegyében, hogy a szerveződő szokások és tevékenységek

A foglalkoztatás kényes pontja a kényszer

minél kisebb mértékben térjenek el a civil átlagember szabad életben követett szokásaitól és tevékenységeitől.

Úgyszintén szükséges a fogalomnak a *hasznossági elemet* is tartalmaznia. Persze a „kőkemény” realitás talajáról indulva, minimalista szemmel nézve azt is hasznosnak kell tartani, ha a tevékenység révén elvonjuk a fogvatartott figyelmét és idejét a káros és negatív börtön szokásoktól. Ez a hasznossági szint azonban rendszerint nem hordozza magában a motiváltság és az érdeklődés megfelelő fokát és - a többnyire eltérő értékrend miatt - a fogvatartott részéről inkább kényszertevékenységgnek minősül.

Kényszer

Ezzel el is érkeztünk a foglalkoztatás fogalmának *legkényesebb* pontjához.

Tapasztalható ugyanis a kényszer elem a nyugati országok börtön-foglalkoztatási rendszereiben is mindenütt, csak hogy ennek központjában nem a fegyelmi szankcionálás áll, hanem annak határozott kifejezésre juttatása, hogy „tétlenül senki sem maradhat”, hacsak rendkívüli körülmény nem indokolja. Természetesen a kényszerelemmel szorosan összefügg a *kölcsönös hasznossági motiváltság* is, ahol a személyzet a perspektivikus társadalmi hasznosság követelményét közvetíti, azonban a fogvatartott egyéni érdeklődését (képzettségét), hajlamát is messzemenően figyelembe veszi. A hasznosság ez esetben kölcsönös, mivel a fogvatartott így az anyagi dotáció (munkavégzés, szakképzés) vagy egyéni érdeklődésen alapuló önkéntes-

ség révén együttműködővé válhat. Praktikusan végiggondolva nem is elsősorban a *kényszer és önkéntesség* elvi-emberjogi ellentmondásának (ennek felállítására sem a Pekingi Szabályokban, sem az Európai Börtönsszabályokban nem látunk példát) feloldására kell törekedni, hanem annak az evidenciának a tudatosítására, hogy pusztán a kényszerítés rendszerint éppen a (főként társadalmi) hasznosság ellen hat.

A hazai realitásokat figyelembe véve be kell vezetnünk a *rugalmasság* elemét is, noha az előbbieken alapján ellevethető, hogy ezt már magába foglalja a hasznosság kölcsönössége, illetve a kényszer és önkéntesség egyeztetési tendenciája. Tudomásul kell ugyanis vennünk, hogy az érdeklődésre alapítva a foglalkoztatási koncepciót, sűrű kudarcélményekben lehet részünk, ha nem vesszük figyelembe annak függvény voltát. (Iskolázottsági szint és annak továbbélő hatékonysági szintje, műveltségi és informáltsági szint, érték- és szokásrendek, szocializáció.) Márpedig a *függvénytényezők* tekintetében a hazai börtönpopuláció rendkívül rosszul áll, így ma az önkéntes és hasznos foglalkoztatás lehetőségeit intézetenként és csoportonként eltérően kell értelmeznünk és megvizsgálunk.

Röviden visszatérve a tudatossági elemre, illetve arra, hogy a foglalkoztatás lényegében kívülről irányul a fogvatartottra és törekszik a befolyásolására, szükséges bizonyos látszólagos szembeállítását alkalmaznunk a fogvatartott említett „szabadidős” tevékeny-

ségeivel. Látszólagosat, mivel egyrészt nyilvánvaló a spontán önfoglaláshoz képest egyfajta többlet szükséglete, másrészt ismeretes az is, hogy a börtönélet csak nagyon kevésbé teszi lehetővé a szó civil értelmében vett magánéletet; a börtönatmoszféra és a rögzített helyzet egybemosó hatású, így – főként a fogvatartott szubjektív tudati értékelésében, de objektíven is – meg is kérdőjelezhető a szabadidőhöz képest nyújtott többlet határfoka.

A 80-as évek gondjai

Az utóbbi másfél évtizedben gyakorlatilag egyenlőségjelet tettek a munkáltatás és foglalkoztatás közé, habár ez nem jelenti azt, hogy korábban a foglalkoztatás mai bővebb fogalmába tartozó tevékenységeket ne gyakoroltak volna.

Gyakorlatilag az akkoriban nagyon is újnak minősülő büntető törvénykönyv és az arra épülő büntetés-végrehajtási szabályzat volt a munkáltatás módjának meghatározója.

Ennek lényeges eleme volt:

a) a *fogvatartottak lehetőség szerinti teljes körű foglalkoztatása*. Ettől csak igen indokolt esetben tekintettek el (ekkor a „nemdolgozó” különleges kategóriát képviselt), vagy pedig a mindenkor prioritást élvező büntetés-végrehajtási okból. Alapját a szocialista rendszer teljes foglalkoztatási elve jelentette.

b) *A büntetés-végrehajtási rendszer nevelésközpontú volt; ennek megfelelően a munkáltatást is ennek szolgálatába igyekeztek állítani. A hangsúlyos elem a munkáltatásban a nevelési eszköz volt, magának a munkavégzésnek a ténye.* Ehhez képest háttérbe szorultak a termelési, gazdaságossági szempontok, de többnyire a dolgozó fogvatartott és munkája egymásnak való megfelelése is.

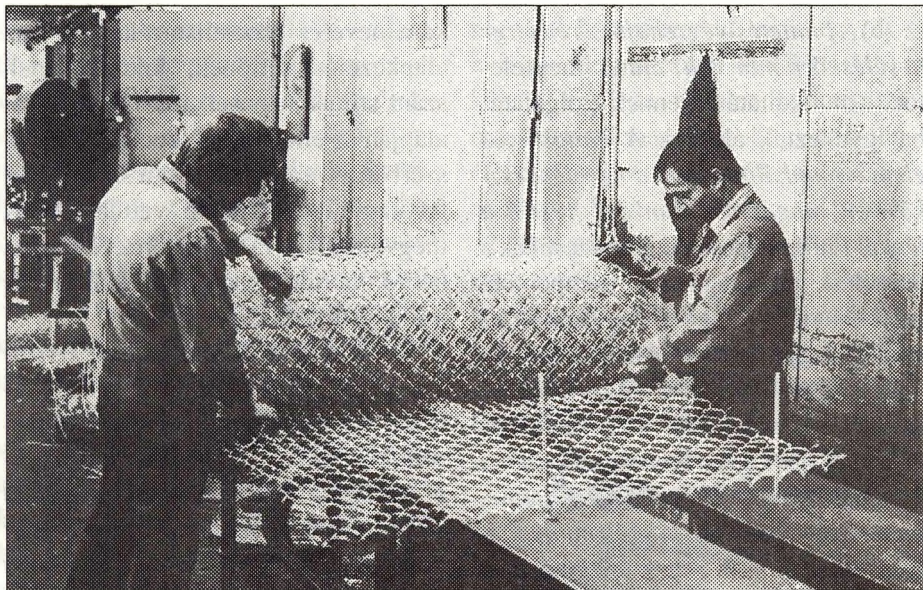
c) *Alapvető ellentmondás hordozója volt az a rendelkezés, mely szerint az elítéltnak nemcsak a büntetését kellett a számára kijelölt intézetben letöltenie, hanem azon belül is a kijelölt munkahelyen dolgoznia.* A munkamegtagadást fegyelmileg szankcionálták, az a súlyos fegyelemsértések közé tartozott.

A b) és c) pontok közötti alapvető ellentmondást részben az magyarázza, hogy a megváltoztatás követelményi szintre emelkedett, melyben a fogvatartottat addigi véltén vagy valósan feltelezett életmódjával ellentétes tevékenységre kényszerítették. A kényszer elem a büntetési helyzet megtestesítőjévé vált, így aztán nemcsak az akkor még el sem ismert emberi jogok szempontjával került szembe, de legtöbbször a racionalitással is. A fogvatartottnak ellenségeként, legalábbis szembenállóként való kezelése abban is megmutatkozott, hogy hallgatólagoosan (bár többnyire kimondva is!) törekedtek az elítélt tudatos diszkomfortjára: a munkáltatásban is érvényesült a „ne történhessen az, amit az elítélt akar” elve- gyakorlata. Így vált a „mun-

kára nevelés szocialista alapelve” az alapkezelés sértőnek, kiközösítőnek szánt stílusa (a viselkedési szabályzat alapján az elítéltnak a szocialista rendszerben is uraznia kellett a személyzet férfitagjait) megfelelő vetületévé. A megváltoztatásra való törekvés csaknem kimerült a kiközösítés-különállás túlhangsúlyozásában.

A 80-as évek elejétől kezdve kétirányú folyamat indul meg a bv-munkáltatással kapcsolatban. Egyrészt *határozottabbá válik az a törekvés, hogy a jogi szabályozás segítse elő a szabad élethez való közelítést csakúgy, mint maga a munkáltatás a társadalomba visszavezetés célját.* Másrészt *a büntetés-végrehajtás vezetése egyre inkább kénytelen volt tudomásul venni, hogy a folyamatosan romló gazdasági helyzet egyre inkább gátolja a célok megvalósítását.*

A kettősséget jól tükrözi a 80-as évek első felében kialakított *munkáltatásfejlesztési koncepció*, melynek elvi alapvetései már igyekeznek mérsékelni a jelzett ellentmondásos helyzetet. Felmerül például a fogvatartott munkavégzésének munkaviszonnyá minősítése vagy a társadalombiztosításba való bevonás gondolata. Egyidejűleg azonban a kényszerelem továbbra is fennmarad. A koncepció már érzékeli, hogy a munkáltatás legtetemesebb részarányát képező bv-vállalati rendszer pusztán a cél-szolgálati funkció betöltésével, annak prioritásával aligha létezhet tartósan. Önfenntartásuk a kedvezmények (támogatások) ellenére

Külön gond a szakképzetlen munkaerő

is egyre kérdésesebbé válik, a velük szemben támasztott nyereségességi igényről nem lehet lemondani. Ám ugyanez a koncepció is elismeri, hogy az érvényben lévő közgazdasági szabályozók alapján valósan nem működtethetők a bv-vállalatok, hiszen fő ösztönzési eszközük (a létszám és a szakmai összetétel befolyásolása) a bv-nél kizárt.

Mindamellettt elviekben már hangsúlyozza a fejlesztési koncepció például az előélet szerinti differenciálást, a munkadíjazás fejlesztését, valamint az elítéltnak és munkája megfeleltetésének bizonyos elemeit. Figyelemre méltó az is, hogy a fejlesztési koncepció már említést tesz a személyi feltételekről is, mint komplex követelményről (a termelésirányítóknál), amellettt önmagát egy aktuális helyzetértékelő doku-

mentumnak tartja, amelyet nem szabad lezártnak tekinteni.

Az 1986-os évet követő események már azt mutatták, hogy a fejlesztési koncepció, noha a későbbi fejleményekre nyitott kívánt maradni, túl sok faktort akart kézben tartani. Maguknak a vállalati munkahelyeknek a léte kezdetett egyre inkább veszélyben forogni, mivel

a) a partnervállalatok számára már nyilvánvaló terhet jelentett az alacsony iskolázottsággal és képzettséggel is végezhető munkák kooperációinak fenntartása – mégha ezek alacsony bérköltséggel jártak is;

b) a bv-vállalatok fejlesztésre fordítható anyagi erőforrásai minimálisra csökkentek, a meglévő termelési kapacitást sem tudták kihasználni; a szak-

képzetlen, rossz hatékonyságú munkae-
rővel előállított termékek pedig alig vagy
egyáltalán nem voltak versenyképesek;

c) a termelési profilok átalakítása,
illetve a műszaki színvonal fejlesztése
elmaradt a kívánalmaktól egyrészt az
anyagi erőforrások hiánya, másrészt a
bv-n belüli teljes foglalkoztatottság
igénye miatt. Utóbbi a normál gazdasági
folyamatokhoz képest *inverz helyze-
tet* teremtett, mert azzal ellentétben a
termelőkapacitást és technikát kellett a
fogvatartottak szintjéhez igazítani. Így
a munkahelyek száma a 80-as évek má-
sodik felében – habár az elítéltek szá-
mának növekedése éppen az ellenkező-
jét tette kívánatosná – folyamatosan
csökkent, pótlásukról gondoskodni
nem, vagy csak ideiglenesen sikerült.
Még azoknál a bv-vállalatoknál is, a-
melyek nagyobb termelő vállalatok
egységeként léteztek, egyre inkább
veszteségesnek bizonyultak.

A rendszer- változás után

Ezen a helyen nem kívánjuk bővebben
elemezni a politikai változások okozta
hatásokat a bv. életében. Főként azért
sem látjuk ezt szükségesnek, mert
tárgyunkat illetően a fővonalban szo-
morú folytonosság volt tapasztalható.
A rendszerváltozás hazai gazdasági
előzményei voltak éppen azok, ame-
lyek a megelőző években már jelentős
gondot okoztak a büntetés-végrehajtás
céljainak megvalósításában, sőt kétsé-

gessé is tették azt. A válságfolyamatok
1990-ben és azt követően felgyorsultak
és nyilvánvalóvá tették, hogy ami a
munkáltatást illeti, azt is új alapokra
kell helyezni.

A támogatások megszűnésénél sok-
kal súlyosabban estek latba a megszű-
nő külső kooperáló vállalatok, a mind
gyakoribb csődhelyzetek. A törvényes
csődbejelentési kötelezettség teljesíté-
se a helyzet beismerését rögzítette, de
mindenképp nyilvánvaló volt, hogy a
munkáltatást a korábbi méretekben
nem lehet folytatni.

A munkahelyhiány krónikussá vált,
*mind több fogvatartott vált munkanél-
külivé*, szinte párhuzamosan a „közve-
szélyes munkakerülés” bűncselek-
ményfajta eltörlésével. Ezen az ará-
nyon csak kevésbé javított az az intéz-
kedéssor, amely különböző okok alap-
ján csökkentette a végrehajtandó sza-
badságvesztések számát.

A helyzetet újfajta kettősség jel-
lemezte. Egyfelől megoldásra várt a
nemdolgozók gyarapodó számából
adódó problémák sora, másfelől zava-
rólág is hatott, hogy a mindennapos
gondok megoldására újfajta koncepció
még nem alakult ki. Az nyilvánvalónak
tűnt, hogy a korábbi munkáltatásfej-
lesztési koncepció az új helyzetben
nem használható - nem is annyira poli-
tikai okokból, mint inkább azért, mert a
rendszerváltozás után már közvetlen
valósággá vált az, ami a munkáltatási
lehetőségeket illetően „*súlyosan fe-
nyyegető veszélyként*” jelentkezett.
Amikor a szabad életben kellett szem-

benézni az egyre fokozódó munkanélküliséggel, szó sem lehetett a börtönökön belüli munkáltatás támogatásáról.

A büntetés-végrehajtásban szükséges reform- és változásfolyamatokis lényegében más irányt vettek még a munkáltatásfejlesztési koncepció néhány korábbi reformeleméhez képest is. (Közéleti törekvések a szabad élethez, ösztönzőbb munkadíjazás, az elítélt és munkája megfeleltetése, az oktatás-képzés erőteljesebb hangsúlyozása.) A kiindulópont egyáltalán nem az a törekvés volt, hogy a koncepciót az aktuális helyzetnek megfelelővel kellene felváltani, inkább a büntetés- végrehajtásnak a jogállamisággal való egyeztetése kezdődött meg. Az új politikai orientációnak megfelelően az európai börtönnormák, -rendszerek tanulmányozása került előtérbe, különös tekintettel az elítéltek jogi helyzetére és lehetőségeire, a velük szembeni bánásmód szükségszerű változtatására.

Új hangsúlyok

Több nyugati ország büntetés-végrehajtásának tanulmányozása során jelentkezett a munkáltatás kérdése és volt tapasztalható nemcsak új alapon való kezelése, hanem a fejlettebb állapotból származó hangsúlyeltolódás is. Elavulttá vált a munkához való jog emlegetése már csak ezért is, mert a nyugati tapasztalatok nem azt állították központba a fogvatartottak most már egyre inkább valós foglalkoztatási szerkezetében. A munkavégzés itt alternatív le-

hetőségként szerepel, kötelezővé csak valamelyik alternatíva választását tették. A szankcionált kötelmekkel szemben tehát előkerült a racionalitás. Nemcsak abban, hogy a munkavégzés helyett lehet a sokkal inkább támogatott szakképzésben résztvenni, de a munkavégzésen belül is igyekeztek megkeresni a lehetőséget az egyénnek, adottságainak leginkább megfelelő munkára.

A racionalitás hazánkban is jelentkezett, de érthetően nem tervezett megfontolásból, hanem *kényszer szülte módon*. Korántsem jutott el még a bv. állománya mentalitásában az egyén és a munkája megfeleltetéséhez, de a sűrűn jelentkező feladat, melynek lényege volt, hogy sok munkára váró elítéltet kellett igen kevés munkahelyen elhelyeznie, változtatásokra készítette. Az iskolázottság, szakképzettség, gyakorlatosság (alkalmasság) sokkal körütekintőbb vizsgálata mellett alapvetően a munkával szembeni igényt is vizsgálat alá vették. A kollektív tapasztalatok azt igazolták ugyanis, hogy az az elítélt, aki kedvetlenül, kényszeredetten végzi munkáját (esetleg azért, mert egyáltalán nem is akar dolgozni!), nem sok hasznot hoz, annál több idő- és munkaráfordítással jár.

A kényszer szülte racionalitás mellett természetesen folyamatosan élt az *oktatási-képzési program igénye* is azaz a céllal, hogy a majd szabaduló elítélt kezében legyen valami konkrét, használható tudás, képesítés, amellyel talán növelheti az amúgy minimálisnak sem tartható elhelyezkedési esélyét.

Hazai viszonylatban tulajdonképpen ez sem tekinthető nyugati mintaátvételnak (ahol a képzés nem is alternatívaként él igazán, hanem főmegoldásként jelentkezik), hanem időlekkötést jelent, annak beismerését, hogy – habár igen egyoldalúan – a munkavégzést tekintették és tekintenek aktuálisan is a megfelelő időlekkötésnek, erre egyre korlátozottabbak a lehetőségek. A képzés, a képesítési lehetőségek esetében sem mutatkoztak kedvezőbbnek a kilátások.

Képzetlenség

1. Ahogy már a rendszerváltozást megelőző időben is általános elhelyezkedési gondot okozott (a szabad életben is) a szakképzetlenség, börtönviszonylatban a súlyos iskolázatlanság, ez most felerősödött. A szabadultak esélyeit a szaktudás, szakismeret hiánya vagy a képesítése mellett a büntetett előlétele rontotta.

2. Magának a szakképzettségnek, de bizonyos szintű képesítésnek a megszerzése is feltételez bizonyos iskolázottsági szintet. A fogvatartottak esetében azonban éppen ez okozza a legnagyobb problémát. Általában nemcsak az iskolázottsági szint igen alacsony, de a ténylegesen meglévő is sokszor visszafejlődés, leépülés állapotában van. Eléggé általánossá lett az a vélemény, hogy akik rendelkeznek is valamilyen szakmával, tudásuk szintje rendszerint gyenge.

3. A választási lehetőség, a motiváció és a perspektíva hiánya a már meg-

szerzett tudás hasznosításának, a képzettség gyakorlásának is gátjává vált. A szakképzési lehetőség a bv-nél rendszerint a foglalkoztató vállalat vezető szakmája felől jelentkezett, fel sem vettődött azonban, hogy van-e éppen ehhez kedve a fogvatartottnak. S ha mindez rendben van, további súlyos kérdés a lakóhelyi és egzisztenciális kötöttség. Lakóhelyén vagy környékén kaphat-e munkát ennek megfelelően, hiszen jelentősebb mobilitásról szó sem lehet. Vagy: akarja-e gyakorolni a megszerzett szakmát a fogvatartott? (Id. szövepipari szakmunkások, akik Sopronkőhidáról szabadultak. Gondot okozott kint, hogy ezt a munkát nem férfiak végzik...)

A rendszerváltozást követő években tehát már nemcsak az vált világossá, hogy a régi módon a munkáltatás nemcsak nem fejleszthető, de fenn sem tartható, hanem a magasabb szintű munkaerő előteremtésének kérdései sem kevésbé nehezek. Sem távlati kilátásokban, sem anyagi feltételekben.

Szaporodó kérdőjelek

1993-ban már mindenképp megérett a munkáltatás helyzete arra, hogy lépések történjenek további sorsa meghatározását illetően.

A hagyományosan működtetett vállalati felépítés és rendszer helyetti elképzelésekre pályázatot írtak ki; ezek elbírálása nyomán született egy koncepció a börtönbeni munkáltatás jövő-

jéről. Ez az Országgyűlés által is elfogadott koncepció „a tartósan állami tulajdonban maradó vállalokozási vagyron kezeléséről és hasznosításáról” a következő lényegi elemeket tartalmazza:

1. A bv-vállalatok átalakítása csak a kormány privatizációs stratégiája részeként képzelhető el.

2. A fogvatartottak foglalkoztatásának teljes újragondolása szükséges.

3. A termelés és termékértékesítés csak szerves egységben valósulhat meg.

4. Lényegében részvénytársasági formációnak kell létrejönnie, amely minimumként eleget tesz a büntetés-végrehajtás ellátásának és foglalkoztatásának.

Bár a koncepcióban részletekről nem esik szó, a foglalkoztatás teljes újragondolása mindenképpen magában

Minden megérett a változásra

hordja a feltételezést, hogy a foglalkoztatás fogalma a munkáltatással való azonosítás helyett kibővülést igényel.

Az egyik legsikeresebb pályázat elképzelése szerint *állami holding formájában* élne tovább a bv-foglalkoztatás munkáltatási rendszere, ahol az eddigi bv-vállalatok különálló, jogilag önálló részvénytársaságokként tevékenykednének.

A Parlament által elfogadott koncepció nyomán megszületett átalakulási törvény kimondta, hogy *a volt vállalatok állami tulajdonban maradnak az igazságügyi miniszter egyszemélyi képviselével*. Ennek alapján átalakulási versenypályázatot írtak ki a külső cégek részére. Ennek nyertese javaslatot terjesztett be a vállalatok helyére lévő kft-k működését illetően. A javaslat műhelyprofilú munkavégzésről szólva a szervezeti felépítést és állománytáblázatot tartalmazza, a működési szabályzatot; természetesen a termékszerkezetet és pénzügyi szabályozást is magában foglalva.

Az új szervezeti felállás egyik lényegi újdonsága, hogy a kft. élén álló ügyvezető igazgató nem lesz személyileg azonos az intézet parancsnokával (igazgatójával), hanem azzal mellérendeltségi viszonyban dolgozik.

Érdekesebb új elemek: a munkáltatás az elítélt bérbe vételén alapul, megszűnik a munkáltató ór funkció, emellett az új kft. profiljának kapcsolódnia kell a bv. belső ellátásához.

Az új, még korántsem tisztán körvo-

nalazódott feltételek nyomán természetesen felvetődik a kérdés: a különböző érdekeltségeknek vagy azok hiányának egymásrahatása következtében vajon a fogvatartottak mekkora hányada kap munkalehetőséget? A teljes újragondolás szükségességének megemlítése egyfajta kétirányú figyelmeztetésként is értelmezhető:

a) *a jelenlegi munkanélküliségi szint mellett csak minimális mértékű fogvatartott munkáltatására lehet számítani,*

b) *meg kell keresni a lehetőségeket a foglalkoztatás fogalmának munkáltatáson felüli tágabb értelmezésére és gyakorlati alkalmazására.*

A különböző eredetű és irányú érdekeltségeknek és egymásra hatásuknak elemzésével ebben a tanulmányban nincs módom foglalkozni. Jelzésszerűen említek csak néhány lehetőséget.

1. *A megalakuló kft-k – a számárányt most nem is tekintve – milyen munkaerőt kívánnak igénybe (bérbe) venni? (kvalifikáció, ösztönözhetőség, stabilitás, rendelkezésre állás.)*

2. *Az átalakulási törvény adta keretekben milyen vállalkozó lát üzleti lehetőséget? Ki szerzi az üzletet? Hol és milyen mértékben lesz szükség piacukatási tapasztalatokra?*

3. *Milyen lesz az intézetek parancsnokainak viszonya az új, partneri helyzethez a korábbi vállalati egyszemélyi vezetés helyett? A korábbi anyagi részesedés elmaradtával – pusztán fel-*

sőbb utasításokat végrehajtva – érdekeltek lesznek-e a munkához jutó fogvatartottak számának emelésében?

4. A munkáltatási lehetőségek várható csökkenése nem helyezi-e fokozottan előtérbe (mivel ez korábban a nagyobb arányú munkáltatás, a nevelési szempontok miatt kisebb hangsúlyt kapott) az őrzésközpontú szemléletet? Figyelemmel a személyi állomány szemléleti beállítottságára ez is felmerülhet, hiszen aggodalmat kelthet a munkáltató funkció őrzés nélkül maradása. Mekkora kötöttséget hajlandó vállalni a vállalkozó kft?

A kérdések valós voltát, a valós problémák megoldását, kimenetelét a közeljövőnek kell eldöntenie. Annyit biztosra vehetünk, hogy - megvalósulási módjától függetlenül - a fogvatartottak jelentős hányadánál munkavégzésre szükség van, sokkal inkább, mint nálunk fejlettebb országok börtönrendszereiben. Egyrészt, mert előreláthatólag az alternatív foglalkoztatási lehetőségek kifejlesztése is időigényes feladat, másrészt hazánkban a munkavégzésnek a börtönpopuláción belül sem főként az időlektetés a funkciója.

Foglalkoztatási elemek

Ami a foglalkoztatási célkitűzéseket illeti, visszautalnék a korábbi definíció-kísérlet két elemére; *a folyamat tudatos jellegére és a perspektivikusan hasznos befolyásolás irányvételére.*

Hozzá lehetne tenni, hogy a befolyásolási cél közelebbi eredményekre is törekedhet, bár nyilvánvaló, hogy a fogvatartottak eléggé általánosítható bizonytalan egzisztenciális helyzete miatt a befolyásolás köre meglehetősen szűk lehet.

Ide kell sorolnunk azt az európai szintű követelményt is, hogy a fogvatartott börtönbeli élete lehetőleg minél kisebb mértékben távolodjon el a kinti életben megszokott momentumoktól, minél szélesebb sávon teremtdjék és folytatódjék a társadalommal való interakciós lehetőség, és ennek leginkább a foglalkoztatásban kell megnyilvánulnia.

Sem ezt a követelményt, sem pedig a hazai börtönrealitásokat (a fogvatartottak szükségleteinek hierarchiája és összefüggései, a bv. személyi állománynak az új kezelésmóddal kapcsolatos attitűdje, az igen szűkös anyagi lehetőségek a fejlesztést illetően) figyelmen kívül nem hagyva megpróbálunk egyfajta *kvázi-rangsort állítani* a számításba jövő foglalkoztatási elemek között.

1. Munkavégzés
  - a) díjazás ellenében
  - b) szociális foglalkoztatás
  - c) közhasznú, börtönön belüli munkák
2. Képzési tevékenységek, oktatás
  - a) tanfolyami célképzés aktuális munkához
  - b) tanfolyami perspektivikus képzés
  - c) szakképzettséget adó többéves aktuális szakmai képzés
  - d) szakképzettséget adó többéves perspektivikus képzés

e) képzések alapjául szolgáló iskolai oktatás (általános és középiskolai)

3. Öntevékeny képző-fejlesztő formák

a) szakkörök (biológia, modellezés, földrajz stb.)

b) vetélkedők, játékformák

c) sport, testnevelés, fitness-szintetartás

d) művelődési akciók (ismeretterjesztés, könyvtár, média- ismeretfel-
dolgozás)

4. Művelődési akciók közösségi meg-
mozdulások keretében

a) színházlátogatás

b) kirándulás

c) folklórművelés (zene - tánc)

d) színjátszás, zene.

1. *Az első ranghely indokolása, ha-
bár e sorok írója szerint evidencia.* Tu-
domásom szerint nem készült a hazai
fogvatartottakra és azok átlagos jöve-
delmi viszonyaira átfogó felmérés,
mindamellert valószínűsíthető, hogy
ebből a szempontból nagyrészt az ala-

csony, esetleg a létminimum határát sú-
roló kritikus helyzetű rétegekhez tar-
toznak. A saját mindennapos (kiétke-
zés) és a család, a hozzátartozók bizo-
nyos szintű anyagi kielégítése mint i-
gény a fogvatartottakra (is) jellemző.
Elsődlegesen pénzre van szükségük,
ennyiben „már sikerült” a szabad társa-
dalommal való hasonlatosságot elérni.
A hosszabb ítéletet töltőknél természe-
tesen jelentkezhet az időlektelési funk-
ció nagyobb jelentősége is a társas refe-
rencia-presztízs mellett, ami a kiétke-
zési szinttel is jellemezhető és a közvet-
len börtönmindennapok hangulati fak-
torává válik. Ebben a tekintetben a börtön
nem jelenthet külön világot; azaz ha
a fogvatartott igényvilága szerterágazó
is, biztonsággal állíthatjuk, hogy az a-
nyagiak feltétlenül szerepelnek benne.
Ennek pedig a túlnyomó többség szá-
mára egyetlen szerzési eszköze a mun-
kavégzés. Mindezek következtében a

Mit kíván adni a foglalkoztatás?	Mit ad ma a társadalom?
Induló egzisztenciális segítséget (keresetet)	munkahely nincs, de még ha volna is... mert mindenütt a már készlet és a legjobbat akarják
szakképzettséget, képesítést	vajon hasznosíthatja-e a szabaduló a képzettségét?
műveltséget, szélesebb látókört	beszűkít a mindennapos egzisztenciális fenyegetettség révén
önkifejezést, önérvényesítést	csak igen keveseknek; a túlnyomó részre egyáltalán nem tart igényt
harmonikus irányú személyiség- fejlődést	a beszűkítést önkéntes beszűküléssé alakítja alkalmazkodás néven
általános emberi értékek erősítését	ezek a szabad életben is igencsak erősítésre szorulnak

bv. a foglalkoztatási struktúra megalakításánál igen erős helyi és egyéni differenciálásra kényszerülhet, ám azt az előkelő attitűdöt, amely néhány gazdaságilag erős, lényegesen fejlettebb bv-rendszerrel rendelkező országot jellemez (Hollandia, Dánia, Svájc) a munkavégzést illetően, egyszerűen nem engedheti meg magának! A szükséglethierarchia jelenlegi állása alapján ezért a munkáltatásnak a foglalkoztatáson belül is igen jelentős súllyal kell szerepelnie. Hozzáteszem: olyan értelemben is, hogy nem árt már bent megismernedni a munkahelyhez jutás nagy nehézségével. (Tapasztalható, hogy a fogvartartottak mennyire tájékozatlanok a kinti árnagyságrendekről, amin a kiétekzési tapasztalatok nem sokat módosítanak! A médiák informatív szerepe ma még elég kezdetleges a bv. intézetekben ahhoz, hogy a társadalommal való tényleges interakcióról lehessen beszélni.)

2. *Minél hasonlóbban, közelebb a szabad társadalomhoz.* Ez a törekvés is hovatovább evidenciaértékűvé válnék, mégsem szabad a jókivánságok hibájába esnünk. Magától értetődőnek ezt egy lényegi kérdésekben egységes, értékítéletében a kor szintjén kiérlelődött társadalmi környezetben tarthatjuk. A magyar társadalomról egyiket sem állíthatjuk. Nem kívánok kitérni a börtönnel és az onnan szabadulókka kapcsolatos társadalmi közgondolkodásra, még kevésbé elveszni az európaizálódás követelte bv-kényszerreform belső fogadtatásának szociopszichés útvesz-

tőjében. Ám a kérdést mégsem lehet kikerülni, hiszen az(ok)ra a kérdés(ek)re konkrét válasz szükséges: melyik társadalmi vonatkozásra készítsen fel a büntetés-végrehajtás? *A létért való harcra (kenyérharcra) és az ennek megfelelő kíméletlen taposásra?* (Ennek börtönviszonylatban úgyszintén nagy hagyományai vannak...) Az eleve esélytelenséggel számolva a *fatalista beletörődésre? A valóságon is átlépni akaró akarnokságra?* E sorok írója számít a kellemetlennek szánt ellenkérdésre: talán bizony csupa negatív tendencia tapasztalható a mai társadalmunkban? Erre túl könnyen válaszolhatnánk nemet, a büntetés-végrehajtásnak azonban egy nagyon is meghatározott, hátrányos helyzetű réteget kell közelíttetnie olyan társadalmi fogódzó pontokhoz, amelyek számára elérhetőek, adekvátak, a társadalmi értékrenddel, annak valamely szintjén, kapcsolódási pontot találnak, relatív stabilitással bírnak.

Légüres tér?

Ezeket a követelményeket a foglalkoztatás révén történő társadalomhoz való közelítésnek is ki kell elégítenie, ha – szándékával ellentétben – nem kíván légüres térben mozogni. Ha visszagondolunk az egzisztenciális kérdésre mint kényszertényezőre, kitűnik a követelmény-együttesnek csaknem teljesíthetetlen volta, vagyis az adott légüres tér. Ez utóbbi maga a börtön, amely *elszigetel, foglalkoztat, büntet, előké-*

szt, gyakoroltat. Az első és utolsó hatáselem mutatja, hogy bajosan lehet relatív és groteszk egzisztenciális biztonságban olyan bármiféle helyállásra előkészíteni, ahol a realizálódásnak a teljes egzisztenciális bizonytalanságban kell végbemennie!

3. A kapcsolódó vissza(?)illeszkedési kérdés: mekkora az elviselhető „hőmérsékletváltozás”? Ismét kitérésre csábíthatna a visszailleszkedés kifejezés. Vajon általános érvennyel indokolt-e használni, hiszen a fogvatartottak nem kis hányada már szabadon is gyakorlatilag a társadalmon kívül élt? Ennek figyelmen kívül hagyása mellett is gondolnunk kell arra, hogy egy kifejlesztett foglalkoztatási rendszerben élő fogvatartott nem kárvallottként éli-e meg a sok szempontból kedvezőtlenebb körülményeket: az alapvető egzisztenciális bizonytalanságot, a gondoskodás („védőháló”?) teljes hiányát, mindent saját magának kell biztosítania. Pedig mindez szabadulásakor szakad rá! A probléma szemléltetése céljából táblázatba gyűjtöttük a fontosabb paramétereket.

A biztos és nyilvánvaló következtetés csak az lehet, hogy a büntetés-végrehajtás, az annak keretében folytatott tevékenységek, a társadalom és a szabadult fogvatartott további élete működőképesek csak *rendszerességében* lehetnek. Amennyiben kizárólag a rendszer egyik vagy másik, de nem valamennyi elemét műveljük, biztos kudarcban lehet részünk. Az egyes ele-

mek művelése azonban nem egy kézben van, és nem is várható, hogy egyetlen kézbe kerüljön. Így a büntetés-végrehajtásnak az offenzív jellegű foglalkoztatáson belül magának kell energiát befektetnie a későbbi gondozást megelőző, sokszor rugalmasan defenzív átmeneti megoldásokba.

4. Nem utógondozásra, hanem *permanens gondozásra van szükség*. Nem tartjuk szerencsésnek azt az atomisztikus szemléletmódot, amely akár bv-s vagy egyéb tárgyi szempontból a fogvatartott-történekeknek egy-egy szeletét tárgyalja. Így e sorok írója sem maradhat kivétel – szigorúan kötődve a foglalkoztatáshoz mint tárgyhoz –, mégha az jelentős tétel is a permanens gondozás világában. Kívánatosnak tartott fogalmunk tartalmi lényege egyrészt abban áll, hogy a szabadulás utáni jövő előkészítésére már a befogadás időszakában is gondolni kell az ítélet hosszától függetlenül. Másrészt a tudatos befolyásolás direkt és indirekt útjai csak akkor lehetnek folyamatosak, ha koordináljuk is azokat. Ebben a tekintetben nyilvánvaló, hogy a foglalkoztatási és egyéb történés-lehetőségek (bv-rezsim érvényesítés sajátos módon) kevésbé követhetik a nyugati mintapéldák sokban szolgáltatás jellegű hatásformáit, azoknál sokkal intenzívebbnek kell lenniük. Egyúttal az is természetes, hogy hatásosan ez csak egyénesítve történhet, egyébként a fogvatartott emocionalitásában az együttműködés helyett éppenhogy a szembehe-

lyezkedés fog erősödni. A fogvatartottak illetően aktivitásának erősödését jelzi az a közelmúltban végzett felmérés, melynek adatai szerint 78%-ban ellenzik a munkavégzés kötelezővé tételét, 67% igen fontosnak tartja az oktatásban, képzésben való részvételt és utóbbiért 56% díjazást is vár. *Egyidejűleg valamennyi felmérésben résztvevő személységromboló hatásának minősítette a jelenlegi bv. rendszert.* Van tehát bőven tanulság oly értelemben is, hogy e felmérési tapasztalatot egyeztessük a munkavégzés szerintünk első ranghelyével. A felmérés megnyilatkozásai

arra intenek, hogy a fogvatartottakkal el is kell fogadtatni a nem mindig kedvező reális lehetőségeket vagy olykor elvárásaik irrealitását (mennyire és milyen mértékben realizálható az oktatás-képzés díjazása; mennyiben tudja Magyarország ebben is a nyugati mintákat követni - gondolva egy átfogó képzési program anyagi hátterére?) Vagyis a foglalkoztatás-történet egyénekre lebontva, csakis az individuális együttműködés alapján képzelhető el.

Blasovszky István

Rabmunka

Történeti áttekintés a 18. századtól

Először a letartóztatottak munkáltatását Magyarországon az 1816. évi királyi rendelet szabályozta akképpen, hogy *„ha a hatóságok börtönhelyiségei megen-
gedik, a foglyok nemükhöz illő kézi munkával foglalkozzanak, a munkabér pedig
oly módon fordítottassék tartásukra, hogy abból a hatóság által megállapított ré-
szük félretévén, kiszabadulásuk után kézbesíttessék és amennyiben adakozások-
ból vagy más forrásokból számukra pénzek gyűltek be, azok hatóságilag közös
tartásukra fordítottassanak,..*

A gyakorlatban azonban már korábban is volt munkáltatás a börtönökben, de azt a helyi szabályzat határozta meg. A Szempczen (Pozsony megye) 1771-ben felállított fegyintézetben (amelyet gróf Esterházy Ferencz alapított) a következőképpen rendelkezett a szabályzat a munkáltatásról: *„A fenyítőházban fő dolog,
hogy a benne lévő emberek folytonosan munkára szoríttassanak, ez által pedig
szorgalomhoz szokjanak, aminek hiánya őket mindenféle bűnre csábította. És mi-
vel kevés ember létezik, aki éppen semmiféle munkára se lenne képes vagy alkal-
mas, ezért ebben a házban is amint tőle telik, mindenki dolgozzék és gondoskod-
ni kell arról, hogy mindenkit olyan munkára fogjanak, amelyre legügyesebbnek
találtak vagy alkalmassá képezhető. Hogy azonban ezek az emberek szorgalom-
ra inkább ösztönöztessenek, ezért maguk okozta sorsuknak javítását szorgalmuk-
kal kell előidézniük, s így nekik több vagy kevesebb, jobb vagy rosszabb munká-
jukhoz képest arányos jutalom fog adni.”*

Országos fegyintézetek

A korabeli szabályzat szerint a legközönségesebb és könnyen megtanulható munkákat kell az elítélteknek végezniük. E célból a fonást találták a legmegfelelőbbnek: kenderből a kezdő tudatlanokkal fonatnak, „szalmazsáknak való anyagot készíttetnek, majd lent fonatnak, abból kincstári raktárak számára gabonaszá-
kot és a katonaság számára foszlánynak való csinvatot készíttetnek, harmadszor pedig magyar gyapjút osztályoznak, tisztítanak, fonnak és dolgoznak fel. Ez utó-
bi termékből a császári királyi lovasság számára pokrócot szövetnek”. Megjegy-
zik, hogy a fegyintézetnél olcsóbban senki sem tud szállítani, mert ott inkább a ra-
bok részére befolyó munkadíjra és tartásra figyelnek és nem egyéb haszonra. A
fenti ismertetésből kitűnik, hogy a rabmunka produktumainak állami megrende-
lésre történő felhasználása igen komoly múltra tekint vissza.

A tallói fegyintézetben szövészet volt az elítéltek fő tevékenysége, de emellett szabóság, esztergályos- és asztalosipar is üzemelt. 1783-ban a helytartótanács engedélyével az alábbi szerelvényeket szerezték be: 4 db berlini szövőszék, egy db. linzi szövőszék, egy hatvanorsós fonógép, 1300 db orsó. A munkakeresetről szabályszerű könyvelést vezettek. A rabok ételmezését és tartási költségeit ebből a keresetből vonták le.

A szegeci fegyintézetben II. József idejében háromféle munkáltatás volt: az első és legnagyobb osztály a *hajóvontatók* osztálya volt, akik a Maroson felfelé végezték a hajóvontatást, a második osztály a város tisztántartásával, nyilvános földmunkával és épületmunkával foglalkozott, míg a harmadik csoportot a nők képezték, akik az intézetben fonással és házimunkával voltak elfoglalva.

A szamosújvári fegyintézetben 1811-től posztógyártás, 1823-tól pedig halinagyártás folyt. 1840-től a rabok külső munkára is kijártak, ők kövezték ki 1802-ben a város utcáit, a dési piacot, a kolozsvári utcákat, de vidéken mezei munkát is végeztek.

Az eddig ismertetett intézetek országos fegyintézetek voltak, amelyek a helytartótanács felügyelete alatt álltak.

Hatósági börtönök

Az 1800-as évek első felében megjelenő magánrendszerű börtönök elsősorban *hatósági börtönök* voltak. Ez annyit jelent, hogy az egy zárkában (inkább teremben vagy hodályban) való tömeges elhelyezést felváltotta a magánzárkarendszer. A 30-as évek végén, a 40-es évek elején több hatósági börtön is ebben a rendszerben épült. 1845-ben nyílt meg az ötemeletes, 168 magánzárkával épített ballassagyarmati börtön, majd ezt követte a Pozsony megyei, a Bihar megyei és a Torontál megyei magánrendszerű börtön. E börtönök mellett „rabdolgozó intézeteket” hoztak létre. Például Arad megyében 1821-ben nyílt meg a rabok dolgozó háza, amelyben 40 rab gyapjúszövést és posztókészítést végzett. Borsod megyében 1835-től cserép-, zsidelykészítés és téglavetés folyt.

A hatósági fogházak szervezetéről 1863-ban kiadott rendelet szerint a raboknak munkára alkalmazása az alábbi szabályok szerint történt: 1. A vizsgálati foglyokat csak a megyeházon belül dolgoztathatták. 2. A jogerősen elítéltek intézeteken kívüli munkát végezhetek a következő megszorításokkal: a tisztesebb rendűeket nem alkalmazhatták külső munkán; a veszedelmes bűnözők, amíg fegyintézetbe nem kerülnek, a megyeházon kívülre se mehetnek; országos vagy heti vásárok idején senki nem mehet külső munkára; végül gondoskodni kellett szigorú őrzésükről, valamint arról, hogy szabadokkal a munka során ne érintkezessenek.

A munkabért, függvén annak mértéke a helyi körülményektől, jogszabály nem

határozta meg. De azért előírták a következőket: a fegyencek munkabérének a helyileg szokásos napszámnál mindenkor mérsékeltebbnek kell lennie; a munkaadónak előre kell kifizetnie a várnagy kezéhez, amelyről naplót kell vezetni.

A munkabér a következőképpen oszlott meg: kétharmad része a házi pénztár részére ment, egyharmad részt a szabadulást követően kézbesítettek a volt fegyenceknek, de szükség esetén az ínségben hagyott családnak is elküldhették.

E rendelet megszünteti a munkafelügyelők (hajdúk) extra díjazását, amely korábban az őrzésért a fizetésükön fölül járt a rab keresményéből.

Reformok ideje

1867-ben, a felelős magyar miniszteri kormány megalakulása után megkezdődött az igazságügy újjászervezése. Ekkor került a börtönügy a minisztérium felügyelete alá. A megreformálandó területek között első helyen szerepelt a börtönügy. 1867. október 18-án Csillagh Lászlót és Tauffer Emilt küldték ki azzal az utasítással, hogy a fegyintézeteket alaposan vizsgálják meg és tegyenek javaslatokat azok megújítására. A jelentés IV. része foglalkozik a munkáltatással. *Első eredményei az 1869. évi házszabályok és szolgálati utasítások voltak.* E házszabályok szerint az intézet teljes működéséért az intézet igazgatója felelős, míg a rabmunkáért, illetve az ipar- és üzletviszonyokért a gondnok, az igazgató alá besorozva, de önálló felelősséggel.

A fegyencek foglalkoztatása javítási célt szolgált. Erre legmagasabb szinten az igazgatónak kellett figyelnie. Főként arra, hogy az elítéltek soha ne maradjanak munka nélkül. Mind a bérbe adott munkaerő, mind a házi munkáltatás esetében arra kellett törekednie, hogy célszerű és hasznos munkanemekben alkalmazzák az elítélteket. Egyik fő formája a munkaerő külső vállalkozónak való bérbeadása volt. Az ilyen bérleti szerződések esetén az igazgatónak kellett a bérlőket vagy azok megbízottait ellenőrizni. A másik lehetőség volt, hogy az elítéltek háziiparban vagy a börtönön belüli ipari tevékenységben vesznek részt. A háziiparnál azt kellett szorgalmaznia az igazgatónak, hogy az intézet élelmi, ruházati, bútortzati és egyéb szükségleteit lehetőleg az elítéltek állítsák elő, valamint a háziipar számára minél több külső megrendelést szerezve a minimálisra kellett szorítania a raktárra való termelést. Végezetül személyes felelősséggel tartozott azért, hogy az intézetben készített áruk minél jobb minőségűek legyenek.

Az intézeti gondnok hatáskörébe tartozott az intézet összes közvetlen gazdasági és iparügyeinek ellátása, az ezekre vonatkozó naplók és számadások vezetése. Házi munkáltatás esetében ő adja ki naponta a munkavezetőknek a szükséges anyagokat. Ő veszi át a kész árukat, gondos megvizsgálással. Minderről nyilvántartást vezet. Ha a munkaanyagot elrontották vagy bármilyen hanyagságra derül fény, úgy az ő feladata fegyelmileg eljárni a munkavezetőkkel szemben, akik

szabad munkavállalóként a börtön alkalmazottai. A gondnok feladata felügyelni arra, hogy minden elítélt azon mesterségnél, ahová beosztották, szorgalmasan és folyamatosan dolgozzék, s munkanapjukról pontos naplót volt köteles vezetni. Arra is figyelnie kellett, hogy anyaghiány miatt a munka sose álljon.

Ír-fokozatos rendszer

Az intézetek életrendjében az ún. *ír-fokozatos rendszer* uralkodott. Minden elítéltet a bevonulás napjától számítva hat hétig magánelzárásnak vetettek alá. Ennek első három napján rendes ételmezésben részesültek ugyan, de reggeli levest nem kaptak, foglalkozásban, munkában nem vettek részt, senkivel sem beszélhettek, magaviseletüket különös figyelemmel kísérték. A visszaesők a magánfogság első öt napján részesültek ilyen bánásmódban. E szabály végrehajtása függött az adott intézetben található magánzárkák számától is. A három, illetve öt nap elteltével a lelkész és a tanító megvizsgálta az elítélt ismereteinek szintjét, valamint az orvosi vizsgálat alapján megállapították munkaképességét. A hat hét magánfogság elteltével az elítélteket az alábbiak szerint osztályozták: *24 évnél fiatalabb, 24 évnél idősebb, visszaeső elítéltek*. Éjjel, séta közben, valamint a foglalkoztatásokon kívüli időkben a csoportokat elkülönítették egymástól. Cél volt, hogy a munkatermekben is távol legyenek egymástól a más-más osztályokba tartozók.

Minden elítélt köteles a kijelölt órákban folytonosan és szorgalmasan dolgozni, a munka nemét az orvos, ott ahol bérlet van, az illető előzetes meghallgatásával az igazgató határozza meg. A munkához való beosztásnál szem előtt kellett tartani, hogy melyik rab milyen mesterséghez ért, ha ilyen nem volt, meg kellett tanítani arra a mesterségre, amelyet értelmi felfogása, kora, hajlama és testi ereje megengedett. A visszaesőt sohasem osztották be olyan mesterséghez, amelyet előbbi büntetése ideje alatt végzett.

Az elítéltek munkájuk után pénzbeli jutalmat kaptak, részben munkakedvük ébrentartása, részben a kiszabadulás utáni anyagi helyzetük javítása érdekében.

Háziipar esetében a *munkadíjnak három típusa* volt.

1. Akik valamely mesterségben már annyira jártaak, hogy önállóan, hibátlanul képesek végezni és kitűnő a magaviseletük. (Szemmel láthatóan nem csupán a végzett munka jelent meg a munkadíjban, hanem egyéb nevelési szempontok is. Kérdés, hogy ily módon mennyire lehet igazán ösztönző munkadíjazást kialakítani.)

2. Akik valamely mesterségben még nem rendelkeznek tökéletes képzettséggel, de kellő útmutatás és felügyelet mellett elfogadható munkát végeznek és magaviseletük különben jónak mondható.

3. Minden elítélt mindaddig, amíg mesterségében annyi jártasságot nem sze-

rez, amennyi a második osztályba való felvételhez a jó magaviselet mellett szükséges, továbbá azok, akiket az igazgató rossz magaviseletük miatt ebbe az osztályba sorol vagy leszállt. (A fegyelmi büntetés egy sajátos formáját láthatjuk, a munkabeosztáson keresztül. Kérdés, hogy érdemes-e összekeverni a fegyelmi szempontokat a munkavégzés racionális szempontjaival.) Szintén a harmadik osztályba tartozott automatikusan minden elítélt a büntetés első napjától számított három hónapig, bármilyen jól végezte munkáját, valamint fél éven keresztül, ha visszaeső volt. Minden elítélt a végzett munkája után járó tiszta jövedelemből a jogszabályban megállapított hányadban részesült. E hányad első osztályban 1/4, a másodikban 1/6 rész volt, míg a harmadik osztályba soroltak nem kaptak jutalmazást. Azokban az intézetekben, ahol az elítéltek munkaerejét bérbe adták, ott a munkadíjat a bérleti szerződések szabályozták. A házimunkások bérezése is a fenti osztályok szerint történt, csak havi fix összegben. Az osztályozás felülvizsgálását havonta elvégezte az igazgató.

A keresmény takarékpénztárban

Az elítélt keresményét nem kapta meg, hanem havonként takarékpénztárba tették és csak szabadulásakor kapta kézhez. A kamat nem az elítéltet illette. Az elítéltek keresményéből semmit sem vonhattak le, végrehajtási céllal sem. Egyetlen kivétel volt a rábízott munkaanyagban és eszközökben okozott szándékos kár megtérítése. Jutalomként évente néhányszor némi korlátozott összeget felhasználhattak az elítéltek keresményükből az otthon lévő szegény család segélyezésére, a büntetett által okozott kár önkéntes megtérítésére, a büntetés utolsó fél évében a szabadulás után folytatni kívánt mesterség műszereinek és anyagainak beszerzésére, erkölcsös vagy tanulságos könyvek megvásárlására, levelek bérmentetésére, jobbfajta élelmiszerek, naponként egy meszely bor vásárlására betegség után, orvosi javaslatra, nevezetes ünnepek alkalmával egy-egy meszely bor vásárlására. A keresmények felénél többet azonban ilyen célokra sem lehetett költeni. A munkadíjak félévenként felvehető kamatait oly elítéltek felruházására fordították, akiknek szabadulásukkor semmijük nem volt és keresményük sem volt elegendő a hiány pótlására, valamint elhunyt elítéltek temetésének költségeire, végezetül olyan teljesen vagyontalan szabadulók életkezdesi segélyezésére, akiknek a megjavulása az igazgató, illetve a lelkész és a tanító megegyező véleménye szerint reálisan várható volt.

Az elítéltek munkakényszeréről az 1874 júliusában életbe lépett 696. IM utasítás 150. szakasza rendelkezik, amely szerint „minden börtönre ítélt és munkaképes rab különbség nélkül munkára kényszerítetik”. Ugyanebben a szakaszban határozták meg a rabmunkaerő felhasználásának két formáját: *a házi kezelést és*

a bérlet útján való értékesítést. Ezen utasítás rendelkezik azokról a hasznos tevékenységekről, amelyek ajánlottak a börtönbe való betelepítésre (ács, kerékgyártó, asztalos, könyvkötés, másolás stb.), valamint elkerülni ajánlja az egészségre ártalmas tevékenységeket. Egy 1877-es beszámoló 25 féle foglalkozási nemről beszél a börtönrendszeren belül, melyek többsége olyan, amelyet a szabad ipari tevékenység nem használ. (Figyeljünk fel a munkavégzés hiánypótló jellegére.) Elvként követték, hogy a foghízi ipar a szabad ipar megkárosítását kerülje. Az elítélteket a legtöbb helyen az állam foglalkoztatta közvetlenül, tehát az elítéltek az állammal álltak jogviszonyban, nem pedig a vállalattal. Tauffer Emil beszámolója szerint az elítéltek többsége nagyobb rokonszenvvel viseltetik az állam iránt, mint a bérlők érdekei iránt. Mindez annak ellenére van így, hogy a bérlő a saját munkásainak nagyobb jutalmat fizet, mint az állam. Mégis az állam részére dolgozók háromnegyede olyanokból állt, akik maguk kéredzkedtek oda.

Érdemes figyelmet szentelni Tauffer Emil 1872. évi jelentésének a lipótvári fegyintézetéről, amelynek akkor igazgatója volt. Az intézetben a munka szorosan részét képezte a nevelési rendszernek és az osztályozásnak. A lipótvári intézet is az ún. ír- fokozatos rendszer szerint működött. Az új elítéltek 6 hétig magánfogságban voltak, majd ezt követően 3 vagy 6 hónapig a kísérleti osztály közös munkatermeiben dolgoztak. Itt szoros megfigyelés alatt tartották őket, s az így szerzett tapasztalatok alapján osztották be az intézetben működő 10 foglalkozási osztály egyikébe. Legmagasabb szinten a külső, földműves munkát végzők voltak. Ide csak az juthatott, aki a büntetési idejének háromnegyedét, de legalább a felét már kitöltötte, s eközben megfelelő javulást mutatott. Visszaeső elkövetők ide nem kerülhettek.

A külső munkások osztálya tudatosan képzett átmenet volt a fogság szigora és a szabad élet között. Azt írja Tauffer: „Az egyének erkölcsi ereje tétetik próbára s öntudatosan neveltetnek arra, hogy képesek legyenek a szabad élet kísértéseinek ellentánni.” Ezen osztály fennállásának három éve alatt 226 fő dolgozott szabad körülmények között, szökés vagy szökési kísérlet, illetve durva fegyelmezetlenség nem fordult elő egyszer sem.

Bérbeadott munkaerő

A munkáltatás másik fő területe az ún. iparüzlet volt. Minthogy az intézet gazdasági szükségleteinek kielégítését magánvállalkozóknak adták bérbe, ezért a házi munkára alkalmazott elítélteket (abban az évben 133 főt) a bérlőnek szintén bérbe adták. Ilyen házimunka volt például az intézeti javítások elvégzése, az intézetben szükséges ruha, cipő, ágynemű készítése, mosás, főzés, sütés, tisztítás. Az igazgatóság engedélyezte, hogy a házimunkák elvégzésére rendelt kézműves elítéltek kereseti célból magánszemélyek számára is munkát végezzenek, ami a kör-

nyékbeliakat jelentette. A munka megrendelőinek tekintették az intézeti bérlőket, akik az eszközök és házi szerelvények javíttatására szintén rá voltak szorulva. Végezetül az intézet személyzete számára is végeztek munkát, akik például ruhát, cipőt készítettek az intézetben maguknak.

A korabeli szerzők 1880 táján említik meg a rabmunka és a szabadmunka közötti verseny problémáját. A letartóztatási intézetekben folytatott ipar szabályozása tárgyában először 1883-ban gyűlt össze a háziipar és iparoktatási országos bizottság értekezlete, amely megvizsgálva a rabipar működését, úgy találta, hogy az főként a fegyházak, börtönök és fogházak felszerelési szükségleteinek előállításával foglalkozik. A *szabóságok* katonai ruhák készítésével foglalkoznak. A halina és posztóiparban a fölös rabkészítményeket Romániában árusították (az intézet saját külkereskedelmi jogosítvánnyal tette ezt). A *kovácsok*, *szerkovácsok* legnagyobb részben a büntetőintézetek számára készítettek vaságyakat, de félkészítmények tömegtermelését is végezték (például ajtógomb, koporsólábak stb.).

Fontos tehát, hogy a rabiparban gyártott termékek elsősorban az intézetek, az igazságügy (például a bírósági hivatalok, igazságügyi hivatali szolgák, örök stb.) saját szükségleteit elégítették ki. Komoly szerepe volt az állami megrendeléseknek, illetve külföldi termékekkel lehetett versenyezni, azokat ki lehetett szorítani, akár a külföldi piacon is. Érdemes megemlíteni, hogy a magyar „fegyencz- és rabipar” képviselve volt az 1873. évi bécsi nemzetközi, az 1879. évi székesfehérvári, az 1885. évi budapesti országos, az 1896. évi milleniumi kiállításokon, valamint az 1885. évi római börtönügyi kongresszus alkalmával tartott kiállításokon.

Munkakenyér – munkakényszer

Az 1878. évi Btk. (Csemegi-kódex) részeként 1880-ban megjelent a 2106. sz. IM. rendelet a fegyházbüntetés végrehajtásáról, amely egységesen rendelkezett az ún. *munkakenyérről*. Eszerint minden fegyenc köteles volt a kijelölt órákban folytonosan és szorgalmasan dolgozni, a munka nemét – melynek az első időben fásztónak kellett lennie – az orvos meghallgatásával az igazgató határozta meg.

E szabályozás eltiltotta a fegyintézetekben a testi egészségre ártalmas munkanemeket és kikötötte, hogy új munkanemet csak az igazságügyi minisztérium jóváhagyásával lehet honosítani. A munka tiszta jövedelme a államkincstárt illette meg. Az elítéltek munkakedvének fenntartása végett, valamint a szabadulást követő anyagi alap megteremtése okán azonban az elítéltek munkajutalomban részesültek. A munkajutalom összegének megállapítását a korábban ismertetett három osztály szerint határozta meg a jogszabály.

A harmincas években már minden vitán felül állt a börtönmunka szükségessége, céljai is átalakultak kissé. Míg korábban a munka bizonyos esetekben egyfaj-

BÖRTÖNMŰLT

ta büntetés volt – ha egyes elítélteket súlyosan akartak büntetni, akkor nehéz fizikai munkára kényszerítették őket –, az ilyen típusú kényszermunkát felváltotta az ún. *munkakényszer*. Ennek célja azonban már nem a testi sanyargatás volt, hanem a szorgalomra és becsületességre ránevelés. Ez a típusú munkakényszer a korabeli szerzők szerint nemcsak összefért az emberiség elveivel, de éppen annak okos és célszerű megvalósítását szolgálta. A munka az – vélték –, ami az embert az állatvilág fölé emeli, testi, értelmi és erkölcsi képességeinek felismerésére, kihasználására és értékelésére rávezeti. A munka nemcsak „nemesít”, de a kultúrembernek oly lelki és becsületbeli kötelessége, aminek elhanyagolása vagy elkerülése a legsúlyosabb erkölcsi hiba - hangzott a korabeli ideológia.

Hasznosnak találták az elítéltek állandó foglalkoztatását a börtönigazgatás szempontjából is. Ez ugyanis lehetővé teszi a rend és a biztonság fenntartását az intézeteken belül. Volt azonban olyan büntetési nem is, ahol a törvény kifejezetten tiltotta a rabok munkára való kötelezését. Ilyen volt az ún. *államfogház*, ahol az államfogyok munkára nem voltak kényszeríthetők a Btk. 35. szakasza alapján. Ennek oka abban rejlett, hogy az államfogházban az enyhe politikai büntetések, valamint a párviadalban résztvevők töltötték büntetésüket, akiknek társadalmi hovatartozása nem volt kétséges. Ez működtette a jogalkotók pozitív előítéletét és diszkriminációját. Ugyanezen szakasz úgy rendelkezik a foglyokkal kapcsolatban, hogy: *szabadságukban áll azonban az államfogyoknak is valamely intézet viszonyainak megfelelő, általuk választott munkával foglalkozni.* (Érdekes, hogy a munka „nemesítő” jellegéről szóló ideológia csak a szegényebb néposztályokra vonatkozott, míg ugyanez a munka a magasabb osztálybelieket degradálta, ezért aztán nem voltak rá kötelezhetőek. Furcsa ellentmondásként jelenik ez meg a jogszabályban, s a törvény előtti egyenlőség gondolatát is sérti.) Finkey sürgeti is a Btk. e szempontból való revízióját: „...az államfogyok is köteleztesenek valamely általuk választott munkával foglalkozni a megállapított napi munkaidő alatt. A mai állapot, mely megengedi, hogy e foglyok büntetésüket semmittevéssel, látogatók fogadásával és pezsgőzéssel töltsék, valódi paródiája a büntetésnek, s nem méltó az igazságszolgáltatás komolyságához.”

Finkey számol be arról is, hogy nyugvópontra jutott az a nagy vita, amely a XIX. század derekán a rabmunkának a szabad munkával való versenye tekintetében felmerült és nagy élénkséggel folyt évtizedeken keresztül. Az 1885. évi római börtönügyi kongresszus teljes biztonsággal foglalt állást az ellen az akkor közkeletű hangzatos jelszó ellen, hogy a rabmunka veszélyezteti a szabadipart. A szakemberek kimutatták, hogy a rab dolgozók száma aránylag mindenütt csekély a szabad munkásokéval, az iparosokéval szemben. A rabmunka akkor jelenthetne konkurenciát, ha az állam az összes elítélttel egyetlen iparágat végeztetne, s az

így készített termékeket a szabad iparosok áránál olcsóbban dobna piacra. Ilyen eset azonban sehol sem fordult elő, sőt a börtönhatóságok céltudatosan arra törek-
szenek, hogy a börtönökbe minél többféle munkát vezessenek be, hogy így minden rab lehetőleg a képességei, képesítése és hajlamai szerint dolgozhassék. A va-
lóságban a konkurencia ellen hat az is, hogy az állam a rabok által készített ipar-
cikkeket nem bocsátja piacra, hanem állami intézmények (hadsereg, rendőrség)
számára készített szükséges tárgyakat vagy végeztet nélkülözhetetlen munkát. Si-
keres gondolat volt például, hogy a váci fegyházban a nyomdaipart erősen támo-
gatták és az összes igazságügyi nyomtatványokat itt állították elő a hatóságok szá-
mára.

Mezőgazdasági munka

A börtönmunkáltatás másik nagy területévé a 30-as években a mezőgazdasá-
gi munkáltatás vált. Ez a fajta munkáltatás a háború előtti évtizedben jelent meg
a börtönökben, először csak szórványosan (különösen Sátoraljaújhelyen és Zala-
egerszegen), majd nagyobb méretekben a filoxera által elpusztított szőlőterületek
rekonstrukciója alkalmából. Az eredmény rendkívül jónak és anyagilag jövedel-
mezőnek bizonyult. A mezőgazdasági telepeken foglalkoztatott elítéltek egész-
ségi állapota, munkaereje, munkakedve és a munka anyagi haszna rendkívül jó
volt. Az igazságügyi kormányzat 1919-ben kezdte meg a rabgazdaságok és a rab-
kertészetek felállítását és üzembe helyezését. A kishartai közvetítő intézetet (ma
Állampuszta), mely eredetileg is (Wagner Pál ajándékából) 292 magyar holdra
terjedő földbirtokon létesült, részint megvett, részint bérelt pusztákkal és földek-
kel kibővítve, országos letartóztató intézetté alakították át. Ezenkívül más orszá-
gos intézetek és 19 fogház mellett létesítettek kisebb-nagyobb területű rabgazda-
ságot vagy kertészetet. Míg 1919-ben 686 kat.hold, addig 1933-ban 7100 kat.hold
területet műveltettek meg az elítéltekkel. Csak a kishartai gazdaságban 400 elítélt
dolgozott a szabad levegőn, míg a többi gazdaság kb. 2500 elítéltet foglalkozta-
tott, ami az összes elítélt 35%-a. (1933-as adat.)

Az elítéltek munkáltatásának belső szervezése a következőképpen alakult a
30-as években: *volt bérleti, vállalkozói, saját állami kezelés vagy háziüzemi rend-
szer. A bérleti rendszert*, amely a börtönigazgatás szempontjából a legkényelme-
sebb, súlyos kifogások, kritikák érték, s így a 30-as évekre már csak kivételesen
fordult elő. A *vállalkozói rendszer* látszólag kevésbé ellenkezik a rabmunka he-
lyes szervezésének a követelményeivel, mert a vállalkozó rendszerint csak a
nyersanyagot és munkaeszközöket ad az intézetnek, de a munkát az intézeti alkalm-
mazottak (munkavezetők) vezetik, s a felügyelet, a fegyelmezés is a vállalkozókra
való tekintet nélkül végezhető el az intézet által. Ezt a rendszert is érték kritikák.

Finkey szerint a vállalkozó rendszer csak burkolt alakja a bérleti rendszernek. Az, hogy a vállalkozó a megrendelt áruk darabszáma után fizette a kialakított darabért az államnak, lényegében nem nagy eltérés attól, amikor a bérlő egy egész intézet munkaerejét veszi meg, vagyis a rabok által készített összes áruk árát előre fizeti ki az államnak. Vannak szerzők, akik a fent ismertetett vállalkozói rendszert egyenesen bérleti rendszernek nevezik. A legfőbb kifogás az volt, hogy a rabnevelés szempontjai nem érvényesültek e rendszerben sem. Miután a megrendelt árumennyiség elkészítésének érdeke az intézet vezetőségére hárult, természetes volt, hogy az igazgató ambicionálta a minél nagyobb megrendeléseket, s elsősorban nem a rabok munkára nevelése, hanem a minél nagyobb jövedelem, az intézeti költségvetés minél kedvezőbb képe volt az irányadó.

Állami kezelés

A harmadik, a saját kezelés vagy háziüzem felelt meg a korabeli szerzők szerint leginkább a büntetés-végrehajtás nevelési feladatainak. Igaz, ez a rendszer nagyobb befektetéseket, gépek, munkaeszközök beszerzését igényelte, munkavezető szakemberek alkalmazását kívánta meg, tehát költségesebb és kevésbé jövedelmező volt, mint az előző rendszerek. Ezek a hátrányok azonban teljesen eltörpülnek amellet az előny mellett, hogy ez a rendszer tette lehetővé azt, hogy a rabmunkát a büntetés-végrehajtás modern elvei és követelményei szerint szervezzék meg. Az állami kezelésben az igazgatók saját tudásuk, szakmai igényük szerint válogathatták ki az elítéltek képességeinek leginkább megfelelő munkanemeket, s azt úgy szervezhették, hogy az a nevelés szempontjainak leginkább megfeleljen. Finkey szerint bármennyire is fontos és kívánatos minden állami intézménynél a takarékoság és a jövedelmezőség, ezt a szempontot a büntetés-végrehajtás területén csak másodlagosnak szabad elfogadni.

A 20-as évek végére a büntetőintézetek túlnyomó részében már az állami kezelés érvényesült. Ez idő tájt a magyar börtönök és letartóztatási intézetek az elítélt munkáltatás szempontjából igen kedvező képet mutattak. A munkanemek igen nagy változatossága volt bennük megtalálható. 21 féle ipari munka, ezenkívül házimunka (takarítás, főzés, mosás stb.), külső munkák, mint őstermelés, talajjavítás, csatornázás stb. Ezek a lehetőségek igen nagy teret nyújtottak az egyéniesítésre, s arra, hogy az elítéltek a nekik legmegfelelőbb munkát végezhessek. A korabeli Btk. szerint a fegyenc nem választhatott munkát magának (tehát, aki a fegyházban töltötte büntetését), az ő számukra az igazgató jelölte ki a munkát, foglalkozásukra, képességeikre és a kiszabadulásuk utáni elhelyezkedési lehetőségeikre való tekintettel, míg a börtönben lévő rab és a fogházban lévő fogoly szabadon megválaszthatta az általa végezni kívánt munkát, egybehangolva igényét a börtön viszonyaival. Az államfogoly és az elzárásra ítélt nem volt munkára kényesíthető.

A rabmunka fontos kérdése volt ez időben is a *munkajutalom*, *munkabér* kérdése. A régi elmélet és néhány 30-as évekbeli szakember véleménye szerint az elítélteknek végzett munkájukért nincsen joguk munkabért igényelni. Az a néhány fillér, amit a börtönrendtartás juttat nekik munkájuk után, csupán különös jutalom vagy ajándék, amelyet csupán célszerűségi és méltányossági okok indokolnak. Finkey szerint ez a felfogás nem helyes. Mert igaz, hogy az elítélt nem követelheti teljes munkabérét végzett munkája után, mert az államnak joga van levonni a rabtartási költségeket, de mindez nem jelenti azt, hogy az elítélt a maga teljes munkaerejével az állam rabszolgája lett, akit az állam tetszése szerint használhat fel bárminő munkára anélkül, hogy ezért köteles lenne az elítéltnak bért vagy munkajutalmat biztosítani. A munka megszerettetésének nélkülözhetetlen része az, hogy a munkás részesedjen a munkája hasznából. Azt a pedagógiai és erkölcsi előnyt, amely a munkajutalomban rejlik, a börtönrendtartásban fel is használják.

A börtönmunka két világháború közötti fejlődésének jelentős fejleménye a *rabmunka iparjogi elismerése*. Az ipartörvény módosításáról szóló 1922. évi XII. tc. életbeléptetési rendelete alapján a kereskedelmi miniszter rendelete kimondta, hogy azt az ipari munkát, amit országos büntetőintézetben vagy törvényszéki vállalkozó részére rendszeresen végeznek, a képzéshez kötött iparok szempontjából, az előírt feltételek mellett figyelembe kell venni. Vagyis ezzel az elítéltmunkát az iparjog szempontjából a szabad munkával egyenértékűnek ismerték el és lehetővé vált, hogy a börtönben töltött idő a tanonci, illetve a segédi gyakorlat idejébe beszámítson, hiszen az elítélt a börtönben vizsgát tehetett, hogy szabadulása után magát önállóíthassa.

Dr. Kövér Ágnes

Felhasznált irodalom

A tanulmány első része a Börtönügyi Szemle 1993/4 számában jelent meg a foglalkoztatás nemzetközi gyakorlatáról. Az akkori, valamint a rabmunka hazai áttekintéséhez felhasznált irodalom megjelölése (együttesen) itt szerepel.

DR. MEGYERY ISTVÁN: A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek (Bp. 1905.)

FINKEY FERENC: Büntetőtani problémák. Az MTA Jogtudományi Bizottságának kiadványa (Bp. 1933.)

F.DÜNKEL – DIRK VAN ZYL SMIT: Imprisonment Today and Tomorrow (Deventer, 1991.)

KAISER G., KERNER H. I., SCHÖCK H.: Strafvollzug 4. Aufl. (Heidelberg, 1992.)

G. KAISER: Az emberi jogok a büntetések végrehajtása során, különös tekintettel a szabadságvesztésre. Az emberi jogok érvényesülése a büntető igazságszolgáltatásban (Miskolc, 1991.)

NAGY FERENC: Ausztria, NSZK, Svájc, Hollandia és Spanyolország büntetés-végrehajtási rendszerének áttekintése (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, 1990.)

CONSTANTIJN KELK: The Netherlands (In.)
J. E. HALL WILLIAMS: Changing Prisons (London, 1985.)

CARTER – McGEE – NELSON: Corrections in America (Philadelphia, 1983.)

E. H. JOHNSON: Crime, Correction and Society Homewood (Illinois, 1974.)

Illava

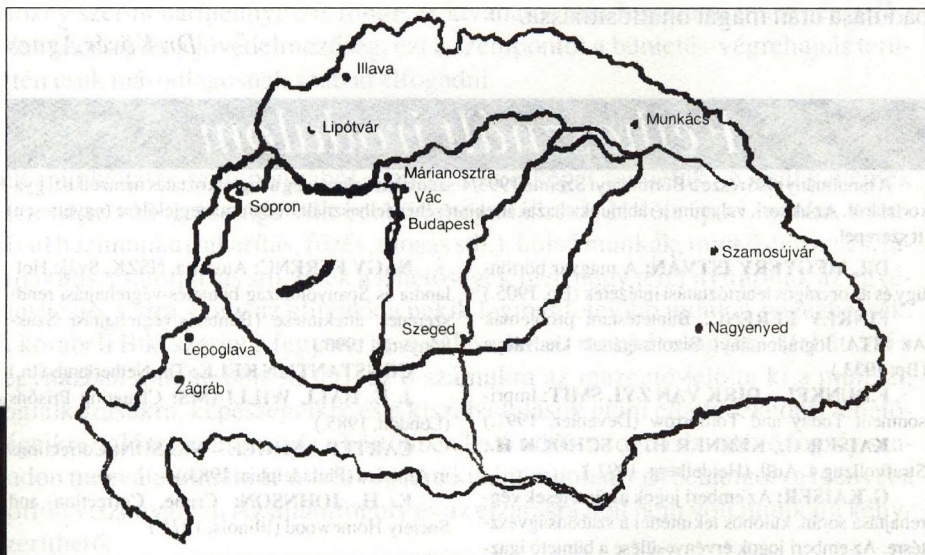
Az 1867-es bizottsági jelentés tükrében

Magyarországon 1852-ben osztrák mintára olyan börtönrendszert vezettek be, amelynek lényege a tekintélyuralmon alapuló, legszigorúbb értelemben vett egyetemes intézmény. Ez visszalépést jelentett az 1843. évi magyar börtönügyi javaslatához képest. Igaz, volt benne némi haladás is: *általánosan alkalmazott büntetési nemmé vált a szabadságvesztés, égetővé vált tehát a tömlöcök megszüntetése és a börtönügy fejlesztése.*

Az osztrák igazságügyminiszter

1854-ben kiadott rendelete szerint az ország területén 5 országos büntetőintézetet létesítettek. *Illván, Vácott, Lipótváron, Munkácson férfiak, Márianosztrán nők számára, valamint Erdélyben Nagyenyeden* épült fegyintézet nőknek a már 1776 óta különböző börtönfunkciókat betöltő *szamosújvári* férfi fegyház párjaként. Ezenkívül Horvátországban Lepoglaván működött férfi, illetve Zágrábban női fegyintézet.

Ezek az intézetek azonban nem feleltek meg a kor börtönügyi követelmé-

Hazai országos fegyházak 1855-1919

nyeinek, hiszen a nagyenyedi fegyház kivételével nem börtöncélokra épültek, így alig voltak alkalmasak a magánrendszerű őrzés kialakítására. A lipótvári és munkácsi fegyház például korábban katonai erődítmény, vár volt, míg Márianosztrán a II. József által felosztatott pálosok rendházát vették igénybe fegyházi célokra. A váci börtön épületét még Mária Terézia emeltette nemes ifjak kollégiumának a bécsi Therezianum mintájára, majd II. József alatt kaszárnya, később a Ludovika, a magyar katonai akadémia működött benne. Fogházzá átalakítása előtt az országos tébolyda kapott helyet az épületben. Az illavai fegyintézet pedig a régi vár és a trinitárius rend volt kolostora területén létesült.

Az új intézményekben nemcsak az volt a közös, hogy régi építményekben helyezték el őket, hanem próbáltak valamelyest egységes rabtartási elképzelést megvalósítani. Elkülönítették a férfiakat és a nőket, rendezték a rabok élelmezését, anyagi és egészségügyi ellátását, bevezették a munkakényszeren alapuló munkáltatást, és az előírásokat pontosan és szigorúan meg is tartották. Így 1863-ra Magyarországon – Erdélyt és Horvátországot nem számítva – 5 országos fegyintézet működött, bennük 50 tisztviselővel, 331 felügyelővel, 2633 férfi és 213 női rabbal. A hatósági fogházak száma ekkor 106 volt, ezekben 108 tisztviselő és 1312 felügyelő ügyelt 7863 férfi és 848 női fogolyra. Igazi változást – mint az élet minden te-

riületén – a kiegyezés hozott, melynek pozitívumai persze csak évekkel később jelentkeztek. 1867-ben a letartóztatási intézetek a Magyar Igazságügyi Minisztérium hatáskörébe kerültek. Még ebben az évben az igazságügy-miniszter bizottságot küldött a hazai országos fegyintézetekbe, felmérendő az ottani állapotokat. A bizottság tagjai *Csillagh László* osztálytanácsos és *Tauffer Emil* fogalmazó, később európai hírű börtönügyi szakember, több országos fegyház igazgatója. Az általuk megírt jelentés volt az első, amely nyilvánosan is megjelenhetett „*hogy a börtönügy iránt minél szélesebb körben érdeklődést keltsen, hogy a nemzet hozzá-szokjék, ez ügyet is éppen oly országos fontosságú kérdésnek kell tekinteni, mint azon nagy közjogi kérdéseket, melyek a nemzet figyelmét addig majdnem kizárólag elfoglalták.*”

A jelentés a korszak alapvető és a további elemzéseknek irányt mutató munkája, amelynek központi része a hazai fegyintézetek leírását tartalmazta. Ez volt az első, minden lényeges kérdésre kiterjedő vizsgálat.

Egy-egy börtön bemutatását rövid történelmi ismertetővel kezdi, majd sorra veszi a gondokat: személyzet felkészültsége, napi foglalkozások, munka, egészségügyi ellátás, rabélelmezés, vallási és iskolai oktatás, tisztálkodás, fegyelem, erkölcs, szabadidő, illetve az épületek állaga, rabtartási célokra való megfelelése. Hasonló szempontok alapján kívánom bemutatni az illavai

A fegyház látképe a Vág felől

fegyházat, amely egyben tükrözi az országos állapotokat.

Illava az 1860-as években

Az illavai országos fegyház a Vág folyó bal partja és a trencsényi országút között, mérsékelt magaslaton feküdt. Az intézetet a régi lévai várkastély és a szomszédságában álló kolostor épületeiből alakították ki, gyümölcsös kerttel és két öl (kb. 4 m) magas fallal vették körül. (Itt meg kell állnunk egy pillanatra: a történelmi Magyarországon két Léva volt, mindkettő a mai Szlovákia területén. Talán ismertebb a Bars megyei - ma Levice -, míg Trencsén megyében, Trencsén városától északra található a másik Léva, mai nevén Illava,

ami bizonyára a dualizmus kori magyar elnevezésből alakult ki.)

A trencsényi Lévát már I. Lajos 1385-ben kelt oklevele említi. Később a vár a Hunyadiak birtokába került, majd Mátyás egyik vezérének, Magyar Balázsnak adományozta, kinek lányát Kinizsi Pál vette nőül, Illavát is birtokba kapván. Ezután Illavát a horvát eredetű Osztricsok birtokolták, tőlük a Wesselényi-összeesküvésben való részvétel miatt elkobozták. Majd Breuner Szigfrid Kristóf gróf szerezte meg a kincstártól, aki az alsó részt kastélynak rendezte be, a felsőt pedig eladta Széchenyi György esztergomi érseknek, aki ide trinitárius szerzeteseket telepített.

A sors játéka, hogy a trinitáriusok rabkiváltással foglalkoztak. A rendet 1198-ban alapította Valois Félix, a pogányok fogságába esett kereszties vité-

zek kiszabadítására. A rend tagjai arra tettek ígéretet, hogy ha másként nem megy a rabkiváltás, önmagukat adják váltságul, cserébe a fogoly felebarát kiszabadításáért. Később, a török elleni harcokban jelentőségük tovább nőtt, majd 1693-ban Széchenyi György révén Magyarországra is eljutottak. Az illavai volt az első honi rendházuk. 1783-ban II. József - sok más rendház mellett - a trinitárius rendet is feloszlatta. A rabváltó szerzetesek Illavát elhagyták. Isten rabjait hamarosan a büntetőhatóságok rabjai váltották fel, az egyházi intézményből nemsokára fegyház lett.

Büntetés-végrehajtási célokra 1855-ben vette meg a kormány a területet a gróf Königsek családtól, akik egyébként sem használták, így ekkorra az épületek meglehetősen romos állapotba kerültek. A vételár 80 ezer forint volt, az 1858-ig tartó helyreállítási és átépítési munkálatok viszont több mint 800 ezer forintot tettek ki. Ennek ellenére – ahogy az a továbbiakból kiderül – a kor börtönügyi követelményeinek továbbra sem felelt meg az intézmény. Ez azért is fájdalmas, mert ennyi pénzből egy vadonatúj, modern börtönt is fel lehetett volna építeni, tele magánzárakkal.

Ezzel szemben Illaván a 60-as években 14 magánzárka volt, holott az éjszakai elkülönítéshez több mint 600-ra lett volna szükség. (Az országos fegyházakban őrzött kb. 3000 rabra mindössze 78 magánzárka jutott.)

Az első fegyencek 1855. december

19-én érkeztek Illavára a szabadságharcban résztvevők számára felállított szakolcai ideiglenes intézetből. 1866-ra a rablétszám 664 főt tett ki. Ebből 287-et gyilkosságért, 243-at rablásért, 33-at tolvajlásért, 22-t gyújtogatásért, 16-ot emberölésért, 2-t csalásért és 61-et „pénz- és közhitelpapír-hamisításért” ítélték el. Valóban logikusnak tűnt a legsúlyosabb bűncselekményeket elkövetőket külön börtönben őrizni, éppen ezért nem világos – s erre az 1867-es jelentés is kitér –, hogy miért Illaván töltik büntetésüket a kevésbé súlyos tettekért elítélt pénz- és okirathamisítók.

Bérleti rendszer

A fegyházak éves költségeit az állam fedezte. De csak közvetett módon. A büntetés-végrehajtási feladatokat ugyanis bérbe adta egyes vállalkozóknak, akik önállóan gondoskodtak a rabok elhelyezéséről, őrzéséről, ellátásáról, ezenkívül némi bért is fizettek a fegyencek munkájáért. Cserébe az állam fizetett a bérlőnek a rab eltartásáért. Ez az állam szempontjából jóval kényelmesebb, ám egyben költségesebb megoldás volt.

A bérleti rendszer hátrányait több kortárs szakember felismerte: a bérlő érdeke saját költségeinek leszorítása, ami hamarosan a rabok rovására megy – romlik az ellátásuk, ruházatuk, kevesebb a szabadidejük, s végeredményben a javítás céljai teljesen háttérbe

szorulnak. Az 1860-as években Illavára látogató Tánicsics Mihály a problémához további adalékokkal szolgál: „*A bérllet ugyanis (a munkerő bérbeadását is értem) megengedi a közvetítőnek, hogy az állampénztár részére igényelt naponkénti 3-5 krajcárnyi munkadíj örvével tízszer annyit sajtoljon ki a fegyenc munkaerejéből, sőt azt is megengedi, hogy ezen megpiócázás végett másnak adja el a fegyenc munkaerjét, mely esetre jó példa látható az illavai fegyházban, hol Deutsch bérlő naponként hús- krajcár munkadíjért adta el az államtól 3-4 krajcárért vett fegyenc munkaerőt, s ez úgy tűnik fel, mint a civilizáció színével zománczott rabszolgaság.*”

Tánicsics említést tesz még a rabok egy elítélendő szokásáról: ha ócska, használt ruhát kapnak, még jobban tönkreteszik azt, remélve, hogy újabbat kapnak helyette.

Az imént megnevezett *Deutsch Károly bérlő* 1864. november 1-től 1870. december 31-ig működött az illavai fegyházban. Korábban az elítéltek nem dolgoztak, illetve csak belső házimunkán és sáncmunkákon vették igénybe egy részüket. Deutsch 5 krajcárt fizetett az államnak fegyencenként és naponként, míg a börtön „üzemeltetéséért” több mint 27 krajcárt kapott az államtól. Így Illava 1864-es bevétele 5600 Ft, összes kiadása 96 397 forint volt.

Tauffer Emilék 1867. december 6-án tett vizsgálata során a 488 elítéltekből 405 dolgozott. Elmondható tehát,

hogy megszűnt a foglalkoztatás hiánya, jól működő gyár létesült a falakon belül. Ami hasznos volt a bérlőnek, de kevésbé felelt meg a büntetés-végrehajtás céljainak. A bérlő ugyanis a kint jól bevált módszert alkalmazta: az egyes munkafázisokat felosztotta a rabok között. Ez azonban nem segítette a rabok későbbi visszailleszkedését a társadalomba, hiszen nem tudtak egy egész mesterséget kitanulni. Erre jó példa a cipőgyári munka: egyesek felbőrt varrtak, mások ragasztottak, béléssel látták el a lábbelit vagy a fűzőt csirizelték. De a női cipők talpalása minden esetben Bécsben történt. Nagyon ritka volt, hogy valakit minden fázishoz beosszannak (ne feledjük, ez is a bérlő joga!), de még akkor sem tudott az illető talpalni. A házi vargák és szabók is csak foltózásra vállalkozhattak.

A cipészeken és szabókon kívül asztalosok, szalmaszék-fonók, esztergályosok, festők, gyufagyagulók, gyufásdoboz-ragasztók, lakatosok dolgoztak. Szükség volt még szakácsokra, pékekre, mosókra, küldöncökre, házimunkásokra és egy raktárfelügyelőre is. Sokan a fűrészes- és gyalugépek hajtását végezték.

Az igazgatóság és a bérlő szerződésében rögzített alacsony munkabéreket ösztönzésül a bérlő megtoldotta. Ez ismét ellenkezett a javító szándékkal, mert az elítéltek olyan kapzsiakká váltak, hogy gyakran istentisztelet helyett is dolgoztak. Különben ez idő tájt az országban Illaván fizették legjobban a ra-

bokat: egy cipőgyári munkás évi 72 forintot is megkereshetett, igaz, hogy a sokkal rosszabbul fizetett házi munkáért csak 2 Ft 88 krajcár járt egy évre.

Mint kiderült, mind a munkaidőről – nyáron átlag tíz, télen hat óra –, mind a munkára beosztásról a bérlő döntött. Pedig fontos lett volna, hogy legalább ez utóbbiról az igazgatóság határozzon, hisz valószínűleg jobban ismerte a rabok egyéniségét, mint a bérlő. Más téren viszont sikerült az elítéltek távlati érdekeit szem előtt tartani. A szerződésben kikötötték, hogy a munkás rendszer keretében csak felét költheti el – általában jobb élelmezésre –, míg másik felét szabadulásáig letétbe helyezték, hogy távozáskor legyen némi pénzmagja.

A keret másik felét, illetve a bérlő által felajánlott külön díjazást a hozzátartozóktól ritkán érkező forintokkal együtt az elítéltek szinte teljes egészében elköltötték a kantinban. Amit természetesen a bérlő üzemeltetett. Így a munkadíjként kifizetett összegek - 1866-ban pl. több mint 10 000 Ft – a kantin révén visszaáramlottak a bérlőhöz.

A házi kezelés

Említettem már, hogy az illavai fegyintézetre 1864-ben az állam csaknem 100 ezer Ft-ot volt kénytelen költeni. Ugyanakkor, ha Nyugatra tekintünk, a bruchsali börtön például 1863-ban 37100 forintnyi tiszta jövedelemmel bírt. Ennek legfőbb oka, hogy ott nem az átkos bérleti rendszert alkal-

mazták, hanem az úgynevezett házi kezelést, ahol a beruházás, anyagellátás, piackutatás, értékesítés, tehát a teljes termelési folyamat megszervezése a börtönigazgatóság feladata volt. Az abszolút szakmai hozzáértés mellett mai szóval élve „menedzser típusú” börtönigazgatókat alkalmaztak. Ennek hatékonyságára egy újabb példa: Magyarországon egy fegyenc tartása napi 37 krajcárba került. Poroszországban ez az összeg 39 krajcár, de ebből 20-at maga az elítélt állított elő.

Felismerve a házi kezelés előnyeit, a 67-es bizottság javasolta a bérleti rendszer megszüntetését, a házi kezelés bevezetését.

Életkörülmények

Az illavai fogházban a belépőt mindenhol rendetlenség, kosz fogadta: az udvarokon, a lépcsőkön, a folyosókon, a munka- és hálótermekben. Itt az ágyak és fapriccsek egymás mellett három-négy sorban, az ágyak feje a másik sor végével egybeér. A pokrócok rongyosak, a rabok ruháikkal takaróznak, vagy maguk alá gyűrik, amitől azok tovább rongálódhatnak. Az ürítő- és mosóvedrek a hálótermekben találhatóak, ráadásul egymás mellett, esetleg az egyik fallal elkülönített szegletben, de ekkor is szellőzőjárat nélkül, „*míg másutt a csöbrök egészen szabadon állanak*”, így „*az itt támadt kigőzölgést képzelni lehet*”.

A hálótermek biztonsága viszont megfelelő: a 21 hálótermet egy-egy be-

Gazdasági udvar

felé nyíló, rácsos vasajtó és egy vastag, három zárral és két lakattal ellátott faajtó zárja.

A hálótermeken kívül közösek a munkatermek és az étkezők csakúgy, mint a séta, melyet naponta a középső udvaron tartanak. Az udvar minden oldalról fallal körülvett, így nem igazán szellős, területe pedig – 22x22 lépés – alkalmatlan egyszerre 170 ember sétáltatására, akik természetesen ezt a lehetőséget is kihasználják beszélgetésre.

Már a rab beérkezésekor hiányzik az osztályozás. Beérkezéskor az igazgató pár szóban figyelmezteti a viselkedésre, majd a napostiszt elvezeti a hálóhelyére. A Horvátországból átszállított fegyencnek ítéleteihez nincs mindig magyar fordítás, így ezeket a rabokat vég-

képp nem lehet megítélni. Az újonnan érkezett fegyencet – ha munkaképes – rögtön átadják a bérlőnek, aki munkára fogja. Ezáltal az elítélt hamar elvegyül a többiek között „*s legfellebb a fegyelmi büntetések száma által tűnhet fel ismét*”. Az ellenőrzés hiányos: az igazgatóság nem tudja, hogy mely napon hány fegyenc mely munkával foglalkozik, így azt sem tudja, hogy mennyi pénz jár a fegyencmunka után. Egyébként maga a fegyenc sem tudja, hogy mennyit keresett, mert „*ittén a más intézetekben dívó munkakönyvek behozva nincsenek*”.

Az erkölcsi viszonyok még lesújtóbbak. A bűnös ismét a bérlő, aki a kintinban többek között pálinkát, rumot, boroviczkát árult – még munkaidőben is.

Ezt az eljárást a bizottság megszűntette. Helyette elrendelte, hogy ezután hetente kétszer a kulcsos tizedes írja össze a kívánságokat, s ő vegye meg a szükséges élelmiszert. Ez azonban nem lehet több az egy napra elégséges mennyiségnél, illetve havonta a kereset felénél. Szeszies ital csak az arra méltóknak – i. nehéz munkát végzőknek – adható, legfeljebb napi egy meszely (kb. 0,35 liter) bor és negyed meszely pálinka.

A fegyencek persze nem fényűzésből jártak a kantineba, hanem sokszor szükségből. A táplálék mennyisége ugyan kielégítőnek mondható – „*a szokásos vastag ételen*” kívül napi 1,5 font (kb. 80 dkg) kenyér és heti háromszor 8 lat (kb. 15 dkg) főtt hús –, de nagyon egyhangú volt, ráadásul sok ítéletet böjttel súlyosbítottak. 1866-ban a 664 elítéltekből havonta egyszer 215-en, kéthetente 8-an, hetente 118-an, hetente kétszer pedig 26-an böjtöltek. Tauffer Emilék javaslatai között a böjtös ítéletek csökkentése, helyette inkább a sötéztárka alkalmazása szerepelt.

Egészségügyi viszonyok

Az egyhangú étrend és a rossz körülmények hatására rengeteg volt a megbetegedés. A vizsgált 1867-es évben 409 megbetegedés történt 12 494 betegségnappal. A betegségek többsége légúti eredetű – gümőkór, tüdőhurut –, de gyakori a csúz és a görvély is. Az

1867-ben bekövetkezett 51 haláleset közül 42-t a gümőkór idézett elő. Így nem csoda, hogy tele van az intézet kórháza. Szerencsére „*a kórodának fénylő tisztasága ellentétben a többi helyiség állapotával, a kedélyre is jótékonyan hat*”. A „kórodában” 8 szoba, külön konyha és egy nagy terem – a munkaképtelenek számára – kapott helyet. Az ellátás valamivel jobb volt, a szobák berendezését „*tetszős sárgára festett*” ágyak, tiszta ágynemű, éjjeliszekrények és egy-egy közös használatú asztal alkotta. Az intézet orvosa ekkor *Kraincz János* volt, aki immár nyolc éve teljesített Illaván szolgálatot, de helyszűke miatt az intézeten kívül lakott. Naponta egyszer tartott kórházi látogatást, az étkek kiosztásánál már nem volt jelen, és az egészséges rabokat csak az igazgató külön engedélyével látogathatta.

Már az „*ürítő vödörök*” esetében látuk, hogy a higiénia nem tartozott a börtön büszkeségei közé. Pedig „*igen csinos fürdőszoba*” volt az intézetben öt ónkáddal és három zuhannyal, amihez a melegvizet gőzgép szolgáltatta. Az udvaron „*uszodaszerű nagy vízmedence*” terült el, melybe „*a víz a külső partokból vezetetik, s használat után a Vágba bocsáttatik le*”. Mégis egész nyáron csak egyszer volt fürdés, télen pedig már lábmosásról sem volt szó. „*Ha a fegyenc télen került be, megfürdőtése a jövő nyárra maradt*.” Minden fegyenc két kapcát kapott, amit saját maguknak kellett volna mosniuk, de „*lusták, nincs idejük*”. Persze elvben

minden ruhanemű mosása a bérlő feladata lenne.

A vallási élet

A fizikai tisztálkodásnál sikeresebb volt a lelki tisztulás. 1867-ben 247 római katolikus, 26 görög katolikus, 113 görög ortodox, 94 helvét, vagyis református, 23 „*ágostai rendi evangélikus*”, 2 unitárius vallású és 12 mózes hitű élt a börtön falai között, ebből 189-en vallási ismerettel nem bírtak.

A római katolikusoknak *Kotte-soffs-ky Alajos* lelkész szombat reggel, vasár- és ünnepnapokon tartott misét és evangéliumi magyarázatot. Ezenkívül külön igazgatói engedéllyel betegápolást is végzett. A görög katolikus *Lázarevics Lúcián* atya a közeli lipótvári fegyintézetből járt át ígét hirdetni a fenti gyakorisággal. Ezzel szemben a görög ortodox vallásúaknak be kellett érniük évi 4-5, az evangélikusoknak 8-10 istentisztelettel. Az izraeliták évi két nagy ünnepén a városi rabbi látogatta meg a híveket, majd 1866-ban bekövetkezett halála után a trencsényi *Kohn kántor* helyettesítette.

Vallási szertartású temetést csak a római és görög katolikusok kaptak, a többiekre a lelkész legközelebbi látogatásakor mondott egy imát. Emellett „*az izraeliták hullái mindig átadatnak a községnek, mely saját költségén a szertartásai szerint temeteti el azokat*”. Koporsót mindenki kapott, ha maradt pénze 2 Ft 50 krajcárért, ha nem maradt, a bérlő ingyen köteles volt ad-

ni. A római katolikus kápolna kellően felszerelt, ám az evangélikusoknak nem volt például áldozókelyhük.

A jelentés említést tesz még egy azóta már elhalálozott fegyenc által létrehozott vallásról, az „újhitűek” felekezetéről. 1861-ig 59 társát térítette meg, s még a bizottság látogatása idején is akadt öt követője. A hívek korlátozott ismeretkörrel rendelkeztek, a többi felekezet minden hitágazatát tagadták, s az egyszerű moralitást hangsúlyozták. A lelki épüléstől messze elmaradt a szellemi. Bár volt berendezett iskolahelyiség és 1864-ben 2-3 hónapig elemi oktatás is, de ezt a bérlő követelésére megszüntették. 1867-ben 189 16 és 25 év közötti fiatalember élt Illaván, ebből 173-an „semmi elemi ismerettel nem bírtak”.

Művelődés

Könyvtár viszont működött a fegyházban. Igaz, ezt sem volt könnyű elérni. A már idézett Táncsics Mihály számol be arról, hogy 1861-ben „*néhány iskolázott fegyencnek megengedettett a hírlapolvasás*”, azonban csakhamar kitiltották a lapokat a fegyházból, „*de jobb érzésű fegyencek áldozatkészsége olykor-olykor mégis kerített egy-egy lapot*”. Ilyenkor általában az őrköt vesztegették meg.

Majd 1863 körül Obervorsteher igazgatótól a rabok könyveket kértek, melyet saját, nyáron megtakarított pénzükön vettek volna. „*Némely fegyencek öt-hat forintot is áldoztak a tudva-*

levő célra, ami krőzusi összeg volt az il-
lavai fegyencek akkori pénzviszonyai-
hoz mérve.” De nem sokkal később
„kijelenté Obervorsteher igazgató úr,
hogy az irodából ki fogja korbácsoltat-
ni azt, aki ezentúl könyvhozatás végett
mer oda jelentkezni”.

1867-ben a könyvárat 231 kötet al-
kotta, de ebből csak 76 nem imádságos,
s „igen kevés a szív- és észképző has-
nos olvasmány” – a maradék nagyobb
része ugyanis naptár. Több könyvre
lenne szükség, mert például a pénzha-
misítók majdnem mindegyike tud ol-
vasni, és van 11 „magasabb szellemi
képzettséggel” bíró fegyenc is.

Az intézet dolgozói

Látható, hogy a hatvanas években
Illavát sem építészeti, sem fegyelmi,
sem erkölcsi szempontból nem nevez-
hetjük fegyháznak. Ez leginkább az
igazgatásnak és az őrszemélyzetnek
tudható be.

A börtönigazgatás kérdésével szo-
rosan összefonódva jelent meg a bör-
tönszemélyzet képzettségének a kérdé-
se. A modern fegyintézetek egy sor
újonnan támadt kívánalmat támasztot-
tak a fegyintézeti alkalmazottakkal
szemben. A javítás-nevelés pedagógiai
érzék, minimális műveltséget ígé-
nyelt. Az intézetek vezetésében pedig
pénzügyi, jogi szakemberekre volt
szükség. Ezzel szemben szinte minde-
nyütt a legalacsonyabb képzettségű em-

berek – kiszolgált vagy elbocsátott ka-
tonák, rokkantak – menedéke lett a
fegyőri munka. Az igazgatók gyakran
katonatisztek, várkapitányok voltak,
hiszen kezdetben a hangsúly a bizton-
ságos őrzésen volt.

Ahogy láttuk, ez az őrség megvesz-
tegethető, korrupt, képzetlen. Szolgá-
lati utasítás híján a társaktól lesik el a te-
endőket. Illaván is híreket csempészték
ki és be, részegesek, sokan élnek vad-
házasságban, nagy részük nem beszél
magyarul. Az igazgató, *Adelburgi Ab-
ramovich József* sem megy a szom-
szédba egy kis kegyetlenkedésért. A
korábbi igazgató túlzott szigora, a ke-
gyetlen bánásmód idézte elő az 1858-as
kitörési kísérletet is. Március 14-én a
rabok a második emeleten imára gyüle-
keztek. Egy 12 évre elítélt fegyenc,
Rosta Péter 24 társával az ima előtt
megtámadta az ott álló őröket, egy őrt
megöltek, 12-t megsebesítettek. A fő-
bejáratot azonban időben lezárták, és
az érkező őrk lassanként visszaszorí-
tották és megadásra kényszerítették a
zendülőket.

A küzdelem során tíz fegyenc és há-
rom fegyőr halt meg. Rosta Pétert pedig
életfogytiglanra ítélték. 1862. június
elsején mégis felakasztották, mert egy
társát, aki szerinte elárulta tervüket,
hátba szúrta.

A többiek is több év súlyosbítást
kaptak, de amikor kiderültek a lázadás
okai, mérsékeltek büntetésüket, sőt né-
hányan a koronázás alkalmából kegye-
lemben részesültek.

Az őrszemélyzet összetétele

Az őrszemélyzethez tartozott az igazgató, egy ellenőr, első és második tisztí írnok, egy őrmester, 8 tizedes és 80 börtönőr. Kizárólag Illaván a 71. számú gyalogezredből a „fegyintézet külső őrzetére és biztonságának fenntartása végett” egy 60 főből álló katonacsapat volt kivezényelve egy főhadnagy vezetésével. Ők nemcsak külső szolgálatot teljesítettek, hanem napon-ta 30 a belső őröknek is segített. Itt is felfedezhető egy ellentmondás, mivel 9 szoba és 2 folyosó 213 rabjának őrzése nappal 3 ember feladata volt, míg egy zárva levő kemény vasajtót kívülről 26 fegyveres őrzött, hogy a fegyencek fel ne törhessék.

Összefoglalásul a jelentés vázolta a fennálló helyzet okait. Ezek: *a kor szellemének megfelelő büntetőjog hiánya, elvi különbség az ítélet és alkalmazása között, a vizsgálati eljárás szabálytalansága, a börtönök állapota és építészeti viszonyai, a közös rendszer, illetve a magánzárkák kis száma, a lelki gondozás és oktatás feltételeinek hiánya, a bérleti rendszer, egészségügyi viszonyok, a hivatalnokok és szolgák szakképtelensége és gyarlósága. És természetesen „pénzviszonyaink korlátoltsága”. A helyzet ugyanis országosan sem*

volt jobb. Az illavai, munkácsi és szamosújvári intézeteket legszívesebben bezáratták volna, mert nem áttekinthetőek, rabtartási célokra alkalmatlanok. De a többi fegyintézet is átalakításra szorulna – ha lenne elegendő pénz.

A felderítés mégis óriási jelentőségű volt. Áttekintve a helyzetet és beépítve a külföldi tanulmányutakon szerzett tapasztalatokat, a bizottság számos megszívlelendő javaslatot tett. Felhívta a figyelmet az igazgató körültekintőbb megválasztására, a fegyőrök képzésére, a rabok érintkezésének biztonsági okokból történő korlátozására, a magánrendszer és a házi kezelés szükségességére, a jó víz és táplálék fontosságára, a betegápolásra, az oktatás és a könyvtár fejlesztésére, a rabok osztályozására. A beérkezés után minimálisan 2-6 hétig magánzárkában őrzést ajánlottak, a 24 évnél fiatalabb és idősebb, a művelt és műveletlen, az első ízben fenyített és visszaeső rabok elválasztását igényelték. Kegyelmet csak az ítélet 2/3-ának, vagy 12 év letöltése után tanácsolnak, míg a fiatalokúaknál kérik a feltételes szabadlábra helyezést alkalmazását. Szükség lenne „fegyencs egyesületek” létrehozására, melyek szabadulás után segíthetik a visszailleszkedést.

Szöllősi Gábor

Nagy tervek kora

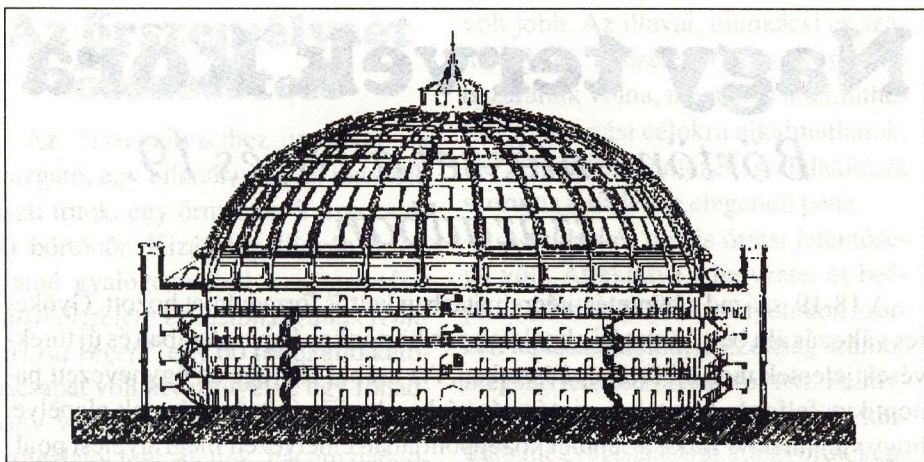
Börtönépítészet a 18. és 19. században

A 18-19. század a büntetés-végrehajtásban kettős forradalmat hozott. Gyökeres változás állt be a büntetési elméletek és a börtönügy kapcsolatában és új törekvések jelentek meg a börtönépítészetben. Az utóbbi lényege az úgynevezett panoptikus felfogás beville az intézetépítésbe. Az így épített intézetek alapelve, hogy valamennyi zárka az épület középpontjában elhelyezett megfigyelési pontból tökéletesen áttekinthető. Ez a börtönügyben *Jeremy Bentham* névéhez fűződő újítás az építészetben korábban sem volt ismeretlen. Miként arra *Michel Foucault* felhívta a figyelmet, Bentham tereit – jóllehet ő erre sohasem hivatkozott – több hasonló építkezés előzte meg. Így példának okáért XIV. Lajos udvarában az *állatsereglet otthona*. A királyi állatkert középpontjában egy nyolcszögletű pavilon állt, ez volt a király szalonja, amelyből minden irányba ablakok nyíltak az elkerített, trapéz alakú udvarra, ahol különféle állatokat helyeztek el. A menaszéria centrumából tehát valamennyi állatot szemügyre lehetett venni.

Ugyanilyen szellemben kórházat is terveztek. Ezzel elérkeztünk az *egyetemes intézmények* kérdéséhez. A rendkívüli hasonlóság, az azonos funkcionális feladatok, a komplex ellátás, a belső szabályok kötelező érvényű rendszere kifejezetten egységesítette, általánosította a berendezkedés és építkezés elveit. *Jeremy Bentham* 1787-ben megjelent terve (*Panopticon or the Inspection House*) ugyancsak általános ajánlást tartalmazott: egyaránt alkalmasnak vélte börtönnek, tébolydának, koldus- és szegényháznak. Az emeletenként körben elhelyezett huszonnégy-huszonnégy zárka építészetileg legfontosabb vonása volt az átláthatóság és az ellenőrizhetőség.

Körforma

Bentham panoptikonját hazájában soha nem építették föl ugyan, de Amerikában (1797) és Hollandiában (19. sz.) több kör alaprajzú börtön is épült, amelyek még napjainkban is használatosak. E szisztéma egyik elterjedt modellje volt az ún. *rotunda rendszer*, melyet leginkább egy cirkuszhoz lehet hasonlítani. A magánzárkák hatalmas ívben futnak körbe több emelet magasban, a cellákat függőfolyosó köti össze. A zárkák által behatárolt óriási körterület közepén áll a sze-

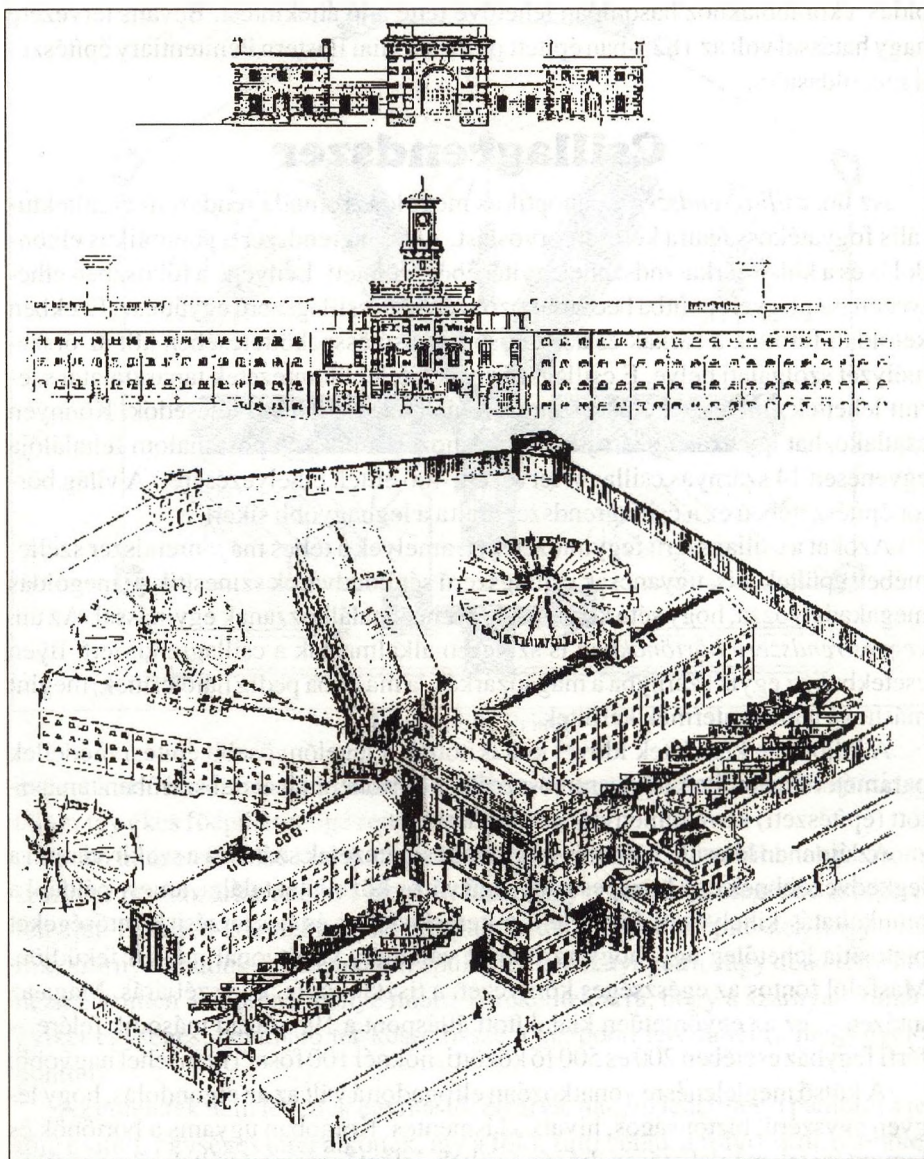
Arnhem börtöne

mélyzet ellenőrzési pontja, valamint az oltár. Az épületet óriási kupola borítja. Egészségügyi szempontból a levegőzés megfelelő, a cellák, mivel külső falra nyílnak, világosak. E világosság és fény az őrszemélyzetnek teljes betekintést nyújt a rab cellájába. Mintegy átvilágítja azt, a szűrt háttérfényben a rab teljes mozgása nyomon követhető. Ez a megoldás feloldja a magánzárkák és a közös ceremóniák problémáját, mert a fókuszban elhelyezett oltárnál úgy lehetett misét celebrálni, hogy egyetlen elítéltnak sem kellett elhagynia a cellát. Ugyanez vonatkozik az oktatásra is. Legfőbb gyengéje viszont a drága építkezés és az óriási, kihasználatlan térség. De az intézkedéshez szükséges gyorsaság is akadályt szenved, hiszen a középpontból a cellákat nem lehet közvetlenül megközelíteni, csupán körben, a lépcsőházakon és a függőfolyosókon át.

Hogy a megoldás nemcsak Bentham ötlete volt, ezt bizonyítja több hasonló építkezés is, példának okáért a Bécsben 1784-ben emelt Narrenturm, vagy a szintén azonos elveket valló liverpooli városi börtön.

X-épület

A szögletes és körforma összeegyeztetésére tett kísérletek eredményeként bukkant föl az X-épület megoldása. A keresztezett folyosók építészeti elgondolása a panoptikon fókuszos elrendezését egyesítette a zárkasoros épületblokkok tömbjeivel. Jellemző módon ismét az általános intézmény irányából közelítettek az építészek. *Az 1808-ban megjelent angol elmebetegtörvény követelményei szerint a szellemileg zavarodottak elhelyezésénél ugyanúgy az emberiességi szempontokat kellett érvényesíteni, mint a börtönügyi reformoknál.* Ekkortájt épült föl

Eastern Penitentiary Philadelphia

Glasgowban *W. Stark* irányítása mellett egy háromemeletes, négyágú „csillag”. 1819-ben tette közzé *Bevans* hatszárnyas, 150 férőhelyes zárkarendszerű tébolyda-tervezetét, melyet a londoni elmebetegeknek szánt. A zárkásoros, fókuszban összefutó két, egymástól elzárt szárnyat a központi épület fogta össze. Ez a meg-

oldás a korábbiakhoz hasonlóan lehetővé tette a jó áttekintést. Bevans tervezete nagy hatással volt az 1823-ban épített philadelphiai Eastern Penitentiary építészeti megoldásaira.

Csillagrendszer

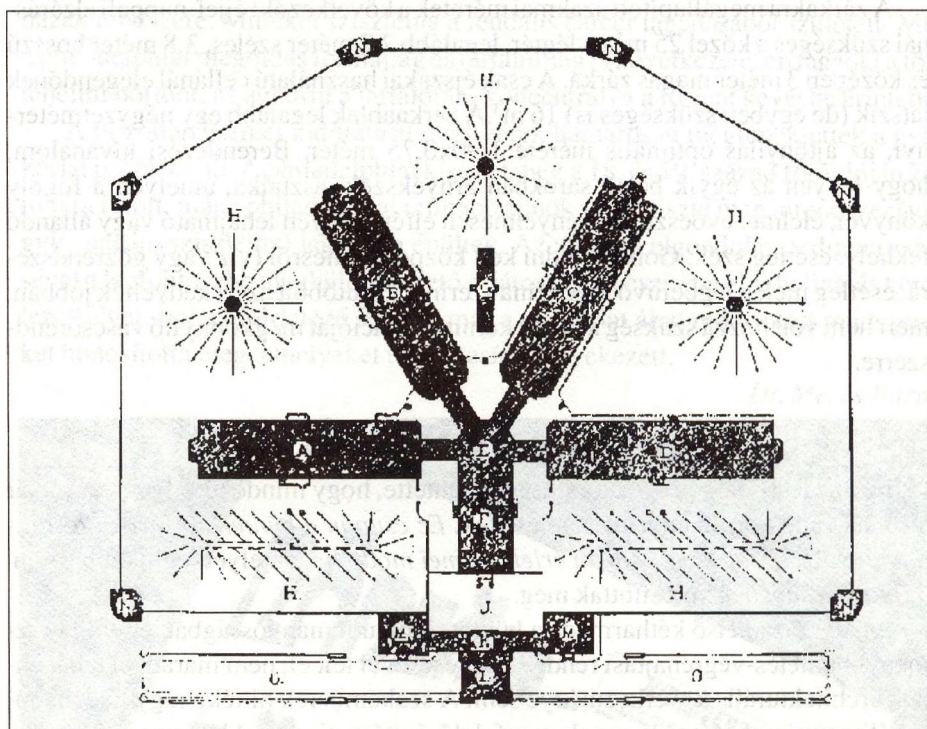
Az ún. *csillagrendszer* a panoptikus megoldás rotunda rendszerű architektuális fogyatékoságaira keresett orvoslást. A csillagrendszer a panoptikus elgondolás és a külső zárkarendszer elegyítéséből született. Lényege a fókuszban elhelyezett megfigyelőpontba becsatlakozó szárnyak csillagszerű együttese. Ezekben kétoldalt futottak a zárkák és a középső folyosó összeköttetésében állt az őrszemélyzet szolgálati helye. E csillagszárnyak a felépült intézetek tapasztalatai szerint lehettek emeletesek, párhuzamos falúak vagy enyhén szélesedők. Könnyen csatlakozhat így akár 7 szárny is egymáshoz. (Cubitt, a taposómalom feltalálója egyenesen 14 szárnyas csillagot tervezett, 400 elítélt elhelyezésére.) A világ börtönépítészetében ez a csillagrendszer aratta a legnagyobb sikert.

Azokat a csillagszerű fegyintézeteket, amelyek a teljes magánrendszer szellemében épültek, kis, ugyancsak csillagszerű sétálóudvarok színesítik. E megoldás megakadályozza, hogy séta közben a fegyencek találkozzanak egymással. Az ún. *vegyes rendszerű börtönökben* is szívesen alkalmazták a csillagrendszert. Ilyen esetekben az egyik szárnyba a magánzárkák, a másikba pedig hálótermek, megint máshová a munkatermek kerültek.

A különféle kísérletek idővel kialakították a legelőnyösebb építési modellek paramétereit, amelyekből lassan összeállt a börtönépítkezéssel szemben támasztott (építészeti) követelmények katalógusa.

Az újonnan létesülő büntetés-végrehajtási intézetek számára a szakirodalom a legkedvezőbbnek egy közepes nagyságú város közellétét találta, amely például a munkáltatás kihelyezett feltételeit, a kereskedelmi és beszerzési lehetőségeket biztosítja lehetőleg úgy, hogy az intézet valamely vasútvonal mellett feküdjön. Másfelől fontos az egészséges környezet, a tiszta ivóvíz, a jó széljárás. Maga az intézet – ez az egyöntetűen kialakított álláspont a 19. század második felére – férfi fegyház esetében 200 és 500 fő közötti, nőknél 100 fősnél nem lehet nagyobb.

A külső megjelenésre vonatkozóan elfogadottá vált az az elgondolás, hogy legyen egyszerű, biztonságos, hivalkodásmentes. Korábban ugyanis a börtönök és fegyintézetek meglehetősen drágán épültek, jelentős részévé váltak környezetüknek, így a tervezők is szerették volna emlékezetessé tenni tevékenységüket. Különböző stílusban tervezett és épített, cicomázott fegyintézeteket hagytak az utókorra. *Krohne* elrettentő példaként idézi Pittsburgh és Lancas intézetét, melyek gótikus stílusban épültek, New Yorkban pedig egyiptomi építészeti hatások érvényesültek. E tervek azt is bizonyítják, hogy alapelv lett a börtönök építésénél az

Pentonville Prison

intézet külső hasonítása más középületekhez. A durva büntetés-végrehajtási tartalom így ékes főépület mögé rejtőzött.

A bv. intézetek külső kialakításának elvei szerint a legcélszerűbbnek a háromszárnyas magánzárkarendszer látszott, hiszen így a zárkákba elegendő levegő és fény jut. Emellett követelményként fogalmazták meg a kor építészei, hogy a három szárnyat csatlakoztató hivatali épületnek északnyugatra vagy délkeletre kell néznie szintén a napfény igénye miatt. Törekedtek arra, hogy a szárnyak mindegyikét egységes, belátható tér kösse össze a központi teremmel (a megfigyelőponttal).

Az emeletek nem lehettek egymástól elzárva, hanem lehetőleg a padlótól a tetőig nyitott, egységes teret alkottak, így a földszinti cellák a folyosóról, a többiek (az emeletiek) a függőfolyosóról nyíltak. Természetesen minden szárnyból folyosó vezet az őrség helyiségéig. A földszinti folyosó (tehát a szemben lévő cellák közötti távolság) ideális esetben 4-4,5 méter, a függőfolyosóké 90 centiméter. A folyosókon elhelyezhető cellák száma egy-egy oldalon nem kevesebb 18-nál, és nem több 22-nél, így egy-egy szint celláinak száma 36 és 42 között mozog.

A zárkákra megállapított szakmai méretek a következők: éjjel-nappali elzárásnál szükséges a közel 25 m³-es légtér, legalább 2,2 méter széles, 3,8 méter hosszú és közepén 3 méter magas zárka. A csak éjszakai használatú cellánál elegendőnek látszik (de egyben szükséges is) 16 m³. A zárkaablak legalább egy négyzetméternyi, az ajtónyílás optimális mérete 1,90x0,75 méter. Berendezési kívánalom, hogy legyen az egyik belső sarokban árnyékszék, asztalka, amelyen a fogoly könyvei, élelme, evőeszköze kényelmesen elfér. Legyen lehajtható vagy állandó fekhely, esetleg szék. Gondoskodni kell központi fűtésről (víz vagy gőzrendszerű, esetleg meleg légbefúvó szisztéma szerint). Ez utóbbit azért kedvelték jobban, mert nem volt hozzá szükség a rabok kommunikációját megkönnyítő vascsőrendszerre.

Eszme és architektúra

Ez az ideális kép persze korántsem jelentette, hogy mindenütt ilyen vagy akár csak hasonló körülményeket teremtettek. *Ez csupán a büntetés-végrehajtási tudományosság tapasztalatokon érlelt eszmei modellje, amelyet leginkább az ún. mintabörtönökben valósítottak meg.*

A 19. század első kétharmada a büntetőjogi tudományosságban egyfajta eszményi büntetés-végrehajtási rendszer keresésével telt el, nem maradt el tehát ennek architektúrális következménye sem. A szakemberek hitték, hogy létezik optimális rezsim és létezik ennek megfelelő építészeti megoldás, van valamiféle megváltó elv vagy eszme, amelyre a börtönök rendjét építeni lehet.

A kísérletezések startlövését a büntetési elméletek kibontakozása adta meg. A javítás gondolatának felerősítése a büntetőjogban döntő lökést adott a végrehajtási szakembereknek. A kialakított rendszerek nem voltak újak, csak következetesek és összehangoltak. A börtönügy múltjában és a vallásos gondolkodásban gyökerező első szisztémák kiépítésénél erősebb volt az elmélet, mint a gyakorlat befolyása. Erősebb és közvetlenebb hatás a philadelphiai rendszerrel volt tapasztalható, ahol a bűnbánat magányos elmélkedések útján történő elérése inspirálta a teljes magány megvalósítását, a totális elszigetelés szisztémáját. Ennek elvi és építészeti előzményeit jelentette a karthauzi rend szerzetessége, a kvékermozgalm megvilágosodás-keresése, puritanizmusa, valamint San Filippo börtönének megoldásai. A vele párhuzamosan kibontakozó auburni rezsim a fizikai magány helyébe a pszichikai magányt állította. A csupán éjszakára elkülönített rabok egymás közötti kommunikációját napközben munkakényszerrel és kemény testi fegyelmezéssel akadályozták meg.

A rendszer elvei szerint napközben „javító” munkáltatás folyt. Ennek a modellnek előzménye az 1735-ben megnyílt római San Michele, a gandí és cellei fog-

házak rendszere. Mindkét szisztéma a feudális carcer tagadásából született. Míg a philadelphiai megoldás formailag és tartalmilag is következetesen tagadta a törnelmi börtönt, az auburni a tartalomra koncentrálva a formát kevésbé érintette.

A túlzottan eszei indíttatású rendszerek hamarosan megfeneklettek a gyakorlat problémáin. A philadelphiai kísérlet még a 18. és 19. század fordulóján zátonyra futott: már a philadelphiai mintabörtönök sem a tiszta magánrendszer (vagyis magányszisztéma) jegyében épültek. Az auburni elgondolás pedig terjedésével a legfontosabb megkülönböztető sajátosságát veszítette el, a hallgatás kötelezettségét. Így a kísérletező Európa már a gyakorlat által módosított rendszereket honosította meg, amelyeket tökéletesíteni igyekezett.

Dr. Mezey Barna

BÖRITŐ
1994. február 6.
...Vadabbnál vadabb témák...
...pár "ny" dolga is...
HIDEGVERREL

BÖRITŐ
1994. március 11.
Képtelen

BÖRITŐ
1994. március 18.
ÜSÉG
III. évfolyam, 11. szám
BÜNMEGELŐZÉSI HETILAP • Ára: 19,10 Ft

Távhívás
Négy testvér „éter” találkozása

Akinek van, átkozza, akinek nincs, sóvárogja. A telefon léte vagy nemléte ilyen végletesen osztja meg az embereket. Pedig csodálatra képes. Személytelen személyességgel, érzékeny emberi, csodái konfliktusokat tud megoldani. Újabbon lehet a börtönökben, fegyházokban is telefonálni. Sokan ódatolnak tőle, vélt vagy valós fenntartásokra hívják. Végül is győződik a róci.

Az egyik fegyházunk lakója, aki tizenhárom éve van a rabok kemény környezetében. Börtönben, ahol már egy évig tartó munka sem a szaporítást. Addig...

...mire a kintieknek lenne börtörü aórá. Miképp fogadják, nem tesséké gázra magyaráz. Amiket, nem tudják-e van a rabokhoz, börtönökben. Amik már egy évig tartó munkát is, börtönben a nevelés...

...Még nem természetesebb, hogy utána részletesen beszámol a beszélgetés mindenről, amit a beszélgetési témáról. Lakásai rajta, ez az ember nek, mint annak elője. Minhi kintiek, az utána, megközi. Újakk...

POSTARABLÓK?
„Marcona kintrezt emberekre számolok. Helyetük három fiatalbentelők a Székesfehérvári Bv. intézetben. Ők lennének a fegyveres postarablók? Megnyerő külsője, értelmes tekintetű fiúk. Soká korábban nem akartak bajuk a kintenyek.”
2. oldal

Rohamtempó
„Most minden játékszabály felírja. A bűnelkövetés a maga, se más életről nem kíméli. A zaruat se. Nyugat-Európa és az USA zaruat keszves drat kintek, amig est megtartolják.”

CSEBOKSZÁRI
„Ahová a gyerekek jár, a suliban tonit egy cigánylány. Ő a legaranyosabb pedagógus, akit valaha láttam. Talán azért szereti a nevelőket, mert jobban kell viselkednie? Sok szülő mégis más osztályba akarja iratni a kilyéket.”
3. oldal

Kirendelt védő
„A hivatalból kirendelt védők 70%-a abszolút nem foglalkozik kinteni ügyével, gyakori, hogy az elhárít a védője a bíróság felhívására találóan eldávja, s egykijük sem tudja, mit akar.”
4. oldal

TOLVAJTÁRLAT

Az őrparancsnok

*Emberismeret nélkül nem
boldogulunk*

Az őrparancsnok rengeteget van egyedül. Mert már nem őrparancsnok. Csak álmában, amikor bevillannak a piros és zöld infraérzékelő jelek elhagyott szobája faláról, a minden mozgást jelző térkép technikai rendszeréből. Az őrparancsnok hajnalban felriad: készenléti állapotban van. De miért nem csörög a vekker? Hánykor kell ma szolgálatba mennie? Az éjszakai álmok százféle fantomjából mintha Edgar Allan Poe hollója válaszolna: „Soha már!”

A szombathelyi lakás derengő csöndjében, a szomszéd lakásban a feleség szöszmötöl, ő még két műszakban dolgozik, szabászként. Délután 3-tól 7-ig pedig oktat. Későn jön haza. Az őrparancsnok, mert már nem őrparancsnok, számolja az órákat felesége hazaérkezéséig. Új időegységhez kell igazodnia: a várakozáshoz.

Gombos Géza, a szombathelyi bv. intézet őrparancsnoka tavaly december tizenhatodika óta nem dolgozik. Huszonkilenc elröppent, nehéz vasárnapi és szilveszteri szolgálatokkal tűzdelt év után nyugdíjba megy. Budapesten, a Tauffer Emil-díj átadását követő percekben beszélgetünk.

– *Hogy érzi magát?*

– Hát... jó kérdés, csak kellemetlen rá válaszolni. Nem állítom, hogy a bent-i munka hiányzik, de a munkatársak,

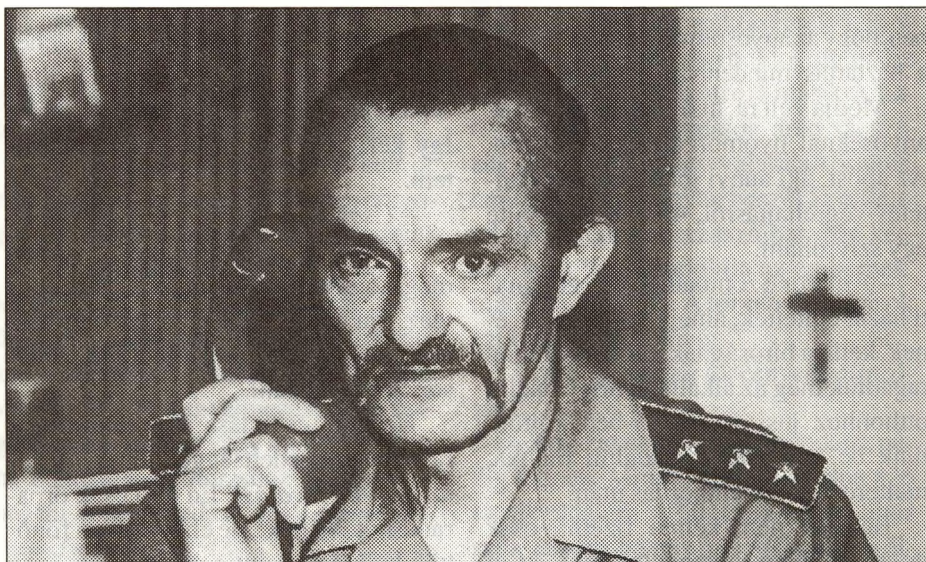
azok, igen. Nyugdíjba elmehetünk, de a környezet nem szűnik meg. Akik voltunk, azok maradunk hangulatban, megszokásokban, reflexekben. Csak a szolgálat realitása nélkül.

– *Hogyan kezdődött a pályája? Véletlenül vagy tudatosan került a büntetés-végrehajtáshoz?*

– 1965-ben szereltem fel, az apósom tanácsára. Ő ugyanis bévés volt Sopronkőhidán. Nem akadt sok munkaalkalom Celldömölkön, ahol ifjú házasként éltünk. A feleségem, Ági, a celldömölki kesztyűgyárban kétműszakos szabászként helyezkedett el. A kislányom, szintén Ági, egyéves volt, amikor felöltöttem az egyenruhát.

– *Smasszerruhában ingázott Celldömölk és Szombathely között?*

– Igen. Négy évig kötelező volt egyenruhát hordanom. Nem esett nehe-

„Magamnak kellett tájékozódnom mindenről”

zemre, hiszen az egész családom ennek az egyenruhás divatnak hódolt. Anyám családja vasutasokból állt, az apám repülőstiszt volt, akit öt éves koromban vesztettem el. Veszprémben lezuhant egy Olaszországból importált Caproli Visola vadászgép kipróbálása közben. Állítólag kormányműhiba okozta a tragédiát. Kettőn szálltak fel a géppel, de nem tudtak irányítottan leszállni, hanem a földre vágódtak. A lányom is egyenruhához ment feleségül: a vőm a Savaria laktanyában harckocsizó törzsfőnök. Úgy tűnik, folytatódik a hagyomány.

– *Maradjunk egy kicsit még a hagyomány kezdeténél.*

– Rendfokozat nélküli őrnok vettek fel. Jellemzően az akkori szombathelyi állományra, egyedül nekem volt meg

az érettségim. Hat hónapig sima őr voltam, 1280 forintért havonta. Az érettségit nem is vették figyelembe. Nem tudtam, mit kezdjek magammal, nem igazított el senki, hogy „nézze, Gombos elvtárs, ezek a szabálysértők, ezek az előzetesek, ezek meg a jogerősen elítéltek”. Magamnak kellett tájékozódnom. Emlékszem, milyen váratlanul ért, amikor a WC-n háptákba vágta magukat egyenruhám láttán az elítéltek, és fennhangon köszöntöttek. Hat hónapig sima volt a váll-lap, aztán szakaszvezetői rendfokozat következett. Két évet húztam le az akkori őrszolgálatnál, 24 órátam, ám az elvi beosztás a valóságban jóval többnek bizonyult. Például elmentünk valakit előállítani Szekszárdon, máris semmibe foszlott a 24 óra pihenés. Szerencsém a szerencsétlenség-

ben, hogy az anyósom rengeteget segített a háztartás mindennapi tennivalóiban.

Módja volt rá, hiszen a kis család az anyóséknál nyomorgott egy lyukban. Az apóst, aki annyi jót mondott a büntetés-végrehajtásról, 45 évesen elvitte egy szívroham.

– Amikor Szombathelyen szolgálta házat építettek, amelyből hat a bévének, kettő a bíróságnak jutott, örömmel ragadtuk meg az alkalmat, hogy önálló otthonhoz jussunk. 1975-ben költöztünk be, rengeteg társadalmi munka, malterozás, cementhordás után.

Beugrót nem kellett fizetni, csak dolgozni. Alig melegek meg az új lakásban, jött a bánat: Gombos Gézát beiskolázták. Még most is szentséggel, miért végeztek el vele akkoriban annyi fölösleges iskolát, a marxistától kezdve az esztergomi ipari vezetőképzőig. Mert az rendben van, hogy '77-ben elkezdte levelezőn a Rendőrtiszti Főiskolát, de a többi? A mérhetetlenül sok éjszakai, számos karácsonyi bentlét mellett ilyen-olyan továbbképzésekkel terhelték, mondván, ez kell a szocialista vezetőtípusnak.

Gombos Géza '67 és '82 között az anyagi-technikai szolgáltnál dolgozott. Az elítéltek élelmezése, ruházata, a személyi állomány ruházata, az ingatlan-gazdálkodás tennivalói mellett az üzemanyag, a fegyver és lőszerellátás szerteágazó feladatát végezte.

– *Milyen beosztásba nevezték ki a Rendőrtiszti Főiskola elvégzése után?*

– Korrekt volt velem szemben a parancsnokom. Tiszti beosztás, az nincs,

Gombos elvtárs – mondta –, egy lehetőség azonban van, az őrszolgálathoz őrparancsnoknak vissza tudom venni. Így kerültem oda, ahol '65-ben kezdtem..

– *Csak most már mint őrparancsnok.*

– Hála a feletteseimnek, nagyon megszerettem ezt a munkát. Akkor is igaz, ha kissé fellengzősen hangzik, hogy én is igyekeztem mindenkor tudásom legjavát adni.

Harminc év tudása, amit összebogarásztam, elégedettséggel tölt el: *jól választottam hivatást!* Én újra csak őrparancsnok lennék! De ehhez olyan főnökök kellene, mint a parancsnok és az alparancsnokok a szombathelyi intézetben. Az elítéltekre sem panaszkodom. Mi nem letöltőház vagyunk, ami az elítéltek zömét illeti, aránylag alacsony ítélettel vannak bent. Többnyire olyan emberek, akik életükben egyszer megbotlottak, könnyen befolyásolhatók. Azért persze néhány keményebb bűnöző is megfordult nálunk.

– *Mi volt, s volt-e egyáltalán nehéz periódusuk?*

– Amikor két évvel ezelőtt a rendőrségi fogdát tatarozták, az összes előzetest hozzánk, a börtönbe irányították.

– *A nyugati határszél mennyire határozta meg helyzetüket?*

– Idegen állampolgár itt nem volt fogva tartva. Most, hogy átjáróház lett az ország, változott a helyzet. Sok a kábítószeres. Épp most van egy világszenzációt keltett ügy folyamatban: Szombathelyen csücsül Ramadan Zia és négy társa.

– Még mindig nincs ítélet?

– Egy éve húzódik az ügy, a bírósági üléseket állandóan elnapolják. Én a bíróság dolgaiba nem folyok bele...

– ... de az őrparancsnok idegeit az elnapolások is borzolják. Milyen fogoly a kábítószercsempész banda feje?

– Zia rendkívül renitens, kellemetlen átmeneti vendég. Nem tiszteli a felügyeletet, gyakran üvöltöz, ingerlékeny, agresszív, a sétákon is kirívóan viselkedik. A fegyelmezési lehetőségünk nulla. Feddés vagy megrovás. Utána odamegy a főtörzshöz vigyorogva, no, mi volt ez, feddés vagy megrovás?

– Tud magyarul?

– Ha akarja igen, ha akarja nem. Ami fegyelmezné, azt nem érti, viszont amit a maga számára sérelmesnek tart, azt elgagyogja. Élettársa Pestről rendszeresen látogatja. És kifogásolja a rácsot Zia lakóhelyén.

– Csak férfi lakóik vannak?

– Nem, négy hölgy is élvezi ezt a nyugat-dunántúli „motelt”. A Gyűjtő egyik törzsrömmesternője is nálunk tartózkodik. Hivatásos büntetés-végrehajtási szolgálat teljesítése közben vesztegették meg. A Zia-ügyben vádlott. Jól viselkedik, nem okoz gondot, érthető módon jól ismeri a szabályokat. Elég szomorú, hogy a fővárosi intézmény alkalmazottjaként a fizetéséből nem tudott megélni.

– A pályát elhagyva milyen számvetési mérleget készített?

– Kompromisszumokra hajlamos ember voltam mindig, és ezt nem bántam meg. Persze akklimatizálódni kell

a mi szakmánkban, ez kétségtelen. Emberismeret nélkül nem boldogulunk. Ez nem jön egyik pillanatról a másikra, hanem nehéz tapasztalatok árán szerezük meg. Ha kimegy valaki a körletre, nem mindegy, hogyan beszél az elítéltelem, aki esetleg visszaszólhat. Ma kétszer meg kell gondolnia az embernek, miképp reagáljon. A törvényi előírások ezt teszik kötelezővé.

– Nem helyesli a törvények változását?

– Rosszat nem akarok mondani, pedig tudnék. Mintha átestünk volna a ló másik oldalára. A büntetés-végrehajtás szűk anyagi háttere, adottságai, erkölcsi felkészültsége mellett túl sokat megengedünk a másik oldalnak. Ilyen szabályokkal csak kívánalom a bűnhődés, lényegében nem bűnhődik az illető. Konditerem, könyvtár, videoprogram, tévé, rádió, a nap bizonyos szakában csellengés egyik zárkából a másikba, neki tehát mind több a szabadságjoga, ugyanakkor egyre szaporodik a biztonszági szolgálat kötelessége. Korábban kevesebb volt a kibúvási lehetőség.

– Ezek szerint nem irigyli az utódját?

– Nem bizony. Idegőrlő munka a miénk. Két gépkocsivezető a kezem közt halt meg, szívrohamban. Egyetértetek azzal, hogy az új állomány a legszigorúbb orvosi vizsgálatoknak legyen alávetve, de gondoljuk csak el, ha ilyen kiadós vizsgálatoknak vetnék alá a régieket, az állomány 80%-át egészségügyi okokból ki lehetne szuperálni.

Elhasználódunk, nehéz megújulni, feléljük energiáink tartalékát. Magam

az ötvenhatodik évemben járok, de már meglehetősen elfáradtam. Nézem a szikár férfiarcot, a sötét napszemüveg alatt láthatatlanok a szemek. Az őrpáncsnoknak ismernie kellett beosztottja valamennyi szokását, beállítódását, jól kellett ismernie az embereit. Kiképzőszakaszt irányított, a véglegesítésig minden új belépő nála kezdett, s nagy eredmény, mondja, hogy csak két személyt kellett eltanácsolniuk.

Az őrpáncsnoknak ismernie kell ezenkívül a rabok bűncselekményét, a büntetési tétel kiszabható határát, a kezelhetőségükkel, családi kapcsolataikkal összefüggő tudnivalókat.

De ki ismeri az őrpáncsnokot? Ki tudja legszemélyesebb vágyait, reményeit? Érzem, ahogyan beszélgetünk, hogy nagyon korrekt, becsületes ember ül velem szemben. Az is tetszik, ahogyan újra meg újra elkezdí mondatait. Bizonyára kedvenc fordulata: „Ez a szintiszta igazság.”

– *De miért hord sötét szemüveget, a szicíliai maffiavezérektől oly távoli habitussal?*

– Szürkehályoggal műtötték mind a két szemem. Kiver a verejték, ha 1986-ra és '88-ra emlékezem. A professzor tenyerét öt centiméter távolságról sem láttam Esztergomban. A hályog a bal szememről átment a jobbra. A műtét 25 percig tartott, senkinek se kívánom az utána következő egy hónapot, amikor se olvasni, se írni nem szabad. Soha nem volt szemüveges a családban, velem meg ez történt.

Beépített lencsékkel most nyolcvan

százalékos a látása. Jogosítványa van, autózhat Söptébe, az unokákhoz. Lánya az óvodában élelmezési vezető. A harmadik unoka márciusban született: „jó volt bármilyen beteg szemmel is belenézni azokba a világra nyíló, ámuló szemecskébe”.

✱

Amíg átkísérem Gombos Gézát a Steindl Imre utcába, a pesti utcán újra meg újra a szombathelyi börtönről beszél. Aggodalmainak ad hangot. A bűnözés intellektuálisan megerősödött, miközben kétséges az állomány felfrissítése fiatalokkal, hiába írják elő az érettségit. Leginkább érettségi nélküliek jelentkeznek, a magasabban kvalifikált belépők pedig rendre elmennek, csak ugródeszkának tekintik ezt a munkát. „*Megetetik őket a jobb kilátásokkal*”, mondja. Egyre fogy a vasidegzettű, kemény türelemmel dolgozó smasszer. Mintha puhulna a szakma, fogalmaz tétován. Nagy gond az is, ha valaki elvégzi a főiskolát bévésként, hamarosan kéri áthelyezését valamelyik jobban fizető fegyveres testülethez. Ezt nem szabadna megengedni. Dolgozzák le szépen cserébe azokat az éveket. Beszélgetésünk kezdetére gondolok, arra, hogy Gombos Géza, az őrpáncsnok, újabban rengeteget van egyedül. De a büntetés-végrehajtás jelene, jövője még nyugállományában is váltig foglalkoztatja. Nem is olyan könnyű hát (ennyiféle emlékekkel) egyedül maradni...

Pardi Anna

Nemzetközi hírek

Roy Walmsley, a Home Office Kutatási és Tervezési Intézetének (Anglia) volt helyettes vezetője 1994. január 17-28 között Magyarországon tartózkodott. Az ENSZ Helsinkiben székelő bűnüldözéssel és bűnmegelőzéssel foglalkozó európai regionális intézete (HEUNI) ugyanis megbízta a kelet-közép-európai börtönrendszerek tanulmányozásával. E munka keretében hat országot látogat meg, egyenként két-két hétig tanulmányozva az ottani munkát. A régió többi országáról pedig kérdőívvel gyűjt adatokat. Munkája végeztével jelentést készít a HEUNI számára a térségben tapasztalt jelenségekről és folyamatokról. Elsőként Magyarországot látogatta meg, mert a magyar bv. képviselőivel már korábról is volt kapcsolata.

Elismeréssel nyilatkozott a hazai erőfeszítésekről, de nem titkolta, hogy a továbblépés legfőbb akadályának látja a személyi állomány rossz szociális helyzetét, az előzetes letartóztatás hosszú és bizonytalan időtartamát és a pénzügyi források szűkösségét.

Colin Lavett, a Carter and Goble Assotiation multinacionális börtönépítészeti vállalat európai kereskedelmi igazgatója. 1994. február 15-20 között tartózkodott Magyarországon.

A CGA az Egyesült Államok legelismerettebb igazságügyi objektumokat tervező cége. Széleskörű tanácsadói, szervezési tevékenységet folytat a büntetés-végrehajtás számára is. Az 1974-ben alakult cég ma már több mint 500 kormányzati képvisellel rendelkezik, az igazságügy minden szférájában képviselteti magát.

A CGA International londoni székhellyel az európai országokra is készül kiterjeszteni szaktudását és gyakorlati tapasztalatait. Colin Lavett magyarországi tartózkodása idején megismerkedett a magyar bv. rendszerével és tárgyalásokat folytatott a hazai szakemberekkel az idén szeptemberben megrendezésre kerülő börtönépítészeti konferencia előkészítéséről.

1994. február 14-15 között a LEVANTEX Kereskedelmi Kft. szervezésében dr. Fekete Mihály, Csere László, Csicsics Gáborné és Végh András tett látogatást a torinói FIAT-gyárban.

Új jogszabályok és belső rendelkezések

Törvények

Az új munkavédelmi törvény (1993. évi XCIII. tv.) 1994. január 1-jétől hatályos. Értelmező rendelkezései között szerepel, hogy szervezett munkavégzésnek minősül a büntetés-végrehajtási jogviszonyban - előzetes letartóztatásban, elítéltként - végzett munka is.

Az 1993. évi XCVII. törvény módosította az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvényt. A törvény módosította az eddigi öröklési és ajándékozási illetékek mértékét. Az illeték általános mértéke e két esetben minimum 10%-ra nőtt, lakástulajdon szerzése esetén öröklésnél minimum 2,5%-ra, az ajándékozáskor pedig 5%-ra. Lakástulajdonnak adásvétellel szerzése esetén az illeték általános mértéke 4 millió forintig 2%, a forgalmi érték ezt meghaladó összege után 6%. A törvény 1994. január 1-jén lépett hatályba. Rendelkezéseit az ezt követően illetékkiszabásra bejelentett ügyekben kell alkalmazni.

Az 1993. évi C. tv. módosította a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény egyes rendelkezéseit. Ennek alapján módosultak a közalkalmazottak fizetési osztályokba történő átsorolásának szabályai.

Az 1993. évi CVII. tv. módosította az Alkotmányt. A törvény alapján a fegyveres erők, a rendőrség és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai nem lehetnek tagjai pártoknak és politikai tevékenységet sem folytathatnak.

A honvédelemről szóló 1993. évi CX. tv. és a végrehajtásáról rendelkező 178/1993. (XII. 27.) kormányrendelet 1994. január 1-jén lépett hatályba. Mindkét jogszabály érinti a büntetés-végrehajtást is. A törvény 65. §(1) bekezdése szerint a rendőrség, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, a vám- és pénzügyőrség, a polgári védelmi szervek mellett a büntetés-végrehajtási testület is rendvédelmi szerv.

A törvény 65. §(2) bekezdése szerint a rendvédelmi szervek a jogszabályban meghatározott hatáskörükben illetékességi területükön: ellátják a honvédelmi felkészülés és az országmozgósítás rendszerében meghatározott feladataikat; ellátják a részükre kijelölt személyek és létesítmények védelmét; támogatják a fegyveres erőket egyes honvédelmi feladatok végrehajtásában; részt vesznek a polgári védelmi feladatok ellátásában; közreműködnek a rendkívüli intézkedések végrehajtásában; együttműködnek a helyi védelmi igazgatás szerveivel a honvédelmi és az országmozgósítási feladatok ellátásában.

A törvény 75. §-ának d pontja alapján a büntetés-végrehajtási szervnek kell ada-

tot szolgáltatni a hadkiegészítő parancsnokság számára a hadköteles szabadságvesztés-büntetés megkezdésének időpontjáról, szabadulása várható idejéről és a szabadulása időpontjáról.

A törvény 103. § (1) bek. a - m pontig sorolja fel azokat az eseteket, amikor a hadköteles nem hívható be sorkatonai szolgálatra. Így az e pont szerint az a hadköteles sem hívható be, aki 5 évet elérő vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény miatt büntetőeljárás alatt áll vagy előzetes letartóztatásban van, továbbá aki szabadságvesztés-büntetését tölti.

E törvény azt is meghatározza, hogy a hatkötelezettség a 17. életév betöltésekor kezdődik és annak az évnek a december 31. napjáig áll fenn, amelyben a hadköteles az 50. életévét betölti.

Az 1994. évi V. törvény módosította az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1972. évi 31. törvényerejű rendeletet. Fontos rendelkezése, hogy a tulajdonjog keletkezésére, módosulására, illetve megszűnésére vonatkozó bejegyzésnek közokirat, ügyvéd által ellenjegyzett magánokirat vagy olyan magánokirat alapján van helye, amelyen a nyilatkozattevő, illetve a szerződő felek névalírásának valóságát közjegyző tanúsítja.

A kormány rendeletei

A 136/1993./X.7./ kormányrendelet a lakáscélú támogatásáról szóló 106/1988./XII. 26./MT rendeletet módosította. Az állami kamattámogatás (15 év) összege a gyermekes családok vagy gyermeket vállaló fiatal házaspárok esetében 1 millió ötszázezer Ft-ra, minden más esetben 600 000 Ft-ra emelkedett.

Utasítás

Az igazságügy-miniszter 2/1994./IK 1. /IM utasítása a Baracskai Börtön és Fogház, valamint a Martonvásári Büntetés-végrehajtási Intézet átalakításáról, továbbá a Baracskai Büntetés-végrehajtási Intézet létesítéséről rendelkezett 1994. január 1-jei hatálybalépéssel.

Intézkedések

A 0265/1993. (IK Bv. Mell. 12.) OP-intézkedés a Büntetés-végrehajtási Szabályzat végrehajtásáról szóló 101/1981. /IK 2. /IM utasítás egyes eljárási szabályai alkalmazásáról rendelkezik. Az intézkedés 1993. november 15-től hatályos. Az intézkedés melléklete tartalmazza, hogy az utasítás mely rendelkezései nem alkalmazhatók, illetve nem felelnek meg a Bv. tvr. jelenleg hatályos szövegének.

A 0267/1993. (IK Bv. Mell. 12.) OP-intézkedés a ruházati utánpótlási illetményről illetve annak kiegészítéséről rendelkezett.

A 0268/1993. (IK Bv. Mell. 12.) OP-intézkedés a számítógépes adatbázis felülvizsgálatáról rendelkezett, tekintettel az országgyűlési képviselők választására.

A 0272/1993. (IK Bv. Mell. 12.) OP-intézkedés a fogvatartottak új Fegyelmi Szabályzatának ideiglenes jellegű bevezetéséről szóló 0262/1993. (IK Bv. Mell. 8.) OP-intézkedést módosította. E szerint az intézkedés hatálya az új Bv. Szabályzat hatálybalépéséig tart.

A 0273/1993. (IK Bv. Mell. 12.) OP-intézkedés 1994. január 1-jei hatállyal újra szabályozta az albérleti /szállás/ díj hozzájárulás folyósítását és hatályon kívül helyezte a korábbi 0251/1990. (IK Bv. Mell. 4.) OPh-intézkedést. Ennek értelmében a büntetés-végrehajtással szolgálati illetve közalkalmazotti jogviszonyban állókat albérleti /szállás/ díj hozzájárulás akkor illeti meg, ha a szolgálatteljesítés helyén vagy annak közelében lakással nem rendelkeznek és albérletben laknak. A hozzájárulás összege maximum 4200 Ft, amelyet az arra jogosultnak havonta utólag kell fizetni.

A 0274/1993. (IK Bv. Mell. 12.) OP-intézkedés az étkezési hozzájárulás folyósításáról rendelkezett. A jogosultnak 1994. január elsejétől minden hónap 5. napjáig 1200 Ft étkezési hozzájárulást kell időarányosan folyósítani. Az intézkedésben felsorolt esetekben azt időarányosan vissza kell venni.

A 0101/1994. (IK Bv. Mell.1.) OP-intézkedés a büntetés-végrehajtás jelentési rendszeréről szóló 0147/1993. (IK Bv. Mell.5.) OP-intézkedést módosította,

A 0102/1994. (IK Bv. Mell.1.) OP-intézkedés a bv. hivatásos állományú tagjai részére 1994. évre biztosított rendkívüli szabadságról szól.

A 0104/1994. (IK Bv. Mell.1.) OP-intézkedés az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásáról rendelkezik - az új Bv. Szabályzat hatálybalépéséig.

A 0105/1994. (IK Bv. Mell.1.) OP-intézkedés az illetményelőleg folyósításának és visszafizetésének szabályait állapítja meg. Az intézkedés meghatározza az illetményelőlegben nem részesíthetők körét. Az előleg összege nem haladhatja meg a folyósítás napján hatályos minimálbér ötszörösét. A törlesztés ideje maximum 6 hónap.

A 0107/1994. (IK Bv. Mell.1.) OP-intézkedés a választói névjegyzék összeállításához szükséges adatszolgáltatásról rendelkezett.

A 0108/1994. (IK Bv. Mell.1.) OP-intézkedés a védőként eljáró személyek bv. intézetekbe történő be- és kilépését szabályozza ideiglenesen, az új Bv. Szabályzat hatálybalépéséig.

A 0201/1994. (IK Bv. Mell.1.) OPh-intézkedés a személyi állományt ellátó üzemi konyhákra vonatkozó intézkedést módosította.

A 0212/1993. (IK Bv. Mell. 12.) OPh-intézkedés módosította a fogvatartottak ételmezési normáiról szóló 0207/1992. (IK Bv. Mell. 1993. évi 1.) OPh-intézkedést.

A 0213/1993. (IK Bv. Mell. 12.) OPh-intézkedés módosította a személyi állományra vonatkozó ételmezési normákat.

RÖVIDEN

A 0214/1993. (IK Bv. Mell. 1994. évi I.) OPh-intézkedés az élelmezés és a fogvartotti fegyelmi adatok számítógépes nyilvántartásáról, a Commodore 64 típusú számítógépeken működő feldolgozások korszerűsítéséről rendelkezett.

A 0202/1994. (IK Bv. Mell. I.) OPh-intézkedés újraszabályozta a bv. intézetek által külső szervek részére végzett tevékenységek bevételeinek elszámolását.

AZ INFORMATIKAI PÁLYÁZAT NYERTESEI

A testületnél végzett manuális munka csökkentésére és az információáramlás javítására 1993 novemberében az országos parancsnok gazdasági helyettese pályázatot hirdetett, általánosan használható számítógépes alkalmazások kidolgozására. A beérkezett pályamunkákat a BvOP főosztályainak munkatársaiból alakult bírálóbizottság értékelte.

1. díjat (és ezzel ötvenezer forintot) nyert Klajkó Róbert informatikai főelőadó (Állampusztai Börtön és Fogház) **MUNKANAP** című, munkáltatás témakörű programjával.

2. díjat (harmincezer forintot) nyert Bálint Béla informatikai főelőadó (Központi Kórház, Tököl) személyzeti témakört érintő **DOLGOZÓK** című programja.

3. díjat (húsz-húszezer forintot) nyert Gergics János nevelő (Budapesti Fegyház és Börtön) nevelők részére írt nyilvántartó programjával, valamint, Papp András István gazdasági csoportvezető (Szolnoki Bv. Intézet) **ŐRI RUHA** című, ruházati nyilvántartást segítő programjával.

A nyerteseknek gratulálunk, a programoktól pedig azt reméljük, hogy általánossá válva segítik az adott szakterületet.

Elismerések

A nemzeti ünnep alkalmából a Magyar Köztársaság elnöke a Magyar Köztársasági Érdemrend

Tisztikeresztje kitüntetés

adományozta *Kucsera Pál* *bv. ezredesnek*, az Állampusztai Börtön és Fogház parancsnokának, a Magyar Köztársaság

Arany Érdemkeresztje kitüntetés

Bozzai István *bv. századosnak*, a Sopronkőhidai Szövő- és Ruhaiipari Kft. MEO-vezetőjének.

A Magyar Köztársaság igazságügy-minisztere kinevezte

ezredessé

Dr.Csicsay Claudius Iván *bv. orvos alezredest*, az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet főigazgató főorvosát, *Csóti András* *bv. alezredest*, a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnokát, *dr. Golts Mátyás* *bv. alezredest*, az IM Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság főosztályvezetőjét, *dr. Mári Imre* *bv. alezredest*, a Sátoraljaúj helyi Fegyház és Börtön parancsnokát.

A Büntetés-végrehajtási Szolgálat Emlékplakett

arany fokozatát

adományozta *Fejes Imre* *bv. ezredesnek*, az IM Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság főosztályvezetőjé-

nek, *Fok Péter* *alezredesnek*, az IM Büntetés- végrehajtás országos parancsnoka titkárnak, *Katonáné dr. Borka Katalin* *bv. alezredesnek*, az IM Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság főosztályvezetőjének, *Kéthelyi Péter* *bv. alezredesnek*, a Pálhalmi Börtön és Fogház parancsnok helyettesének, *Kovács Gábor* *bv. alezredesnek*, a Fővárosi Büntetés- végrehajtási Intézet gazdasági vezetőjének, *Markó István* *bv. alezredesnek*, a Pécsi Büntetés- végrehajtási Intézet parancsnokának, *dr. Németh Mihály* *bv. orvos alezredesnek*, az IM Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság főosztályvezető helyettesének, *Vay László* *bv. alezredesnek*, a Sátoraljaúj helyi Ábránd Ágynemű és Fehérneműgyártó Forgalmazó Kft. ügyvezetőjének, *Veszélka Vendel* *bv. alezredesnek*, a Kaposvári Büntetés- végrehajtási Intézet parancsnokának, *Csicsics Gáborné* *bv. őrnagynak*, a Központi Ellátó Intézet parancsnokhelyettesének, *Csontos János* *bv. őrnagynak*, a Pálhalmi Agrospeciál Mezőgazdasági Termelő, Értékesítő és Szolgáltató Kft. ügyvezetőjének, *Csorba György* *bv. őrnagynak*, az IM Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság főellenőrének, *Hófalvi József* *őrnagynak*, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön osztályvezetőjének, *Kövesfalvi László* *bv. őrnagynak*, a Sá-

toraljaujhelyi Fegyház és Börtön osztályvezető helyettesének, *Szabó Zsigmond bv. őrnagynak*, a Debreceni Büntetés-végrehajtási Intézet csoportvezetőjének, *Varga Károly bv. őrnagynak*, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság főelőadójának, *Zakar Lászlóné bv. őrnagynak*, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezető helyettesének, *Ungvári Andor bv. törzssászlósnak*, a Sátoraljaujhelyi Fegyház és Börtön őrének, *Dr. Piesko Ferencné közalkalmazottnak*, a Sajtóiroda előadójának.

Az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoka a Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett

ezüst fokozatát

adományozta *Gajzágó Attila bv. őrnagynak*, a Pálhalmi Börtön és Fogház vezetője nevelőjének, *Koczuba Istvánné bv. őrnagynak*, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság főelőadójának, *Köszler Antal bv. őrnagynak*, a Szegedi Fegyház és Börtön intézetvezetőjének, *Polgár Tibor bv. őrnagynak*, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön parancsnokhelyettesének, *Kövér György bv. századosnak*, a Budapesti Fegyház és Börtön belső ellenőrének, *Mácsik József bv. századosnak*, a Budapesti Fegyház és Börtön főelőadójának, *Pécsi Tibor bv. főhadnagynak*, a Kecskeméti Büntetés-végrehajtási Intézet főelőadójának, *Berényi Istvánné bv. törzssászlósnak*, a Szegedi Alföldi Bútorgyártó Kft. osztályvezetőjének, *Blaskó János bv. törzssászlós-*

nak, a Sátoraljaujhelyi Fegyház és Börtön főfelügyelőjének, *Szabó Béla bv. törzssászlósnak*, a Szegedi Fegyház és Börtön főfelügyelőjének, *Tasnádi István bv. törzssászlósnak*, a Márianoszt-rai Fegyház és Börtön őrparancsnokának, *Tormási József bv. törzssászlósnak*, a Kecskeméti Büntetés-végrehajtási Intézet felügyelőjének, *Csepregi Sándor zászlósnak*, az Állampusztai Börtön és Fogház felügyelőjének, *Csernók János bv. zászlósnak*, a Nagyfai Börtön és Fogház főfelügyelőjének, *Gulyás Gábor bv. zászlósnak*, a Budapesti Fegyház és Börtön felügyelőjének, *Kovács László bv. zászlósnak*, az Esztergomi Büntetés-végrehajtási Intézet őrének, *Nagy János bv. zászlósnak*, a Gyulai Büntetés-végrehajtási Intézet főfelügyelőjének, *Reszegi Lajos bv. zászlósnak*, a Központi Ellátó Intézet gépjárművezetőjének, *Réti Józsefné bv. zászlósnak*, a Nyíregyházi Büntetés-végrehajtási Intézet őrének, *Szabó János bv. zászlósnak*, a Baracska-i Büntetés-végrehajtási Intézet gépjárművezetőjének, *Szeredi István bv. zászlósnak*, a Szegedi Fegyház és Börtön főfelügyelőjének, *Vinklár István bv. zászlósnak*, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet őrének, *Zákányi Gyula bv. zászlósnak*, a Kaposvári Büntetés-végrehajtási Intézet főfelügyelőjének, *Hörtsik János bv. főtörzsőrmesternek*, a Sátoraljaujhelyi Ábránd Ágynemű és Fehérneműgyár Forgalmazó Kft. műszerészének, *Maár Károly bv. főtörzsőrmesternek*, a

Szombathelyi Büntetés-végrehajtási Intézet felügyelőjének.

A Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett

bronz fokozatát

adományozta *Bukovics Józsefné* bv. törzsszázlósna, a Márianosztrai Fegyház és Börtön vezető ápolójának, *Dombóvári Andrásné* bv. törzsszázlósna, a Szegedi Fegyház és Börtön előadójának, *Farkas Sándor* bv. zászlósna, a Budapesti Fegyház és Börtön raktárvezetőjének, *Gacslaki Bálint* bv. zászlósna, az Állampusztai Börtön és Fogház előadójának, *Horváth László* bv. zászlósna, a Veszprémi Büntetés-végrehajtási Intézet ápolójának, *Jablonszki Ferenc* bv. zászlósna, a Miskolci Büntetés-végrehajtási Intézet felügyelőjének, *Kovács István* bv. zászlósna, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön felügyelőjének, *Tóth József* bv. zászlósna, a Szegedi Alföldi Bútorgyártó Kft. művezetőjének, *Vladár Lajos* bv. zászlósna, a Márianosztrai Fegyház és Börtön őrének, *Apró Tibor* bv. fő-törzsőrmesternek, a Kecskeméti Büntetés-végrehajtási Intézet őrének, *Baráth Károly* bv. fő-törzsőrmesternek, a Győri Büntetés-végrehajtási Intézet felügyelőjének, *Haller László* bv. törzsőrmesternek, a Szolnoki Büntetés-végrehajtási Intézet őrének, *Keresztes Árpád* bv. törzsőrmesternek, a Kaposvári Büntetés-végrehajtási Intézet őrének.

1994. március 15-i hatállyal – soron kívül – előléptette

alezredessé

Csont Attila bv. őrnagyot, a BUFA Budapesti Faipari Termelő és Kereskedelmi Kft. ügyvezetőjét, *Csontos Jánosné* bv. őrnagyot, a Pálhalmi Agrospeciál Mezőgazdasági Termelő, Értékesítő és Szolgáltató Kft. üzemvezetőjét, *Erdélyi Tibor* bv. őrnagyot, az Esztergomi Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét, *Fenyves Ernő* bv. őrnagyot, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság főosztályvezetőjét, *dr. Hevesi Tibor* bv. őrnagyot, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság főosztályvezető helyettesét, *dr. Kovács István* bv. őrnagyot, a Kalocsai Fegyház és Börtön parancsnok helyettesét, *Kövecses Árpád* bv. őrnagyot, a Szombathelyi Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét, *dr. Kulisics László* bv. orvos őrnagyot, a Budapesti Fegyház és Börtön osztályvezetőjét, *Schneider Gyula* bv. őrnagyot, az Állampusztai Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft. ügyvezetőjét, *Tóth János* bv. őrnagyot, a Budapesti Fegyház és Börtön gazdasági vezetőjét,

őrnaggyá

Bottyán István bv. századost, a Baracs-kai Büntetés-végrehajtási Intézet vezető nevelőjét, *Budai Péter* bv. századost, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság főelőadóját, *Dolla László* bv. századost, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön osztályvezetőjét, *Duschák Miklós* bv. századost, az IM

Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság revizorát, *Farkas István* *bv. századost*, az Állampusztai Börtön és Fogház osztályvezetőjét, *Forgács Béla* *bv. századost*, a Szolnoki Büntetés-végrehajtási Intézet vezetőjét, *Gere Lajos* *bv. századost*, a Központi Ellátó Intézet főelőadóját, *dr. Gulyás Lajos* *bv. századost*, a Váci Büntetés-végrehajtási Intézet főelőadóját, *Nagy István* *bv. századost*, a Pálhalmi Börtön és Fogház nevelőjét, *Péntek László* *bv. századost*, a Sopronkőhidai Szövő és Ruhaiipari Kft. osztályvezetőjét, *Sebők Pál* *bv. századost*, a Váci Büntetés-végrehajtási Intézet főelőadóját, *Szabó István* *bv. századost*, a Kalocsai Fegyház és Börtön őrparancsnokát, *Szigeti Gábor* *bv. századost*, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság főelőadóját, *dr. Tarján Gáborné* *bv. századost*, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság főosztályvezető helyettesét,

századossá

Gál László *bv. főhadnagyot*, a Veszprémi Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét, *Kis László* *bv. főhadna-*

gyot, a Szekszárdi Büntetés-végrehajtási Intézet őrparancsnokát, *Nagy József* *bv. főhadnagyot*, a Szekszárdi Büntetés-végrehajtási Intézet őrparancsnokát, *Nemes Ferenc* *bv. főhadnagyot*, a Márianosztrai Fegyház és Börtön őrparancsnokát, *dr. Papp B. János* *bv.o. főhadnagyot*, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság főelőadóját, *Pap Oszkár* *bv. főhadnagyot*, a Budapesti Fegyház és Börtön nevelőjét, *Tikász Sándorné* *bv. főhadnagyot*, a Debreceni Büntetés-végrehajtási Intézet csoportvezetőjét,

főhadnaggyá

Petrovits Ferenc *bv. hadnagyot*, a Gyulai Büntetés-végrehajtási Intézet főelőadóját,

alhadnaggyá

Csipes Istvánné *bv. törzssászlóst*, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság főelőadóját, *Sáfrányos Péter* *bv. törzssászlóst*, a Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtön előadóját, *Szilágyi Ferenc* *bv. törzssászlóst*, a Pálhalmi Börtön és Fogház őrparancsnokát.

Egy évtized

Egri főiskolások • Börtöngyakorlat

Az Egri Büntetés-végrehajtási Intézet és az Esterházy Károly (korábban Ho Si Minh) Tanárképző Főiskola tíz éve működik együtt. Érdemes tehát — e születésnap alkalmából — összegezni a tapasztalatokat, az elmúlt évtizedben történeteket. Ma már nehéz lenne kideríteni, ki volt a kezdeményező fél. Az a lényeg, hogy felismertük a közös munkában rejlő előnyöket: a börtönbéli nevelőmunkában szükségesek a műveltségpótló-kiegészítő alkalmak, a népművelőképzésben pedig a bv. intézet a gyakorlati „megméretetés” terepe.

A börtön olyan miliő, amely akkor is létezik, ha nem veszünk róla tudomást. A közművelődési tanszék és a büntetés-végrehajtási intézet vezetői e közös felismerés jegyében döntöttek: minden félévben – így tehát a szünetek kivételével folyamatosan – 8-15 hallgató rendszeresen látogathatja az intézményt és ott különböző kulturális foglalkozásokat tarthat. Ezt kiegészítendő, az elítéltek helyzetének hitelesebb megismerése érdekében több hallgató *szociológiai kutatást végez* a börtönlakók körében. Évfolymadolgozatok, szakdolgozatok, tudományos diákköri pályamunkák bizonyítják, hogy hallgatóink munkája nem volt eredménytelen. Főiskolai életük második évében, általános és művelődés-szociológiai tanulmányaik mellett, illetve után, valamint a módszertani elméleti ismeretek megszerzésének kiegészítéseként végezték *heti két órában* gyakorlatukat a helyi börtönben. Minden csoporttal tisztáznunk kellett azokat az alapfogalmakat, amelyek nélkül nehéz megérteni az elítéltek helyzetét. Tanulóink megismerkedtek a *bűn és a bűnözés* kérdéseivel, megértették – Durkheim nyomán –, hogy *a bűncselekményeket társadalmi ténynek tekintjük*, amely patológikus jelenséggé akkor válik, ha meghalad egy bizonyos szintet.

A gazdaság és a bűnözés kapcsolata sokkal bonyolultabb és sokrétűbb, mint első pillanatra tűnik. Sokan állítják (milyen egyszerű is lenne!), hogy gazdasági válsághelyzetekben – elsősorban anyagi romlásra gondolunk – nő a bűncselekmények száma, főként a vagyon ellenieké, de más területeken is. Nyugalmi hely-

zetben, gazdasági felfutás idején minimálisra csökkenne ez a szám. Ha igaz lenne, ez azt jelentené, hogy minden szegény tolvaj, a közép- és felsőosztály tagjai pedig példamutatóan élnek. Ezt a felfogást már több kutató is cáfolta. Az 1970-es évek elején, az *Európa Tanács felkérésére* méréseket végeztek e témakörben. A bűnözési mutatókat a nemzeti jövedelem nagyságával, a munkanélküliek arányával és az ipari termelés bruttó értékével mérték össze az NSZK-ban, Angliában, Walesben, valamint Franciaországban. Az elemzés az 1963-81. közötti periódust ölelte fel. A bűnözés minden vizsgált területen folyamatosan emelkedett, a gazdasági fejlődés pedig egyik országban sem volt egyenletes. A kutatók felfedezték, hogy a bűnözés számszerű alakulásával a gazdasági ciklusfejlődés nem mutat közvetlen összefüggést. A bűnözés változásában a gazdasági körülmények javulásának vagy romlásának késleltetett reakciója sem érhető tetten. Bizonyítható viszont hatása a szankcionálás szigorításában. Nem véletlen tehát, hogy a közvéleményben egyszerre vannak jelen a büntetések szigorítását és enyhítését követelő vélemények.

1992-ben két harmadéves hallgatónk hasonló vizsgálatot végzett Egerben. Összehasonlították az áruházi lopások elkövetőinek szociális helyzetét, valamint a visszaesők családi, neveltetési körülményeit, munkaviszonyukat stb. és hasonló eredményt kaptak. (Dolgozatuk Debrecenben az országos diákköri konferencián második helyezést ért el.)

A hallgatók – felkészülésük során – megismerték a *bűnelkövető személyiségnek, társadalmi környezetének szerepét, tisztázniuk kellett a visszaeső bűnözői kategóriát, de éppúgy hozzátartozott az elméleti felkészítéshez a bűnözés aktuális adatainak elemzése, illetve azok tendenciájának vizsgálata*. Tudjuk, hogy hazánkban is egyre rosszabb e vonatkozásban a helyzet. Ismerjük az agresszivitás fokozódását, a felderítési arányok romlását, a családi kötelek lazulásából eredő konfliktusokat, a fiatalok (sőt gyerek!) bűnelkövetők számának emelkedését stb. Népművelés-szakos hallgatóink különösen érzékenyen reagáltak a műveltséggel kapcsolatos összefüggésekre. *Alacsony iskolai végzettség, leegyszerűsítő gondolkodásmód, sajátos életvitel és családi környezet, alkohol, munkanélküliség és szakmanélküliség*, mind bűnözésre motiváló tényező. A személy elleni bűnelkövetés Heves megyében az utóbbi öt évben 183%-kal emelkedett, 256%-kal pedig Egerben. Ez óriási arányú növekedés, de országos összehasonlításban még nem is „rossz”. A büntetett előéletűeknek majdnem fele visszaeső, úgy tűnik, riasztóan emelkedik a bűnesetek száma. (A megyében minden ismert elkövetőre három ismertté vált bűncselekmény jut, ez Egerben négy.) Valószínűleg mind többen kapcsolódnak be a bűnözésbe, kezdve az alkalmi bűnelkövetők csoportjával. Eger „szépen” illeszkedik a megyei képbe, sőt néhol még erőtelje-

sebb is a bűnözéssel való kapcsolata. A főiskola hallgatói természetesen megismerték a helyi börtönt, tapasztalták, hogy három fő tevékenységet végez: *megyei büntetés-végrehajtási feladatokat lát el; a kis és közepes büntetési idővel börtönre ítélt nők, költségvetésben dolgozó férfiak számára országos jellegű letöltőház, ezenkívül a büntetés-végrehajtás rendszerében foglalkoztatottak általános jellegű jogainak biztosításából adódó feladatokat lát el.* Elítélt nők 1982-től vannak az intézetben. Így hallgatóink már ezt természetes ténynek tekintették, holott a nemek elkülönített őrzése, foglalkoztatása, valamint egészségügyi, higiéniai, lélektani sajátosságainak beépítése az intézet viszonyai közé, nem volt könnyű az itt dolgozók számára. Az elmúlt tíz évben hallgatóink főként a kultúrteremben találkoztak az elítéltekkel, tehát valójában ez volt a közművelődési gyakorlatok helyszíne.

Most főként azokra a tevékenységi formákra szeretnék kitérni, amelyek a kezdeti évek sikereit jelentették, de később a beszűkülés veszélyét hordozták. Hallgatóink 1983-1987-ig jobbára *ismeretterjesztő előadásokat* tartottak. Bejárták a *helyes életmód, önismeret, kultúra, művészet témaköreit*, idővel azonban e foglalkozások elhaltak.

Több hallgatónk – visszaemlékezve a börtöngyakorlat eseményeire – úgy fogalmazott, hogy *a szabadok és az elítéltek közötti „nagy falat” nem sikerült lerombolni.* A főiskolások tudták és érezték, hogy ezeknek az alkalmaknak segíteniük kell az elítéltek kulturált szabadidő-eltöltését (szinte frázisként hat ma már ez a kifejezés!), ugyanakkor e témákkal a szabadulásuk utáni életre is ismereteket kellene adni. A képzési rendben megalkuvásra kényszerültünk, hiszen a módszertani gyakorlatok után mindig a hallgatók jelenlétében elemeztük – közösen – a foglalkozásokat.

1987-től – felismerve a hiányosságokat – változás történt. A rendszerváltást megelőző szabadabb légkör elérte az egri börtönt is. Lehetővé vált a *kiscsoportos foglalkozások szervezése*, így közvetlenebb lett a hangulat. Javaslatot tehetek az elítéltek egy-egy téma megbeszélésére, kérhettek *filmvetítést*, de akár *közös ünneplést* is szervezhetek. Mindkét fél számára máig emlékezetesek az *anyáknapi* (pedig csecsemőgyilkos is akadt közöttük), *nőnap*, *húsvéti* közös programok. Különböző manuális foglalkozások egészítették ki a gyakorlatokat (például tojásfestés, filcállatkák varrása, hímzés, kötés, termésbábok készítése, papírzsebkendőből rózsza, ikebana hajtogatása stb.) Az elítélt nők nagy lelkesedéssel serénykedtek, hiszen látogatáskor többen gyermekeiknek, unokáiknak ajándékozhatták azokat. Elbeszélgettek a főiskolásokkal szerelemről, vallásról, Istenről, börtönéletről, a kinti életéről és még sok másról.

1990-től újabb változtatásra volt szükség. A hallgatók többször félve, később

már bátrabban előadásokat szerveztek a férfi elítélteknek is. A félelem némiképp érthető, hiszen a gyakorlatozó csoportok tagjai között máig is a lányok vannak többségben. Fiú hallgatóink is tartanak (kicsit) a férfi elítéltektől, agresszívabbnak tartják őket.

Már az első néhány alkalom után kiderült, hogy a *férfiak általában* – Egerben legalábbis – *fegyelmezettebbek a nőknél*, akik viszont érzékenyebbek, könnyen összevesznek, zavarják a foglalkozásokat. Fontos adat, hogy a férfiak között általában 60-70%, a nőknél pedig 80% cigány származású. Iskolai végzettségük is alacsony, nem ritka az analfabéta.

Az utóbbi két évben azért is változtatnunk kellett, mert már nemcsak népművelés- szakos hallgatók járnak be foglalkozásokat tartani a börtönbe. A *angolki-sasszonyok* apácai lelki gyakorlatokat tartanak, különböző egyházak képviselői szintén, a *családsegítő központ* is keresi a maga kapcsolódási lehetőségeit. Az intézet egyre nyitottabbá válik, az 1992/93-as tanévre már az indításnál egyeztetünk, hogy milyen konkrét együttműködési lehetőségeink vannak.

Nyolc hallgató „dolgozott” ekkor folyamatosan a börtönben, heti két órában. Négy *szakmai párt* alakítottunk, akik szívesen végeztek együtt munkát és érdeklődési körük kiegészítette egymást. Némi ízelítő a programból: *hétfőn filmvetítés* (külön a nők és férfiak részére), *beszélgetés a rendezőről, korról, mondanivalóról, a szereplőről, kedden aerobic, mozgásos foglalkozás legalább 40 percen. Utána beszélgetés történelemről, földrajzról, divatról.* (Természetesen minden héten más- más témáról, a kívánságoknak és a lehetőségeknek megfelelően.)

A részvétel ilyenkor önkéntes, de sajátos módon kialakult minden foglalkozás „törzsközönsége”. Ezt akkor érzékeltük legjobban, amikor az utolsó találkozásokon az elítéltek nem akarták elhinni, hogy már vége a tanévnek és nyáron nem találkoznak... Nemcsak a szabadulásuk miatt várják az idő múlását, hanem azért is, hogy szeptembertől újra menjenek közéljük a főiskolások.

Szombatonként *írni, olvasni tanították a hallgatókat azokat, akik erre igényt tartottak.* Sikerült leküzdeni szégyenérzetüket (30-40-50 éves nőkről van szó!), egymást lekicsinylő megjegyzéseiket. A két hallgató minden foglalkozás végén bibliai történeteket, tanokat ismertetett meg az elítéltekkel, majd gitárkísérettel egyházi énekeket adtak elő.

Ismereteket csak azoknak lehet közvetíteni, akik azt képesek befogadni. Analfabétákhoz, alacsony iskolai végzettségűekhez talán ez az út a járható! (Biztos nem ez az egyetlen, de most erre volt lehetőségünk és fogadóképesség.) A foglalkozásokon a hallgatók már név szerint üdvözölték az elítélteket (ismerték személyes sorsukat, tudták, kik azok, akik nem mindig mondanak igazat stb.). Egyre oldottabbá vált a légkör, de soha nem felejtethjük el, hogy elítéltek között vagyunk.

LÁTÓHATÁR

Nem feltételezzük persze, hogy munkánk eredményeként csökken a visszaeső bűnözők száma vagy a foglalkozások hatására gyökeres életmódváltzás történik szabadulásuk után. Ha őszinték vagyunk magunkhoz, akkor azt mondjuk, ezt szeretnénk, de nem gondoljuk, hogy ezek a találkozások elegendőek lennének hozzá! Tény: amit hallgatóink végeztek nem sok, de nem is kevés.

*

Végzett hallgatóink közül aligha lesz valaki is nevelőtiszt egy-egy büntetés-végrehajtási intézetben. Reméljük, hogy elítéltként sem találkozhatunk velük soha.

Mégis szükség van ilyen gyakorlati lehetőségekre, terepre, mert elesett, nehéz körülmények között élő emberek sajnos sok helyütt élnek környezetünkben, és úgy tűnik, a számuk nem csökken. Könnyebben tud az a pedagógus-népművelő segíteni (megérteni) és nevelni-oktatni, ha erre volt valamilyen gyakorlati lehetősége, vannak tapasztalatai. Ebben hiszünk, ezért kezdtünk hozzá az újabb „10 évhez” az egri büntetés-végrehajtási intézetben.

Szabó Sándorné

Századunk első két évtizedében egyre inkább sajátos szókincsű tolvajnyelvvé egységesül az alvilági argó; a lelkes amatőr nyelvészek által összegyűjtött tolvajnyelvi szavak egyharmada, eredetét tekintve német: *zihér* (biztos), *pajslí* (tüdő), *svári* (nehéz), *smóci* (csók), *srenker* (betörő), *link* (nem valódi, ál), *pikkölni* (enni) stb. Minden ötödik tolvajnyelvi szó héber eredetű. Így: *meló* (munka), *ajser* (gazdag), *mesüge* (bolond, örült), *jatt* (kéz), *haver* (barát) stb. A titkosnyelvi szavaknak mintegy 5%-a cigánynyelvi származék: *duma* (beszéd, hazugság), *piál* (iszik), *dilinós* (bolond), *lunnya* (rossz nő) stb. A szlovák nyelvből került át a magyar jassznyelvbe a *klapec* (fiú), illetve ebből továbbképezve a *krapek* (férfi); újabb keletű az angoltól kölcsönzött *jard* (rendőrség), *mani* (pénz), valamint az oroszról átültetett *gyengi* (pénz), *zabrál* (ellop) és a *davajok* (oroszok).

Tolvajnyelvi szavainknak kerekén egynegyede igazolhatóan magyar gyökerű; közöttük számos gúnyos vagy tréfás megjelölés is akad. Így például *citrompofozó* (utcaseprő), *tetűbörze* (ócskapiac), *csillagvizsgáló* (kancsal ember), *lógépész* (lovász), *bárányháza* (templom), *déli nyitó* (kirakattolvaj), *kéményszámoló* (a húsfüstölő tartalmát dézsmáló tolvaj).

Több szó és kifejezés mást jelent tolvajnyelven és mást köznyelven. Például: *tyúk* (nő), *hólyag* (buta ember), *lódít* (hazudik), *dohány*, *guba* (pénz), *le-*

csúszik vagy *leég* (tönkremegy), *kár a benzinért* (hiábavaló), *hidegre tesz* (megöl), *bakter* (börtönőr), *gorilla* (testőr), *kaptár* (börtön), *krumpli* (óra), *nyakkendő* (hóhérkötél) stb.

A magyar tolvajnyelv mai szókincsének jórésze belső keletkezéssel jött létre; fölöttébb gyakori az alaki hasonlatosságon alapuló névátvitel. Így: *bu-ra*, *dió*, *gumó*, *kobak* (fej), *kobra* (szemüveges ember), *sínbohóc* (vasutas), *fakabát* (rendőr), *ötágú villa*, *evező* (kéz), *evezős* (zsebtolvaj), *rózsafüzér*, *karperec* (bilincs), *kagyló*, *legyező* (fül), *lencse* (aprópénz), *léc*, *mankó*, *virgács* (láb), *zongora* (ujjlenyomat), *emeletes zsarú* (lovasrendőr), *fagylatos* (rendőr), *tinta* (szeszes ital), *mise* (kihallgatás), *gitár* (géppisztoly), *be-kávézik* (lerészegedik).

A tolvajnyelvi szavak egy része szellemesen játékos, belső, lényegi hasonlatosságon alapuló szóhasználat vagy -alkotás: *pacsirta* (beépített ember), *igazmondó* (áruló, besúgó), *szemétfogó* (razzia), *tégla* (beépített ember), *diótörő* (fog), *susogó* (rendőrségi fogda), *ugató* (revolver), *éjjeli pillangó* (rossz nő), *hópehely* (cigányember), *cirmos* (kicsit részeg) stb. Játszi szóképzés eredménye a *sitiruci* (rabruha), *rabó* (rabszállító autó), *mariska* (marihuána), *bennszülött* (fejtetű), *bébi-pörkölt* (tejbedara), *egeres* (fogda), *furulya* (besúgó), *kerítésszagató* (savanyú, rossz bor), *koporsószőg* (cigaretta) stb.

A tolvajnyelv azonban nemcsak különleges értelemben használt, szem-

léletes argoszavakból áll, hanem gyakorta alkalmaz láttató kifejezéseket, szellemes képzésű, merész szó szerkezeteket is, mint pl. *lapátra tesz* (elküld), *elviszi a balhét* (bűntényt magára vállal), *bekapta a legyet* (teherbe esett), *erdőbe küld* (félrevezet, becsap), *felülteti a felhő szélére* (megöli), *bepotyázza magát* (meghívhatja magát vendégnek), *bonts vitorlát* (menj innen) stb.

Gyakori a tolvajnyelvben, hogy mely tulajdonnév (elsősorban keresztnév) köznévvé válik; ezek a szavak ilyenkor legtöbbször negatív töltést kapnak és valakinek szembeötlő fogyatékoságára vagy tulajdonságára utalnak. Íme: *aladár* (ügyetlen, hozzá nem értő), *andris* vagy *andrás* (rendőr), *balimihály* (ítéletvégrehajtó), *bontovics kati* (jeladás falbontásra), *dezső* (dolár), *egon* (féleszű, ütődött), *gáspár*, *jancsi*, *rudi* (férfi nemiszerv), *géza* (a Gracidin nevű gyógyszer), *jani* (nagyképű ember, főnök), *jani*, *józsai*, *pali* (férfi), *józsai* (nagykabát), *lonci* (egyenruhás rendőrnő), *maca* (lány, nő), *malvin* (ostoba, mamlasz), *marci* (kenyér), *okostóbiás*, *okostóni* (ostoba alak), *pali* (rászedhető, becsapható), *pista* (ostoba, bolond), *simon* (nincs), *szalámigyuri*, *hurkagyurka* (kövér ember), *ubul* (gyengeelméjű), *ekeferkó*, *lőcsgéza*, *venyigejani* (faragatlan ember), *botoslujza* (rendőrnő).

Mint említettük, a tolvajnyelv rendkívül gazdag rokonértelmű szavakban; ennek bemutatására álljon itt három jellemző szósor:

börtön: bála, dutyi, futkosó, hűvös, jég, jergli, kaptár, kaszni, knassz, kóter, siti, sitkó, sitt, sityi; *besúg*: beénekel, befúj, beköp, bemószol, beszél, ciripel, (be)drótoz, feldob, feldörzsöl, felköhög, felnyom, felplankol, kipakol, köp, lebuktat, smúzol, susog, vamzerol, vamzol stb.; *elszökik*, *megszökik*: dobbant, ellóg, elpucol, felveszi a nyúl cipőt, huzatot vesz, leborít, lefalcol, lefarol, lekopik, lelécel, lelép, lepattan, letélakol, letipliz, meglép, meglóg, megpattan, megpucol, olajra lép, téla-kot vesz, tiplizik, zrinyizik stb.

A tolvajnyelv szinte napról napra változik, módosul, szókinccse szakadatlanul megújul; ha azonban napjaink argónyelvét összehasonlítjuk a régebbi korok tolvajnyelvének szerteburjázó szóhasználatával, akkor könnyen megállapíthatjuk, hogy a mai titkosnyelv mások számára érthetetlen szótartományra jóval szegényesebb, mint a korábbi időkben. Ennek elsődleges oka minden bizonnyal az, hogy a tolvajnyelv szavai a sajtó, rádió, a tévé, sőt az ún. tényirodalom révén szinte észrevétlenül behatolnak a köznyelvet beszélők szókinccstárába (kincs?), hozzájárulva ezzel az általános beszédkultúra színvonalának riasztó csökkenéséhez. Sokak számára, különösen a tizen- és huszonevesek körében, a tolvajszavakkal és argókihasználásokkal sűrűn megtűzdelt kifejezésmód, az ún. *ifjúági zsargon* lett a társalgás megszokott, köznapi nyelve. Másfelől a korábbi elítéltek egy része, ha teheti, nem szívesen él a tol-

vajnyelvi kifejezések adta lehetőségekkel, mert az akarva-akaratlanul a börtönvilág kultúrátlanságára emlékezteti őt. Sőt nemegyszer láthatunk, hallhatunk olyan bűnelkövetőt, aki meglepően csiszolt nyelven mondja el büntetének körülményeit. Ilyenkor

csak eltűnődhetünk azon, vajon mi lehet az alapoka annak, hogy a pallérozott nyelvhasználat ordas gondolatokkal, elvetemült tettekkel párosul.

Bencze Imre

Szleng

A *slang*, *argot*, *furbesco*, *calao* elnevezések közül az első kettő mindenkinek ismerős, de az összes csak a titkos csoportnyelvek etimológiájával foglalkozók számára jelenti a tolvajnyelv elnevezést.

A hétköznapi szóhasználatban (főleg egyes rétegeknél) mindig is élt a csoportnyelv. Az első írott emlék, 1250-ből német nyelvterületről való. Írásos dokumentum nem erősíti meg, de valószínűsíthető, hogy a börtönökkel egyidőben kezdett kialakulni a „fogháznyelv”. A fogvatartottak külvilágtól és egymástól történő elzárása a legkülönbözőbb titkos kapcsolatteremtési formák kialakítását eredményezte. A legfontosabb szempont az volt, hogy a jelzéseket (nem minden helyzetben a beszéd volt a lehetséges kapcsolatteremtési forma) csak a beavatott fogvatartottak értsék. A fogvatartókkal szimpatizáló, nem megbízható rabok (mai szóval vamzerok) és a börtöntisztviselők, fegyőrök (smasszerok) elől az információcsere idejét, formáját nem, de tartalmát kódolással el lehetett titkolni. A korábbi évszázadok büntetés-végrehajtási intézeteire jellemző teljes izoláció különösen értékesé tette a külvilág aktuális híreit. A tilalom ellenére ezért bírt nagy jelentőséggel az újonnan bekerült rabokkal történő kapcsolatfelvétel és információcsere.

A fogháznyelv kialakulására leginkább a tolvajnyelv hatott, hiszen a bekerült törvényszegők korábban nagy gyakorlatra tettek szert a tolvajnyelv használatában. Természetesen kialakultak speciális börtönjelzések, illetve szavak. Érzékeltetésül, a *Zolnay-Gedényi* szerkesztette *fattyúnyelvi szótárban* például a börtön és fegyház fogalmára több mint 110 kifejezést találhatunk. E kis bevezetőt egy viszonylag ismert verssel zárom, bizonyosságul arra, hogy a tolvaj- és fogháznyelv sohasem nélkülözte a „trepniköltők” nyelvújító eredményeit.

Most jöttem én Vácról kérem,
Négy mázsát pihent a vérem,
Azt sem tudják, hogy ki vagyok én.
Haverom volt Endesz Árpád,
És az egész vagány ármánd
Valamennyi klasszikus legény.

Betörő a mesterségem,
nincsen abban semmi szégyen,
Csak vigyázni kell, mert sok a hé.
Sötét az utca kihalt a város,
Reggelre megtudjuk, ki lett a káros,
Ha rajta veszünk, nem lesz több estünk,
Nem lesz több csókos éjszakánk.

Magyarországon a titkosnyelvek létéről már az 1500-as években írt *Oláh Miklós* esztergomi érsek. Titkosnyelvi szavak hivatalos iratban történő felbukkanását először az 1775. május 9-én Miskolcon felvett kihallgatási jegyzőkönyvben találjuk. *Csupor László* békési szolgabíró *Anno 1782 az Hajdu Városokban megfogott bizonyos sereg vásári tolvajok között, a lopás mesterségének könnyebb űzése végett gyakoroltatni szokott némely szónak leírása* címmel megalkotta az első argósztárt.

Csupor munkáját többen követték, közöttük rendőrségi szakemberek is. *Berkesi András* rendőrfelügyelő 1888-ban adta ki a *Tolvajélet Ismertetése* című munkáját, majd *Endrődi Géza* jelentette meg a *Bűnügyi Nyomozók Kézikönyve* című szótárt. Ezek a kis szótáracskák még csak néhány szót (40 ill. 70) tartalmaztak, de újszerűségük és rendszerbe foglalásuk mégis hiánypótló volt.

Átfogóbb munka volt 1900-ban *Jenő Sándor* és *Verő Imre Magyar Tolvajnyelv Szótára* című munkája, amely már több száz szót tartalmazott. A szerzők az előszóban javasolják a szótár használatát rendőröknek, csendőröknek valamint bírósági és börtönügyi tisztviselőknek.

A szakemberek a század elejére datálják a tolvajnyelv iránti érdeklődés erőteljes növekedését. Ez a tendencia csökkentette a titkosságot, mert sok tolvajnyelvi szó került be a köznyelvi használatba, utcalányok, kocsisok, pincérek és inasok közvetítésével. Természetesen ez azt is jelentette, hogy a titkosságát elvesztett szó helyett újat, sőt gyakran újakat alkottak az utcai csavargók, a városszéli kocsmák vendégei, a börtönök lakói.

Irodalmi életünk kiválóságai, akik egyébként a szép magyar nyelv művelői voltak, alkotásaikban szintén használtak tolvajnyelvi kifejezéseket, így például Arany János, Karinthy Frigyes, Molnár Ferenc, Heltai Jenő és mások. Nem volt idegen a határainkon túl élő íróktól, költőktől sem a tolvajnyelv használata. Gondoljunk csak a legismertebbre, Villonra, vagy Victor Hugo Nyomorultakjára és Cervantes Don Quijote című művére, de a sort még lehetne folytatni.

Említést kell még tenni a tolvajnyelvet kísérő beszédpótló illetve kiegészítő

LÁTÓHATÁR

formákról. Jelentőséggel bíró testnyelvi szignálok erősítették meg, illetve tagadták az egyszer már kódolt tolvajnyelvet. Ezek a köhögés, füttyülés, éneklés, lábak, kezek, ujjak mozgatása. A börtönmorze is segítette az információk áramlását a büntetés-végrehajtási intézetekben. Bizonyos rajzolt vagy írott jelek egyrészt a hírek továbbítását szolgálták, másrészt tájékoztatták az ismeretleneket a fontosabb helyi információkról.

Nagyon rövid összeállításom végén álljon itt egy 1900-ban keletkezett argóvers:

Káposztázik a rajcsos
A hetikuksira,
Vágni akar egy cafkát
Hogy legyen buksira.

Meg is vágott mázlival
Egy kis matértartót
Nem komál ő áhremről

Takács Péter

134

MINDEN PÉNTEKEN

CONTENTS

STUDY

---

1 Dr. József LŐRINCZ: Perspectives (Draft of development of punishment enforcement for juveniles)

OUTLOOK

---

16 Péter RUZSONYI: Progressive system (Youngsters in Japan)

22 Dr. György VÓKÓ: Asylum (The newest Western-European views)

25 José Ignacio ULLIBARRI: The criminologist

FORUM

---

29 DR. Ferenc TARI: Balance (Troubles and results in 1993)

CHANGE OF VIEWS

---

48 Dr. István LAJTÁR: Legality (Observations of examination of a public prosecutor)

52 Dr. Jolán TAKÁCS: Before the correctional judge

59 Dr. Miklós SÁRDI: The lack of skilled prisoners

60 Imre BENZE: Gypsies

WORKSHOP

---

65 István BLASOVSKY: Constat (Employment of prisoners)

PRISONPAST

---

81 Dr. Ágnes KÖVÉR: Prison labour (Historical review from the 18th century)

92 Gábor SZÖLLŐSI: Illava (From the point of view of the committee report 1867)

103 Dr. Barna MEZEY: The time of great plans (Prison architect in the 18th and 19th century)

PORTRAIT

---

110 Anna PARDI: The guard commander

IN BRIEF

---

115 International relations

116 New legislation and internal rules

119 The winners of informative competition

120 Rewards

HORISON

---

124 Mrs. SZABÓ: Decade (Prison-exercise of students of Eger)

129 Imre BENCZE: Hungarian thieves' cant

132 Péter TAKÁCS: Slang

INHALT

STUDIE

---

1 Dr. József LŐRINCZ: Perspektiven (Entwicklungsentwurf des Strafvollzuges für Jugendliche)

AUSBLICK

---

16 Péter RUZSONYI: Stufenweises System (Jugendliche in Japan)

22 Dr. György VÓKÓ: Asylrecht (Die jüngsten West-Europäischen Ansichten)

25 José Ignacio ULLIBARRI: Der Kriminalbeamte

FORUM

---

29 Dr. Ferenc TARI: Bilanz (Sorgen und Erfolge im 1993)

ERFAHRUNGS- AUSTAUSCH

---

48 Dr. István LAJTÁR: Rechtsmässigkeit (Erfahrungen einer staatsanwaltlichen Untersuchung)

52 Dr. Jolán TAKÁCS: Vor dem Strafvollzugsrichter

59 Dr. Miklós SÁRDI: Mangel an qualifizierten Gefangenen

60 Imre BENCZE: Zigeuner

WERKSTATT

---

65 István BLASOVSKY: Schaubefund (Beschäftigung der Gefangenen)

GEFÄNGNISVER- GANGENHEIT

---

81 Dr. Ágnes KÖVÉR: Gefangenenarbeit (Geschichtliche Übersicht aus dem 18. Jahrhundert)

92 Gábor SZÖLLŐSI: Illava (Im Spiegel des Berichtes des Ausschusses aus 1867)

103 Dr. Barna MEZEY: Die Zeit der grossen Pläne (Gefängnisarchitektur im 18. und 19. Jahrhundert)

PORTRÄT

---

110 Anna PARDI: Der Wachtkommandant

KURZ

---

115 Internationale Beziehungen

116 Neue Rechtsregel und innere Bestimmungen

119 Die Gewinner der Ausschreibung der Information

120 Auszeichnungen

HORIZONT

---

124 Frau SZABÓ: Ein Jahrzent (Gefängnisübung der Hörer der Hochschule von Eger)

129 Imre BENCZE: Die ungarische Gausprache

132 Péter TAKÁCS: Slang

TARTALOM

TANULMÁNY

---

1 Dr. LŐRINCZ József: Távlatok (Fejlesztési vázlat a fiatalok büntetés-végrehajtásához)

KITEKINTÉS

---

16 RUZSONYI Péter: Fokozatos rendszer (Fiatalok Japánban)

22 Dr. VÓKÓ György: Menedékjog (Újabb nyugat-európai nézetek)

25 ULLIBARRI José Ignacio: A kriminológus

FÓRUM

---

29 Dr. TARI Ferenc: Mérleg (Gondok és eredmények 1993-ban)

TAPASZTALAT - CSERE

---

48 Dr. LAJTÁR István: Törvényesség (Egy ügyészi vizsgálat tapasztalatai)

52 Dr. TAKÁCS Jolán: A bv. bíró előtt

59 Dr. SÁRDI Miklós: Szakembergond

60 BENCZE Imre: Romák

MŰHELY

---

65 BLASOVSKY István: Látlet (A fogvatartottak foglalkoztatása)

BÖRTÖNMŰLT

---

81 Dr. KÖVÉR Ágnes: Rabmunka (Történeti áttekintés a 18. századtól)

92 SZÖLLŐSI Gábor: Illava (Az 1867-es bizottsági jelentés tükrében)

103 Dr. MEZEY Barna: Nagy tervek kora (Börtönépítész a 18. és 19. században)

KÖZELKÉP

---

110 PARDI Anna: Az őrparancsnok

RÖVIDEN

---

115 Nemzetközi hírek

116 Újjogszabályok és belső rendelkezések

119 Az informatikai pályázat nyertesei

120 Elismerések

LÁTÓHATÁR

---

124 SZABÓ Sándorné: Egy évtized (Egri főiskolások büntönnyakorlata)

129 BENCZE Imre: A magyar tolvajnyelv

132 TAKÁCS Péter: Szlang

Ára: 50 forint

